

להציף את דרום לבנון

שימוש ישראל בתחמושת מצרר בלבנון ביולי-אוגוסט 2006

2 תקציר

12..... מתודולוגיה

14..... המלצות

14..... לממשלת ישראל:

15..... למזכ"ל האו"ם:

15..... לממשלת ארצות הברית:

15..... לכל הממשלות:

16 תחמושת מצרר והמשפט ההומניטארי הבינלאומי

16..... רקע על תחמושת מצרר

17..... המשפט ההומניטארי הבינלאומי

20 המשפט ההומניטארי הבינלאומי בנוגע לתחמושת מצרר

22 ישראל ותחמושת מצרר

22 שימוש, ייצור, סחר ואגירה

24 סוגי תחמושת מצרר ותחמושת-משנה שנעשה בהם שימוש בלבנון

31..... השפעות השימוש של ישראל בתחמושת מצרר בלבנון בחודשים

31..... יולי-אוגוסט 2006

32 היקף מזעזע: כמות תחמושת-המשנה ומספר ההתקפות

33 תזמון ומטרות: היכן וכיצד השתמשו בתחמושת מצרר

33 שלבי המלחמה הראשונים

35 מטר התחמושת האחרון

36 התקפות על מרכזי אוכלוסייה

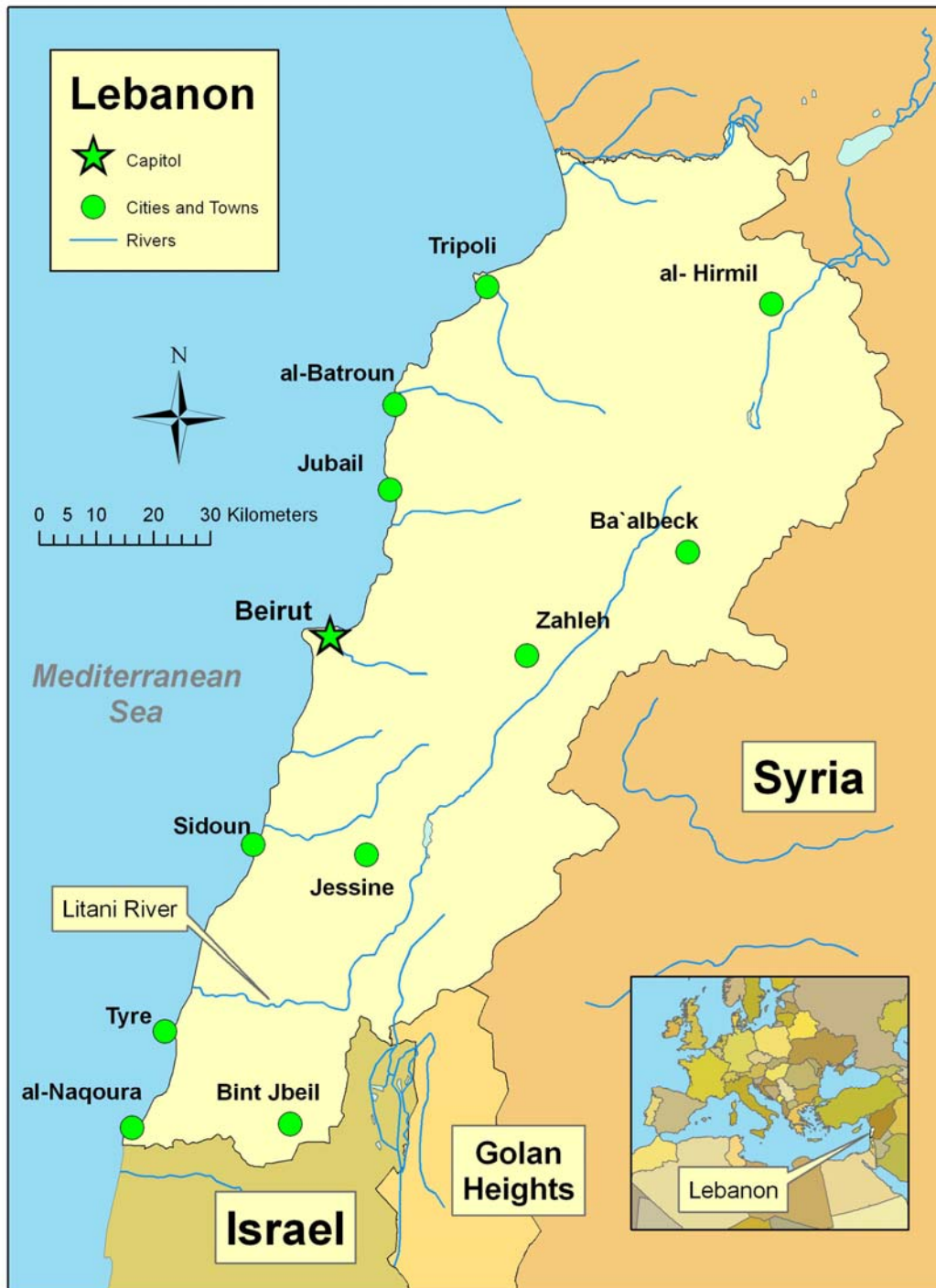
38 שיעורי הנפלים

43 נזק לאזרחים

43 נפגעים בעת התקפה

45	השיבה הביתה לאחר הפסקת האש
46	ילדים
50	חקלאות
52	הליכה ברחובות העיר
53	נפגעים תוך כדי פינוי נפלים
55	מקרי מבחן
55	תבנין
59	יוחמור
63	זוותר אל-ר'רבייה וזוותר א-שרקיייה
67	השפעותיו הסוציו-אקונומיות של הזיהום בתחמושת מצרר
71	פינוי תחמושת ומודעות לסכנה
71	תולדות פינוי התחמושת בלבנון
72	פינוי התחמושת בדרום לבנון
73	מרכז האו"ם לתאום הפעילות בנושא מוקשים בדרום לבנון
73	ארגוני פינוי מוקשים
74	יוניפי"ל
75	צבא לבנון
75	חיזבאללה
76	פינוי קהילתי
78	היעדר סיוע ישראלי
80	תכניות להעלאת מודעות לסכנה
82	הצהרות ישראל על השימוש בתחמושת מצרר וממצאי חקירות
82	הצהרותיה הפומביות של ישראל והחקירות שערכה
86	חקירות האו"ם
88	חקירות מטעם ארצות הברית
90	שימוש ישראל בתחמושת מצרר והמשפט ההומניטארי הבינלאומי
90	התקפות חסרות הבחנה
93	התקפות בלתי מידתיות
94	הסתמכות חסרת הצדקה על אזהרות
96	התקפה על מקום מוגן

97	מאמצים עולמיים לטפל בעניין תחמושת המצרר
101	סיכום
102	נספח א': תגובת ישראל למכתב מארגון Human Rights Watch
102	תגובת ישראל להאשמות בדבר כיוון התקפות על אזרחים בלבנון במהלך "מלחמת לבנון השנייה"
102	קווים מנחים שעמדו בבסיס פעילות צה"ל
103	יעדים צבאיים לגיטימיים
104	מידתיות
105	מתיאוריה לפרקטיקה – פעולות ישראל בלבנון
106	פעולות נגד תשתית ששימשה לתמיכה בפעילות טרור
108	סוגי נשק שנעשה בהם שימוש
109	עניינים הומניטאריים
110	סיכום
111	תודות

Map Source Data: Vector Map Level 0 (Digital Chart of the World), U.S. National Imagery and Mapping Agency, September 2000.

תקציר

ב-24 בדצמבר 2007 פרסם צה"ל הצהרה קצרה על תוצאות הבדיקה הפנימית שערך בנושא השימוש השנוי במחלוקת בתחמושת מצרר במהלך 34 ימי המלחמה עם חיזבאללה, בחודשים יולי-אוגוסט 2006.¹ במהלך עימות קצר זה, המטיר צה"ל על דרום לבנון, על-פי הערכות, כארבע מיליון פצצות-משנה (submunitions), כמעט כולם במהלך שלושת הימים האחרונים להחיימה, כשישראל כבר ידעה כי הסכם עומד להיחתם. זוהי הבדיקה הפנימית השנייה שצה"ל מנהל בנוגע לשימוש בנשק זה, וכקודמתה זיכתה גם חקירה זו את הכוחות המזוינים מהחשדות בדבר הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. הדו"ח המפורט על החקירה והראיות שמסקנותיה נסמכות עליהן לא פורסמו, ולפיכך לא ניתן להעריך האם בוצעה ברצינות וללא פניות, והאם טיפלה במהימנות בנושאים מרכזיים הנוגעים לקביעת מטרות ההתקפות ולהשפעה המתמשכת של התקפות בתחמושת מצרר על האוכלוסייה האזרחית.

חוקרי ארגון Human Rights Watch נכחו בשטח לבנון במשך כל הסכסוך ולאחריו, ומצאינו מציירים תמונה שונה למדי של התנהלות צה"ל. תחקיר שנערך בלמעלה מארבעים יישובים העלה שהשימוש של צה"ל בתחמושת מצרר היה חסר הבחנה ובלתי-מידתי. שימוש זה הפר את המשפט ההומניטארי הבינלאומי, ובמקומות מסוימים ייתכן כי היווה פשע מלחמה. ישראל הטילה על עשרות עיירות וכפרים תחמושת מצרר המכילה תחמושת-משנה הידועה כבעלת שיעור נפלים גבוה. באופן זה הציפה ישראל בתים, גינות, שדות ומרחבים ציבוריים – כולל בית חולים – במאות אלפים, ואולי אף במיליון פצצות-משנה שלא התפוצצו.² תחמושת-משנה זו מסוכנת ונפיצה, ומעצם טבעה אין היא יכולה להבחין בין לוחמים לבין מי שאינם לוחמים, והיא מוסיפה לסכן אזרחים במשך חודשים ואף שנים, באופן שניתן לחזותו מראש.

על ישראל עדיין חלה החובה לחקור באופן פומבי, בלתי-תלוי, חסר פניות ומדוקדק הפרות נרחבות אלה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. במסגרת החקירה יש לבחון לעומק אם ישנם מפקדים האחראים לפשעי מלחמה – כלומר, לכך שאישרו או ביצעו, במכוון או מתוך חוסר זהירות, התקפות העלולות לפגוע באזרחים ללא הבחנה או באופן בלתי-מידתי.

הימנעותה המתמשכת של ממשלת ישראל מקיום חקירה מהימנה, שנה וחצי לאחר סופו של העימות של שנת 2006 בלבנון, בדומה להימנעות בלבנון מחקירת מידת ציותו של חיזבאללה למשפט ההומניטארי הבינלאומי, שבה ומדגישה את הצורך בכך שמזכ"ל האו"ם יקים ועדת חקירה בינלאומית שתחקור את הדיווחים על הפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, כולל פשעי מלחמה אפשריים ששני הצדדים ביצעו במהלך העימות. על

¹ משרד החוץ הישראלי, "חוות דעת הפרקליט הצבאי הראשי ביחס לממצאי הקצין הבודק באשר לשימוש בחימוש מצרר במהלך מלחמת לבנון השנייה", 24 בדצמבר 2007, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Rulings/Opinion+of+the-Military+Advocate+General+regarding+use+of+cluster+munitons+in+Second+Lebanon+War+24.htm> (כניסה לאתר ביום 29 בדצמבר 2007).

² הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם לתאום הפעילות בנושא מוקשים בדרום לבנון (להלן: מרכז האו"ם למוקשים), לארגון Human Rights Watch, 15 בינואר 2008.

הוועדה לגבש המלצות במטרה לחייב את מפרי החוק משני הצדדים לעימות לתת על-כך דין וחשבון.³ ממצאי דו"ח זה של ארגון Human Rights Watch עולה כי ראוי לכלול במנדט של ועדת החקירה את השימוש שעשתה ישראל בתחמושת מצרר.

תחמושת מצרר משוגרת מן הקרקע או מוטלת מן האוויר, בהתאם לסוג הנשק, ומכילה עשרות או מאות פצצות-משנה. התקפות בתחמושת זו מסכנות אזרחים, כיוון שהתחמושת מתפזרת על-פני אזור נרחב. כאשר משתמשים במצרר בתוך אזורים מאוכלסים או בסמוך אליהם, הפגיעה באזרחים היא, למעשה, בלתי-נמנעת. תחמושת המצרר מוסיפה לסכן אזרחים גם לאחר העימות, שכן היא מותירה אחריה נפלים רבים ומסוכנים, כלומר תחמושת-משנה שלא התפוצצה כמתוכנן בעת הפגיעה. אנשים עלולים להפעיל את אותם נפלים בבלי דעת. עד כה, לא נאסר השימוש בנשק זה מפורשות. עם זאת, המשפט ההומניטארי הבינלאומי הקיים, העוסק בהתקפות חסרות הבחנה ובלתי-מידתיות, מגביל מאוד את השימוש בהם. יתר על כן, החשש שמעוררת בעולם פגיעתה של תחמושת המצרר, חשש אשר התממש באופן מוחשי ביותר בדרום לבנון, היווה תמריץ למאמצים הבינלאומיים לפתח כלי חוקי מחייב שיקבע כי כלי נשק שגורמים לפגיעה הומניטארית שאין להשלים עמה יוגדרו כאסורים.

בהתקפה הישראלית בשנת 2006 נעשה השימוש הנרחב ביותר בתחמושת מצרר ברחבי העולם מאז מלחמת המפרץ בשנת 1991.⁴ ב-15 בינואר 2008 העריך מרכז האו"ם לתאום הפעילות בנושא מוקשים בדרום לבנון (להלן: מרכז האו"ם למוקשים), על סמך עבודתו בשטח ועל יסוד בחינה של דיווחים פומביים, כי ישראל ירתה תחמושת מצרר שהכילה לא פחות מארבע מיליון פצצות-משנה ב-962 התקפות נפרדות.⁵ על-פי מידע שסיפקו לארגון Human Rights Watch חיילים ישראלים שעסקו באספקת תחמושת מצרר ליחידות הרקטות של צה"ל (MLRS), ייתכן שמספרם של פצצות-המשנה שישראל השתמשה בהם מגיע ל-4.6 מיליון.⁶ מדובר ביותר מאשר כפליים ממספר פצצות-המשנה שכוחות הקואליציה השתמשו בהן בעיראק בשנת 2003, וביותר מפי 15 מהכמות שארצות הברית השתמשה בה באפגניסטן בשנים 2001 ו-2002.

³ ארגון Human Rights Watch דיווח בנפרד על הפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי בידי ישראל במסגרת המערכה הרחבה יותר של הפצצת לבנון בשנת 2006, ועל הפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, כולל תקריות שנעשה בהן שימוש בתחמושת מצרר בידי חיזבאללה. היקף השימוש של חיזבאללה במצרר מתגמד אל מול היקף השימוש הישראלי בתחמושת זו. ראו: Human Rights Watch, "מדוע נהרגו: נפגעים אזרחיים במהלך המלחמה ב-2006", vol. 19, no. 5(E), ספטמבר 2007, <http://hrw.org/reports/2007/lebanon0907/lebanon0907hebweb.pdf>; וגם: Human Rights Watch, "אזרחים על הכוונת: התקפות הרקטות של חיזבאללה על ישראל במלחמת 2006", vol. 19, no. 3(E), אוגוסט 2007, <http://hrw.org/reports/2007/iopto807/iopto807hebweb.pdf>.

⁴ בין התאריכים 17 בינואר ו-28 בפברואר 1991 השתמשו ארצות הברית ובנות הברית בעיראק, מדינה ששטחה גדול פי ארבעים משטח לבנון, בסך הכול ב-61,000 פצצות מצרר, שפזרו עשרים מיליון פצצות-משנה. ראו: Human Rights Watch, *Fatally Flawed: Cluster Bombs and Their Use by the United States in Afghanistan*, vol. 14, no. 79(g), December 2002, <http://hrw.org/reports/2002/us-afghanistan/>, p. 40.

⁵ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 15 בינואר 2008.

⁶ ראינונת שערך Human Rights Watch עם חיילי מילואים (שמותיהם שמורים), תל אביב וירושלים, אוקטובר 2006. כל הראיונות המצוטטים בדו"ח זה נערכו בלבנון, אלא אם כן צוין אחרת.

התקפות המצרר של צה"ל התפרסו על-פני כ-1,400 קמ"ר, מצפון ומדרום לנהר הליטאני, אזור שגודלו דומה לזה של מדינת רוד איילנד בארה"ב (1,214 קמ"ר). על-פי דיווח של אנשים העוסקים בפינוי מוקשים, שטחן המצטבר של אותן אדמות באזור זה שנותרו נגועות בתחמושת-משנה הוא 38.7 קמ"ר, בהם 4.3 קמ"ר עירוניים, 20 קמ"ר חקלאיים, ו-4 קמ"ר מיוערים.⁷ מומחי פינוי ציינו כי השוואה של כמות תחמושת-המשנה שפינו עם מספר ההתקפות מעלה כי שיעור הנפלים הממוצע בסוגי תחמושת-המשנה של צה"ל עמד על 25%, ולפיכך הותירה ישראל מאחוריה כמות עצומה של תחמושת-משנה מסוכנת שלא התפוצצה.⁸ על סמך תצפיותיהם האישיות קבעו מומחים מארגון Human Rights Watch ומהאו"ם כי כמות התחמושת שנותרה בשטח דרום לבנון לאחר העימות וצפיפותה גדולים בהרבה מאלה שהתגלו בעיראק, באפגניסטן ובקוסובו לאחר שימוש בתחמושת מצרר. על האנשים שחיהם הושפעו באופן חמור מתחמושת המצרר נמנים לא רק תושבי האזורים שמפני המוקשים יודעים בוודאות כי נפגעו ישירות. חייהם של אנשים בכל אותו אזור ששטחו 1,400 קמ"ר שובשו, משום שאין הם יכולים לחיות בבטחה עד שצוותי הפינוי יבדקו את בתיהם ושדותיהם ובמידת הצורך יפנו מהם את התחמושת.

המצרר שישראל ירתה לשטח דרום לבנון גרם נזק חמור ומתמשך לאזרחים. אף שמספר האזרחים שנפגעו מייד מההתפוצצויות היה ככל הנראה מוגבל, הפגיעה בטווח הארוך, כולל פציעה, מוות ופגיעות אחרות, היא ניכרת. על-פי מרכז האו"ם למוקשים, מאז הוכרזה הפסקת האש ועד ל-15 בינואר 2008 נפגעו מהתפוצצויות הנפלים לפחות 192 אזרחים ו-29 מפני מוקשים.⁹ כמות תחמושת-המשנה העצומה ושיעור הנפלים הגבוה הפכו אדמות חקלאיות לשדות מוקשים של ממש, שיבשו את קטיף הטבק, ההדרים והבננה כמו-גם את מסיק הזיתים, ובכך פגעו קשה בכלכלה.

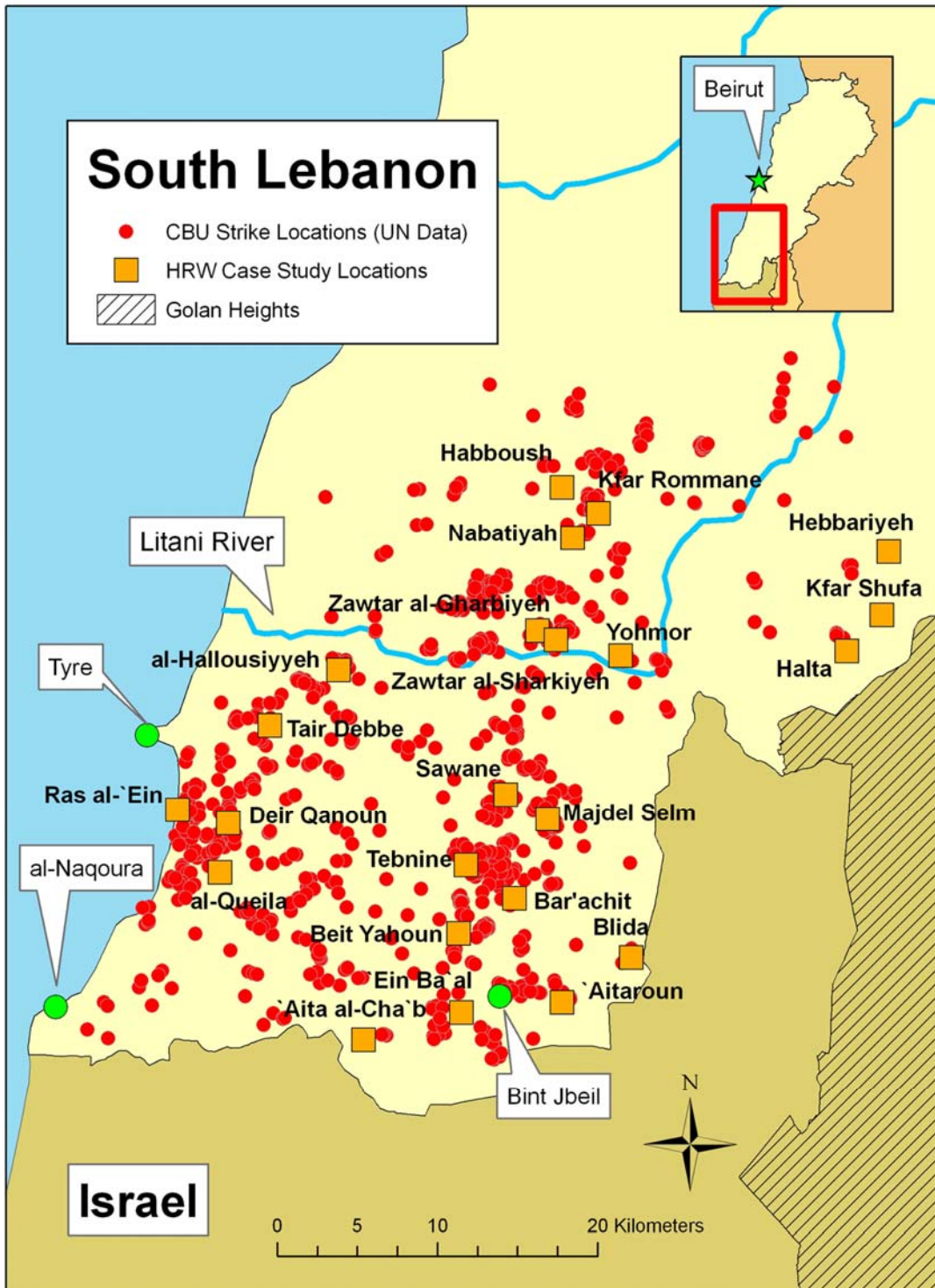
בשבועיים הראשונים לעימות ביצעה ישראל מספר קטן יחסית של התקפות בתחמושת מצרר. ההתקפות התגברו לאחר ההפוגה החלקית בהתקפות האוויר שנמשכה 48 שעות, ב-31 ביולי וב-1 באוגוסט 2006. חיילים ישראלים ששירתו ביחידת הרקטות של צה"ל (MLRS) אמרו לארגון Human Rights Watch כי חלק ניכר מרקטות המצרר שלהם שוגרו בחודש אוגוסט.¹⁰

⁷ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 15 בינואר 2008. לחלוקה של השטח לסוגים, נכון לחודש נובמבר 2006, ראו: תוכנית האו"ם לפיתוח, "CBU Contamination by Land Use", מעודכן ל-29 בנובמבר 2006.

⁸ דף מידע של מרכז האו"ם למוקשים, 4 בנובמבר 2006.

⁹ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 15 בינואר 2008 (כולל נספח ובו נתונים על נפגעים מתחמושת מצרר) [להלן: רשימת הנפגעים של מרכז האו"ם למוקשים]. על-פי נתוני מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה, העוקב אחר נפגעים מתחמושת מצרר, נפגעו 239 אזרחים ו-33 מפני מוקשים, נכון ל-2 בינואר 2008. הודעת דואר אלקטרוני מחבובה עוון, מרכזת מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה, לארגון Human Rights Watch, 2 בינואר 2008 (כולל נספח ובו נתונים על נפגעים מתחמושת מצרר) [להלן: רשימת הנפגעים של מרכז המשאבים].

¹⁰ ראיונות שערך Human Rights Watch עם חיילי מילואים (שמותיהם שמורים), תל אביב וירושלים, אוקטובר 2006.

Map Source Data: Human Rights Watch; United Nations; and Vector Map Level 0 (Digital Chart of the World), U.S. National Imagery and Mapping Agency, September 2000.

השימוש המקיף ביותר בתחמושת מצרר נעשה במהלך 72 השעות האחרונות לעימות, אז עסקה ישראל בהפצצת הרוויה בתחמושת מצרר, ופגעה בלמעלה מ-850 מטרות ירי במיליוני פצצות-משנה. על-פי האו"ם, 90% מהתקפות תחמושת המצרר של ישראל בוצעו בפרק זמן קצר זה.¹¹ מפקד ביחידת רקטות בצה"ל אמר לכתב עיתון "הארץ": "כיסינו כפרים שלמים בפצצות מצרר. מה שעשינו היה מטורף ומפלצתי". לדברי המפקד, "כדי לפצות על חוסר הדיוק של הרקטות, ניתנה פקודה 'להציף' בהן את השטח".¹²

מוחמד עבדאללה מהדי, מכונאי בן 18, נפצע קשה מהתפוצצות תחמושת-משנה כשניסה להזיז מנוע של מכונית במוסך שלו שבכפר זווטר א-שרקיייה ב-4 באוקטובר 2006. כאן הוא נראה כשלושה שבועות מאוחר יותר, לאחר שדימם, איבד חצי מידו הימנית, נפצע ברגלו הימנית וסבל מטראומה. © 2006 בוני דוקרטי / Human Rights Watch

¹¹ על הגורמים הרשמיים באו"ם שציטטו נתון זה נמנו מתאם סיוע החירום של האו"ם ותת-מזכיר האו"ם לעניינים הומניטאריים דאז יאן אגלנד; המתאם ההומניטארי של האו"ם בלבנון, דויד שירר; ומנהל התוכנית של מרכז האו"ם למוקשים כריס קלארק. ראו למשל: משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים (OCHA), "Lebanon: Cluster Bomb Fact Sheet", 29 בספטמבר 2006; "UN Denounces Israel Cluster Bombs" ("האו"ם מגנה את פצצות המצרר של ישראל"), חדשות הבי-בי-סי, 30 באוגוסט 2006. 90% מ-962 האתרים שהותקפו במהלך המלחמה (כ-866 אתרים) הותקפו בשלושת הימים האחרונים. כל אתר עשוי היה לספוג כמה התקפות. הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 15 בינואר 2008.

¹² מירון רפפורט, "מפקד יחידת רקטות: ירינו יותר ממיליון פצצות מצרר בלבנון", הארץ, 12 בספטמבר 2006, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/761735.html> (כניסה לאתר ביום 31 בינואר 2008).

התקפות אלה בוצעו לאחר שמועצת הביטחון של האו"ם קיבלה ב-11 באוגוסט 2006 את החלטה 1701 הקוראת להפסקת אש מיידית, אך בטרם התכנסו בנפרד הקבינט הישראלי והקבינט הלבנוני כדי לקבוע את המועד שהפסקת האש תיכנס בו רשמית לתוקף: ה-14 באוגוסט.¹³ באותה עת ידעה ישראל כי ככל הנראה ההסכם ממשמש ובא. בשלב מאוחר זה של המלחמה כבר נמלטו רוב האזרחים מן האזור, אך ברור היה שההסכם שבדרך יביא לחזרתם לבתיהם, ושרבים מאותם בתים נפגעו במישרין מפלים ורבים אחרים מוקפים בקרקע נגועה בתחמושת שלא התפוצצה. אין להעלות על הדעת כי ישראל, שהשתמשה במצרר פעמים רבות בעבר, לא ידעה כי התקפותיה יביאו לנזק הומניטארי מתמשך.

ישראל טענה שוב ושוב כי השימוש שלה בתחמושת מצרר בדרום לבנון עולה בקנה אחד עם "עקרונות דיני הלחימה של המשפט הבינלאומי" ובא בתגובה לפריסת משגרי הטילים של חיזבאללה והסוואתם "באזורים בנויים ובאזורים בעלי צמחייה עבותה".¹⁴ על-פי צה"ל, ההחלטה להשתמש בתחמושת מצרר "התקבלה רק לאחר שאפשרויות אחרות נבחנו ונמצאו יעילות פחות להבטחת כיסוי מרבי של אזרחי שיגור הטילים".¹⁵ ממשלת ישראל אמרה לארגון Human Rights Watch כי כוחותיה כיוונו את כל ירי המצרר למטרות צבאיות לגיטימיות וכי מטעמים הומניטאריים "הרוב כוון לאזרחים פתוחים, תוך שמירת מרחק ביטחון מאזורים בנויים".¹⁶ כשצה"ל השתמש בתחמושת מצרר ב"אזרחי מגורים/שכונות", הוא עשה זאת לטענתו "כתגובת הגנה מיידית להתקפות רקטות של חיזבאללה מאתרי שיגור שמוקמו בתוך הכפרים".¹⁷ לטענת צה"ל "ננקטו צעדים משמעותיים להזהיר אזרחים ולקרוא להם לנטוש את האזור".¹⁸

חוקרי ארגון Human Rights Watch ביקרו באתרים שהותקפו במצרר, שוחחו עם תושבים, ומצאו כי תחמושת זו פגעה בכפרים רבים ובשדות חקלאיים המקיפים אותם – מקומות שהאוכלוסייה האזרחית מרבה להשתמש בהם.

¹³ החלטת האו"ם, הכוללת 19 סעיפים, קראה בין היתר ל"הפסקה מוחלטת של הפעולות ההתקפיות, ובעיקר להפסקה מיידית של כל התקפות חיזבאללה והפסקה מיידית של הפעולות הצבאיות ההתקפיות מצד ישראל". סעיף 1 של החלטה 1701 של מועצת הביטחון של האו"ם (2006), S/RES/1701, (2006).
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/No6/465/03/PDF/No646503.pdf?OpenElement> (כניסה לאתר ביום 13 במאי 2007). ראו גם: "Security Council Calls for End to Hostilities between Hizbollah, Israel, Unanimously Adopting Resolution" (2006), 1701, הודעה לעיתונות מטעם האו"ם, 11 באוגוסט 2006.
<http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8808.doc.htm> (כניסה לאתר ביום 26 ביולי 2007).

¹⁴ תגובת ישראל להאשמות בדבר כיוון התקפות על אתרים אזרחיים בלבנון במהלך "מלחמת לבנון השנייה", מסמך שצורף להודעת דואר אלקטרוני מגיל השכל, משרד החוץ הישראלי, לארגון Human Rights Watch, 8 במאי 2007, במענה לפניית ארגון Human Rights Watch לשר הביטחון עמיר פרץ, מכתב מיום 8 בינואר 2007.

¹⁵ שם.

¹⁶ שם.

¹⁷ משרד החוץ הישראלי, "חוות דעת הפרקליט הצבאי הראשי ביחס לממצאי הקצין הבודק באשר לשימוש בחימוש מצרר במהלך מלחמת לבנון השנייה", 24 בדצמבר 2007, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Rulings/Opinion+of+the-Military+Advocate+General+regarding+use+of+cluster+munitons+in+Second+Lebanon+War+24.htm> (כניסה לאתר ב-29 בדצמבר 2007).

¹⁸ שם.

עוד מצא ארגון Human Rights Watch, כי לרבות מהתקפות המצרר על אזורים מאוכלסים לא הייתה ככל הנראה מטרה צבאית מוגדרת. חוקרינו מיקדו את בדיקותיהם מיד לאחר שהוכרזה הפסקת האש בהתקפות המצרר על מרכזי אוכלוסייה ועל סביבותיהם, ביקרו בארבעים יישובים, ומצאו בכפר אחד בלבד ראיות ברורות לנוכחותם של כוחות חיזבאללה. אמנם, חלק מהתקפות המצרר הישראליות בוצעו ככל הנראה בתגובה לירי מסוללות טילים, אך ברבות מן ההתקפות על אזורים מאוכלסים שאנו בחנו לא היו האזרחים המעטים שנכחו במקום בעת ההתקפה מסוגלים להצביע על מטרה צבאית מסוימת שנכחה במקום, כגון לוחמים של חיזבאללה, משגרי רקטות או תחמושת.

בשלב מאוחר זה, שלושת ימי הלחימה האחרונים, רוב עדי הראייה הפוטנציאליים כבר נמלטו או מצאו מחסה בתוך בניינים או במקלטים אחרים, דבר שהקשה עליהם לראות את הפעילות סביבם. עובדה זו הקשתה גם על ארגון Human Rights Watch להוכיח באופן חד-משמעי כי היו בנמצא או כי לא היו בנמצא מטרות צבאיות של חיזבאללה אך ורק על-סמך עדויות שנגבו במסגרת ראיונות. עם זאת, העדרן הגלוי לעין של מטרות צבאיות לגיטימיות באזורים מאוכלסים אלה תואם את ממצאינו המקיפים יותר באשר להתנהלותו של חיזבאללה במהלך המלחמה, אשר חשפו כי חיזבאללה ירה את רוב הרקטות שלו מעמדות שהוכנו מראש מחוץ לכפרים.¹⁹ יתר על כן, במהלך שלושת הימים שקדמו לכניסתה לתוקף של הפסקת האש שהצדדים ניהלו עליה משא ומתן, המטיר צה"ל על דרום לבנון כמות בלתי-נתפסת של תחמושת-משנה. עובדה זו מעמידה בספק את טענת צה"ל כי התקפותיו כווננו אל מטרות ספציפיות או אפילו אל אתרים אסטרטגיים, וכי הן לא נועדו להציף שטחים גדולים בחומרי נפץ ובנפלים. ההתייחסות לאובייקטים צבאיים נפרדים ומובחנים זה מזה באזור מאוכלס יחיד כמטרה אחת בודדת היא הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, ואם נעשתה במכוון היא בגדר פשע מלחמה.

המשפט ההומניטארי הבינלאומי החל על ההתנהלות בעימות מזוין מחייב את הצדדים להבחין בין לוחמים לבין מי שאינם לוחמים ואוסר על כל התקפה "חסרת הבחנה".²⁰ מהתקפות בתחמושת מצרר על מרכזי אוכלוסייה ועל אזורים הסמוכים אליהם, כמו אלה שישראל ביצעה, עולה ההנחה כי אלה התקפות חסרות הבחנה, שכן מדובר בכלי נשק בלתי-מדויקים לחלוטין, הפוגעים באזור גדול וגורמים בדרך כלל למספר מוגזם של נפגעים מקרב האזרחים במהלך ההתקפה ולאחריה, באופן שניתן לחזותו מראש. יתרה מזאת, אף אחד מכלי הנשק

¹⁹ לניתוח מלא יותר של הפרות המשפט ההומניטארי הבינלאומי בידי חיזבאללה במהלך העימות, ראו: Human Rights Watch, "אזרחים על הכוונת: התקפות הרקטות של חיזבאללה על ישראל במלחמת 2006", vol. 19, no. 3(E), אוגוסט 2007, <http://hrw.org/reports/2007/iopto807/iopto807hebweb.pdf>; וגם: Human Rights Watch, "מדוע נהרגו: נפגעים אזרחיים במהלך המלחמה ב-2006", vol. 19, no. 5(E), ספטמבר 2007, <http://hrw.org/reports/2007/lebanon0907/lebanon0907hebweb.pdf>. מן התחקיר שלנו עולה כי במקרים מסוימים ירה חיזבאללה רקטות מתוך אזורים מאוכלסים, אפשר ללוחמיו להתערב באוכלוסייה הלבנונית האזרחית, ואחסן כלי נשק באזורים מאוכלסים אזרחיים תוך הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. עם זאת, הפרות כאלה לא היו נפוצות: מצאנו ראיות משמעותיות לכך שחיזבאללה אחסן את רוב הרקטות שלו בבונקרים ובמתקנים לאחסון נשק שמוקמו בשדות בלתי-מיושבים ובעמקים, לכך שבחלק הארי של המקרים עזב חיזבאללה אזורים אזרחיים מאוכלסים מיד כשהחלה הלחימה ולכך שחיזבאללה ירה את הרוב הגדול של הרקטות שלו מעמדות שהוכנו מראש מחוץ לכפרים.

²⁰ הפרוטוקול הנספח לאמנות ג'נבה מיום 12 באוגוסט 1949 בדבר ההגנה על קורבנות סכסוכים מזוינים בינלאומיים (הפרוטוקול השני), 8 ביוני 1997, 3 U.N.T.S. 1125, אשר נכנס לתוקף ב-7 בדצמבר 1978, סעיפים 48, 51(4)('א', 'ב').

נושאי תחמושת המצרר שישראל השתמשה בהם לא היה נשק מונחה מדויק. מיעוט קטן של נושאי תחמושת המצרר צויד במנגנון הנחייה מסוג כלשהו.

אף אחד מסוגי תחמושת-המשנה לא היה נשק מונחה בכל צורה שהיא. גורמים אלה תומכים בעמדה כי בנסיבות שבהן נעשה שימוש בכלי נשק אלה לא ניתן היה להבחין בין אובייקטים צבאיים בפועל, או על-פי השערה, לבין אזרחים הנוכחים באזור או עומדים להימצא בו בקרוב.

אפילו כשצה"ל תקף מטרות צבאיות ספציפיות, השימוש בתחמושת מצרר הפר את עקרון המידתיות, הדרישה המשפטית מהתוקף להימנע משיגור התקפה אם הנזק הצפוי ממנה לאזרחים עולה על התועלת הצבאית המבוקשת. ישנה הכרה בינלאומית גדלה והולכת בכך שכאשר משתמשים בתחמושת מצרר במרכז אוכלוסייה מכל סוג שהוא, קיימת הנחה מוקדמת חזקה, אם כי ניתנת להפרכה, כי ההתקפה אינה מידתית, הן בשל הסיכון המידי לאזרחים והן בשל הנזק העתידי הצפוי להיגרם מנפלי מצרר.

בבואה לחשב נזק צפוי לאזרחים, היה על ישראל להביא בחשבון את נוכחותם של אזרחים. במהלך המלחמה פרסמה ישראל, באמצעות כרוזים ושידורי רדיו, אזהרות כלליות לאזרחים שקראו להם לעזוב. אזרחים רבים נמלטו מן האזור. עם זאת, ישראל ידעה ללא ספק כי חלק מן האזרחים לא היו מסוגלים או מוכנים לעזוב, משום שהיו עניים או קשישים, מפני שחששו כי ייהרגו בדרכים, משום שלא עלה בידם להשיג אמצעי תחבורה או משום שהיו אחראים לרכוש משפחתי. אזרחים אלה נותרו אפוא חשופים לפגיעת התקפות בתחמושת מצרר. כך היה הדבר בעימות של שנת 1993 בין ישראל לחיזבאללה בדרום לבנון, ואכן במהלך העימות של שנת 2006 פורסמו בכלי התקשורת סיפורים רבים על אזרחים לבנונים שמתו בהתקפות ישראליות או שנותרו לכודים במקומם.

בכל מקרה, מתן אזהרה אינו מתיר לצדדים הלוחמים להתעלם לאחר מכן מהמשך נוכחותם של חלק מהאזרחים בבואם לקבוע אם התקפה מתוכננת היא חסרת הבחנה או בלתי-מידתית. בחישוב המידתיות יש לשקול את כל הנזק העלול להיגרם לאזרחים שנותרו באזור אל מול היתרון הצבאי הממשי והישיר שניתן לצפות לו כתוצאה מההתקפה, ולבטל את ההתקפה אם הנזק הצפוי לאזרחים הוא בלתי-מידתי. יתר על כן, בהתחשב באופיו של סוג נשק זה ושימוש הנרחב ביותר שנעשה בו בימיו האחרונים של העימות, צריכה הייתה ההשפעה ארוכת הטווח של נפלים להוות גם היא שיקול בקביעה אם התקפה מתוכננת היא חסרת הבחנה או בלתי-מידתית.

על סמך כמות תחמושת-המשנה העצומה ושיעור הנפלים הידוע שלה ניתן היה לחזות בבהירות את הנזק שייגרם לאזרחים שנותרו באזור ולאלה שישבו אליו. השימוש שעשתה ישראל בתחמושת ישנה ותנאי הירי (לעיתים מזומנות במסלולים נמוכים או לטווח קצר) הגדילו באופן קיצוני את מספר הנפלים. ישראל הייתה מודעת היטב לנזק המתמשך שנגרם לאזרחים הלבנונים מן הנפלים שלא התפוצצו ואשר נותרו מהשימוש שעשתה בעבר בתחמושת זו בדרום לבנון, בשנים 1978 ו-1982. תחמושת-משנה שלא התפוצצה שישראל ירתה לפני למעלה משני עשורים – אם כי באופן מצומצם הרבה יותר מאשר בשנת 2006 – המשיכה להשפיע על לבנון עד לתחילת העימות של שנת 2006. זאת ועוד, מעדויות של חיילים ומהאיסור שהטיל צה"ל על-פי

דיווחים על ירי תחמושת מצרר לתוך אזורים שהוא צפוי להיכנס אליהם מאוחר יותר, עולה כי צה"ל ידע על הסכנה הנשקפת מן הנפלים.

במחקר של ארגון Human Rights Watch לא נתגלו ראיות לכך שהתקפות המצרר העניקו לישראל יתרון צבאי העולה על הנזק הניכר והמתמשך שגרמו. גם המידע המוגבל שצה"ל פרסם לא כולל ראיות כאלה. מיעוט הראיות לקיומם של אובייקטים צבאיים ספציפיים, הידע בדבר הסכנה שבתחמושת מצרר, תזמון ההתקפות הנרחבות ימים ספורים לפני הפסקת האש הצפויה וההיקף העצום של ההתקפות, מובילים כולם יחד למסקנה כי ההתקפות היו חסרות הבחנה ובלתי-מידתיות. אם ההתקפות היו מכוונות או חסרות הבחנה ביוזעין או נעשו מתוך חוסר זהירות, הרי שהן בגדר פשעי מלחמה, וחלה על ישראל חובה לחקור את אחריותם הפלילית של אלה שהורו על ביצוען.

לבסוף, נראה כי ההתקפה בתחמושת מצרר על בית החולים בכפר תבנין ב-13 באוגוסט 2006 הפרה את האיסור המעוגן במשפט ההומניטארי הבינלאומי על תקיפת אנשי צוות רפואי, מתקנים רפואיים ואנשים מוגנים, כולל אנשים שיצאו ממעגל הלחימה לאחר שנפצעו. לא מצאנו ראיות כלשהן לכך שבית החולים שימש למבצעים צבאיים, למתן מחסה ללוחמים – זולת פצועים (כלומר אלה שהוצאו ממעגל הלחימה) – או לכל מטרה צבאית אחרת. גם מעשים אלה יש לחקור כהפרת דיני סכסוך בינלאומי חמוש, ובחשד לפשעי מלחמה.

לאחר תום העימות הובילו התקפות המצרר של ישראל למספר חקירות. תוצאות הבדיקה הפנימית שפורסמו בחודש דצמבר 2007 באו בעקבות "תחקיר מבצעי" ראשוני ופנימי בצה"ל, אשר זיכה את הצבא מהפרת המשפט ההומניטארי הבינלאומי, אך מצא כי צה"ל ירה תחמושת מצרר לתוך אזורים מאוכלסים בניגוד לפקודותיו שלו, וכי שימוש בתחמושת מצרר לא תאם תמיד את הוראותיו של הרמטכ"ל רב-אלוף דן חלוץ.²¹ מפקדים מסוימים בצה"ל דחו בתוקף האשמות אלה, וטענו כי פעלו במסגרת ההוראות שניתנו להם.

הצהרות צה"ל סיפקו רק הערות כלליות שנועדו להצדיק את ההתקפות בתחמושת מצרר, ולא כללו מידע מפורט לגבי כל מקרה ומקרה המצדיק התקפות על מטרות מסוימות. למשל, בעוד צה"ל ציין כי היו חריגות מההוראות שלא לכוון התקפות על אזורים בנויים, אין הודעות הצבא מספקות מידע לגבי כל מקרה ומקרה או הצדקות לחריגות שאירעו. תחת זאת טוען צה"ל באורח תמציתי כי הכוחות עשו "שימוש באמצעים החוקיים שעמדו לרשותם, כדי להביא להפסקת ירי הרקטות הבלתי-פוסק על יישובים ישראליים". הצהרות צה"ל אינן

²¹ גרג מיר, "Israeli General Orders Lebanon Inquiry" ("הרמטכ"ל הישראלי מורה על בדיקת המלחמה בלבנון"), ניו-יורק טיימס, 20 בנובמבר 2006; משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, "Israel: Army to Investigate Use of Cluster Bombs on Civilian Areas" ("ישראל: הצבא יחקור את השימוש בפצצות מצרר באזורים מאוכלסים"), IRInews.org, 22 בנובמבר 2006. בהצהרת ממשלת ישראל על הבדיקה מוזכר תחקיר מוקדם יותר: "תחקיר מבצעי על השימוש בחימוש מצרר במהלך העימות, כאשר התעוררו ספקות לגבי היישום המלא של פקודות מטכ"ל בנוגע לשימוש בתחמושת מצרר", אתר משרד החוץ הישראלי, "IDF to Probe Use of Cluster Munitions in Lebanon War" ("צה"ל יבדוק שימוש בתחמושת מצרר במלחמת לבנון"), 21 בנובמבר 2006, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2006/IDF%20to%20probe%20use%20of%20cluster%20munitions%20in%20Lebanon%20War%2021-Nov-2006>. ישראל לא פרסמה את הנהלים או את ההוראות.

מסבירות מדוע נמצאה בערים ובכפרים ברחבי דרום לבנון תחמושת רבה כל-כך, ואינן מספקות סיבות כלשהן לכך ששיעור הנפלים היה כה גבוה.²²

שתי חקירות שקיים האו"ם מצאו כי השימוש של ישראל בתחמושת מצרר עמד בניגוד לעקרונות ההבחנה והמידתיות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. משרד החוץ של ארה"ב קבע כי ייתכן שישראל הפרה הסכמים חסויים עמה בנוגע לעיתוי ולדרך שבה ייעשה שימוש בתחמושת מצרר שסיפקה.²³

ארגון Human Rights Watch סבור כי עבור תחמושת מצרר, יותר מאשר עבור כל נשק אחר, יש צורך בגיבוש כללים נוקשים יותר ברמה הלאומית וברמה הבינלאומית לשם הגנה על אזרחים במהלך סכסוך חמוש. צריך לפעול בדחיפות כדי לאפשר שליטה ופיקוח על הסכנה המיידית הנשקפת לאזרחים מתחמושת מצרר במהלך התקפות, על הסכנה ארוכת-הטווח הנשקפת מתחמושת זו לאחר עימות ועל הסכנה העתידית האפשרית מהפצה נרחבת שלה. ארגון Human Rights Watch מאמין כי על צדדים לעימות להימנע תמיד משימוש בתחמושת מצרר בלתי-מהימנה ובלתי-מדויקת. בשנת 1999 היה ארגון Human Rights Watch לארגון הלא-ממשלתי הראשון שקרא להפסקת השימוש בנשק זה עד אשר ייפתרו הבעיות ההומניטאריות הכרוכות בו. את עול ההוכחה כי תחמושת מצרר מסוג כלשהו היא מדויקת ואמינה דייה כדי שלא תסכן אזרחים במידה שאין להשלים עמה, במהלך התקפות ולאחריהן, יש להטיל על ממשלות.²⁴

המודעות הבינלאומית לצורך לטפל בתחמושת המצרר הולכת וגדלה במהירות. ראוי במיוחד לציין כי ב-23 בפברואר 2007 הסכימו 46 מדינות באוסלו שבנורבגיה לגבש עד שנת 2008 הסכם שיאסור על השימוש בתחמושת מצרר הגורמת לאזרחים נזק בלתי מתקבל על הדעת.²⁵ במפגש נוסף בנושא, שהתקיים בלימה שבפרו בחודש מאי 2007, הצטרפו שמונה מדינות נוספות ליוזמה זו, ועד המפגש הבא, שהתקיים בווינה בחודש דצמבר, כבר היו 94 מדינות שותפות לה. ההסכם "יאסור על שימוש, ייצור, העברה והחזקת מצבורים של תחמושת מצרר הגורמת לאזרחים נזק בלתי מתקבל על הדעת" ויכול הוראות הנוגעות לפינוי, לסיוע לקורבנות, להעלאת מודעות בנוגע לסכנות ולהשמדת מלאי.²⁶ בשנת 2008, במפגשים שיתקיימו בניו-זילנד ובאירלנד, יפתחו ממשלות את ההסכם ויקיימו עליו משא ומתן.²⁷ שר החוץ הנורבגי יונאס גאר סטורה אמר: "קבענו לעצמנו לוח זמנים לסיים את העבודה עד 2008. זה שאפתני אבל חיוני בשל הדחיפות שבבעיה"

²² משרד החוץ הישראלי, "IDF to Probe Use of Cluster Munitions in Lebanon war" ("צה"ל יבדוק שימוש בתחמושת מצרר במלחמת לבנון"), 21 בנובמבר 2006.

²³ דויד ס' קלאוד, "Inquiry Opened into Israeli Use of US Bombs" ("נפתחה חקירה על שימוש ישראל בפצצות של ארה"ב"), ניו-יורק טיימס, 25 באוגוסט 2006.

²⁴ מדינות מסוימות מפתחות ורוכשות תחמושת מצרר אמינה יותר ובעלת יכולות כיוון מדויקות יותר, שייתכן שלא נשקפת ממנה סכנה לאזרחים במידה דומה לסכנה הנשקפת מרוב סוגי תחמושת המצרר הקיימים. לדוגמה, כלי נשק מסוימים, המצוידים במרעום המופעל על-ידי חייושן, מכילים מספר קטן של פריטי תחמושת-משנה, שבכל אחד מהם מערכת הנחיייה מבוססת קרינה תת-אדומה המכוונת את פריטי תחמושת-המשנה אל כלי רכב משוריינים.

²⁵ ועידת אוסלו בנושא תחמושת מצרר, "הצהרה", 22-23 בפברואר 2007.

²⁶ שם.

²⁷ שם.

ההומניטארית הזאת".²⁸ יוזמה זו, המזכירה מאוד את תהליך אוטווה לאיסור על מוקשים נגד אדם, באה בעקבות שנים של עבודה ציבורית של ארגון Human Rights Watch, קואליציית תחמושת המצרר, שארגון Human Rights Watch שותף להנהגתה, ארגונים לא-ממשלתיים נוספים, הוועד הבינלאומי של הצלב האדום וממשלות. קולה של לבנון נשמע היטב ב"תהליך אוסלו" זה, בעוד ישראל בחרה לא להשתתף בו.

מדינות פועלות גם ברמה המקומית לטיפול בנושא תחמושת המצרר. בשנת 2006 הייתה בלגיה למדינה הראשונה שאימצה איסור מקיף על תחמושת מצרר, ובחודש דצמבר 2007 הלכה אוסטרליה בעקבותיה. נורבגיה הכריזה על השהיית השימוש בתחמושת זו בחודש יוני 2006, והונגריה בחודש מאי 2007. יוזמות פרלמנטאריות לאסור או להגביל את השימוש בתחמושת מצרר נמצאות בהליכים במדינות רבות. בשנים האחרונות החליטו מדינות רבות להוציא משימוש או להשמיד תחמושת מצרר בעלת שיעור נפלים גבוה, ומדינות מסוימות קראו לאסור על השימוש בתחמושת כזו באזורים מאוכלסים.

המשפט ההומניטארי הבינלאומי נמצא בתהליך פיתוח בכל הנוגע לשימוש במצרר, אך מתגבשת והולכת הסכמה כללית כי השימוש בתחמושת זו באזורים מאוכלסים מהווה הפרה, על יסוד הסבירות שייגרם נזק חסר הבחנה או בלתי-מידתי לאזרחים הן בעת ההתקפה, והן בעתיד, בשל נפלים שלא התפוצצו. בדברי ההקדמה להצהרת הסיכום של הוועידה השלישית לבחינת האמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים (CCW), ישנה הכרה ב"השפעות שניתן לצפות מראש של שיירי תחמושת נפיצים ממלחמה על אוכלוסייה אזרחית, כמרכיב שיש להתחשב בו בהחלת כללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי הנוגעים למידתיות ההתקפה ולאמצעי הזהירות בהתקפה".²⁹ ב-17 בנובמבר 2006 אימצו את הניסוח הזה מדינות שהן צד לאמנה, בהן ישראל וארצות הברית. ארגון Human Rights Watch מאמין כי על הקהילה הבינלאומית לפעול על מנת לקבוע כי תוצאות עתידיות צפויות אינן רק הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי אלא גם בסיס לאחריות פלילית. על הטרגדיה שהתרחשה בלבנון לשמש זרז הן לנקיטת אמצעים ברמה המקומית והן להסכם בינלאומי חדש על תחמושת מצרר.

מתודולוגיה

דו"ח זה מבוסס על תחקיר בשטח שערך ארגון Human Rights Watch בלבנון ובישראל, שנוסף עליו בעיקר מידע שסיפק מרכז האו"ם למוקשים. כמו כן מסתמך הדו"ח על למעלה מעשור של תחקירים בשטח ובחינה של תיעוד בנושא תחמושת מצרר שהארגון ערך.

²⁸ משרד החוץ הנורבגי, "תחמושת המצרר תיאסר לשימוש עד סוף 2008", הודעה לעיתונות, 23 בפברואר 2007, <http://www.regjeringen.no/en/ministries/ud/Press-Contacts/News/2007/Cluster-munitions-to-be-banned-by-2008.html?id=454942> (כניסה לאתר ביום 2 במרס 2007).

²⁹ הוועידה השלישית של המדינות שהן צד לאמנה בדבר כלי-נשק קונבנציונאליים (CCW), "Final Document, Part II, Final Declaration," CCW/CONF.III/11 (Part II), ג'נבה, 7-17 בנובמבר 2006, עמ' 4.

חוקרי Human Rights Watch נכחו בלבנון בכל משך העימות והיו הראשונים לאשר כי ישראל השתמשה במצרר, כשתיעדו את התקפת צה"ל על הכפר בלידה ב-19 ביולי 2006. בזמן, אישרו חוקרי Human Rights Watch שפעלו בצפון ישראל, כי במאגרי הנשק של יחידות הארטילריה של צה"ל, שנפרסו לאורך גבולה של ישראל עם לבנון, ישנם פגזי ארטילריה רבים הנושאים תחמושת מצרר.

מיד לאחר הפסקת האש נסעו חוקרי Human Rights Watch לדרום לבנון, האזור ש"זיהום השטח" בתחמושת מצרר בו היה החמור ביותר. החוקרים סקרו במשך שישה ימים את היקף הנזק מהתקפות המצרר וערכו ראיונות. באמצע חודש ספטמבר 2006 חזרו חוקרי ארגון Human Rights Watch לדרום לבנון למשך מספר ימים, ובסוף חודש אוקטובר 2006 תיעדו במשך שבוע נוסף את ההשפעות המאוחרות של תחמושת-המשנה.

חוקרינו תיחקרו למעלה מחמישים התקפות בתחמושת מצרר, כולל התקפות על למעלה מארבעים יישובים בדרום לבנון. הם אספו ראיות פיזיות להתקפות, צילמו תמונות, ביקרו בבתי חולים וראיינו עשרות אזרחים שהושפעו במישרין מהתקפות בתחמושת מצרר. על המרואיינים נמנו גברים, נשים וילדים רבים שנפצעו מהתפוצצות תחמושת-משנה או נפלים של תחמושת-משנה. החוקרים שוחחו עם לבנונים רבים בעירותיהם ובכפריהם מיד עם שובם לבתים. ארגון Human Rights Watch נפגש אף עם אנשי מקצוע העוסקים בפניו מוקשים מטעם צבא לבנון, מטעם האו"ם ומטעם ארגונים לא-ממשלתיים שעסקו ברישום השטחים העצומים בלבנון שהוצפו בנפלי תחמושת-משנה קטלניים ובפניו התחמושת מהם. עם זאת, אותם אזרחים שנותרו ביישובים אלה בעת ההתקפות מצאו על-פי רוב מחסה מן ההפצצות, ולפיכך לעיתים קרובות לא ידעו אם נמצאו באזור מטרות צבאיות או אם היו בו תנועות של כוחות צבאיים.

במהלך העימות פנה Human Rights Watch לגורמים ישראלים במועדים שונים, ובייחוד לאחר ההתקפה על הכפר בלידה, וביקש מידע בנוגע לשימוש בתחמושת מצרר. ארגון Human Rights Watch שב ופנה בנושא מיד עם תום העימות, כאשר התבררו ממדי השימוש במצרר בימי העימות האחרונים. כמו כן ארגון Human Rights Watch קרא לישראל בהודעות לעיתונות ובאירועים ציבוריים לספק מידע בנוגע לשימוש שעשתה בתחמושת מצרר.

בחודש אוקטובר 2006 נפגשו חוקרי Human Rights Watch עם גורמים ישראליים רשמיים ועם חיילים בתל אביב ובירושלים, כדי לדון בשימוש בתחמושת מצרר. ראוי במיוחד לציין כי החוקרים ראיינו ארבעה חיילים ששירתו ביחידות הרקטות של צה"ל (MLRS) וביחידות ארטילריה שהשתמשו בתחמושת מצרר בחודשים יולי ואוגוסט. בחודש יולי 2007 נפגש צוות נוסף של Human Rights Watch עם פרקליטים מצה"ל שסקרו את עמדת צה"ל בנושא, אך לא מסרו פרטים מדויקים בנוגע לאובייקטים צבאיים מובחנים. בדו"ח זה השתמש Human Rights Watch בכל ההצהרות הפומביות הזמינות שממשלת ישראל פרסמה בנושא תחמושת מצרר, ובהצהרות שכלי התקשורת דיווחו עליהן. כמו כן הסתמך הארגון על הראיון שערך

עם פרקליטי צה"ל ועל מסמך ישראלי שנשלח בתגובה לפניות הארגון, שנידון בו בקצרה השימוש בתחמושת מצרר. מסמך זה מצורף לדו"ח.³⁰

המלצות

לממשלת ישראל:

- לאסור על השימוש, על ההעברה ועל הייצור של תחמושת מצרר בלתי-מהימנה ולא מדויקת, כולל כל הסוגים של תחמושת זו שנעשה בהם שימוש בלבנון, ולהשמיד את כל המלאי הקיים של תחמושת זו.
- למנות ועדת חקירה בלתי-תלויה, ולהעניק לה סמכויות, כדי שתבחן את כל המידע הרלוונטי ותחקור ללא פניות ובאופן בלתי-תלוי את השימוש של צה"ל במצרר בלבנון, במטרה להעריך בדקדקנות אם השימוש בתחמושת זו התיישב עם המשפט ההומניטארי הבינלאומי. על החקירה להתייחס לשאלות בדבר שימוש מכוון במצרר באזורים מאוכלסים, בדבר תזמון ההתקפות, בדבר כמות תחמושת המצרר שצה"ל השתמש בה ומידת המהימנות שלה ובדבר האובייקטים הצבאיים הספציפיים שכל התקפה כוונה אליהם (או העדרם של אובייקטים כאלה). במסגרת החקירה יש לבדוק אם לצורך הפצצה הייתה התייחסות לאובייקטים צבאיים נפרדים ומובחנים כאובייקט יחיד, ואם הייתה ידיעה על השפעות שניתן לצפות על אובייקטים אזרחיים ועל אובייקטים מוגנים אחרים, או התעלמות חסרת זהירות מהשפעות כאלה. יש לפרסם את תוצאותיה של החקירה ברבים.
- לחייב את האחראים לשימוש בתחמושת מצרר תוך הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי לתת את הדין על מעשיהם, כולל באמצעות הטלתם של עונשים משמעותיים והעמדה לדין, כאשר העובדות מצדיקות זאת.
- לספק מיד לאו"ם את המיקומים המדויקים של ההתקפות בתחמושת מצרר, כולל הסוגים הספציפיים וכמויות הנשק שהשתמשו בו, במטרה לסייע בפינוי ובפעילויות להגברת מודעות לגבי הסכנות הנשקפות מן הנפלים.
- לספק כל סיוע טכני, כספי, חומרי ואחר כדי לסייע בסימונם ובפינויים של נפלי מצרר ושיירי תחמושת אחרים שנותרו לאחר המלחמה.

³⁰ המסמך שמשרד החוץ הישראלי שלח לארגון Human Rights Watch ב-8 במאי 2007 הוא למעשה מובאה שהועתקה מילה במילה ממסמך שמשרד החוץ פרסם באתר האינטרנט שלו ב-1 באפריל 2007, שכתרתו "Preserving Humanitarian Principles While Combating Terrorism: Israel's Struggle with Hizbullah in the Lebanon War" ("שמירה על עקרונות הומניטאריים תוך כדי לחימה בטרור: מאבקה של ישראל עם חיזבאללה במלחמת לבנון"), <http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism-+Obstacle+to+Peace/Terrorism+from+Lebanon-+Hizbullah/Preserving+Humanitarian+Principles+While+Combating+Terrorism+-+April+2007.htm> (כניסה לאתר ביום 14 באוגוסט 2007). המסמך אינו מספק מענה ישיר למידע שארגון Human Rights Watch ביקש. עד למועד פרסום הדו"ח לא קיבלנו כל מידע נוסף מן הרשויות הישראליות בתגובה ישירה על בקשות המידע שלנו.

למזכ"ל האו"ם:

בהתאם להמלצות למזכ"ל האו"ם בשני הדו"חות הנפרדים "אזרחים על הכוונת: התקפות הרקטות של חיזבאללה על ישראל במלחמת 2006", שפורסם בחודש אוגוסט 2007, ו"מדוע נהרגו: נפגעים אזרחיים במהלך המלחמה ב-2006", שפורסם בחודש ספטמבר 2007:

- להשתמש בהשפעתך על ישראל ועל חיזבאללה כדי לדחוק בהם לאמץ אמצעים שיבטיחו ציות רב יותר למשפט ההומניטארי הבינלאומי.
- להקים ועדת חקירה בינלאומית שתבחן את הדיווחים בדבר הפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, כולל האפשרות שבוצעו פשעי מלחמה, בלבנון ובאיראן, ותגבש המלצות במטרה לחייב את מי שהפר את החוק משני הצדדים לתת על-כך דין וחשבון. על המנדט של ועדת החקירה לכלול חקירה של השימוש בתחמושת מצרר.

לממשלת ארצות הברית:

- להפעיל על ממשלת ישראל לחץ לקיים חקירה מהימנה, בלתי-תלויה וחסרת פניות של השימוש של צה"ל בתחמושת מצרר.
- לבטל את משלוח 1,300 רקטות תחמושת המצרר מסוג M26 עבור מערכות שיגור הרקטות הרב-קניות (MLRS) שישראל ביקשה ולאסור על כל העברה עתידית של תחמושת מצרר בלתי-מהימנה ולא מדויקת.
- לפרסם ברבים את ממצאי החקירה של ארה"ב בנוגע לשימוש של ישראל בתחמושת מצרר בלבנון ואת ההסכם בינה לבין ישראל בנוגע לשימוש בתחמושת מצרר שארה"ב מספקת.
- כספקית של רוב תחמושת המצרר וכלי הנשק האחרים שישראל השתמשה בהם בלבנון, על ארצות הברית לקבל על עצמה אחריות מיוחדת לסיוע בסימון ובפינוי נפלי תחמושת-המשנה ושיירי תחמושת אחרים שנותרו אחרי המלחמה.
- לאסור על השימוש, על ההעברה ועל הייצור של תחמושת מצרר בלתי-מהימנה ולא מדויקת ולהתחיל בהשמדת המלאי הקיים.

לכל הממשלות:

- להשתתף במאמץ הבינלאומי למשא ומתן על הסכם, שיזמה נורבגיה, במגמה לאסור על תחמושת מצרר הגורמת נזק הומניטארי בלתי מתקבל על הדעת.
- לנקוט באמצעים ברמה המקומית כדי לאסור על השימוש, על ההעברה ועל הייצור של תחמושת מצרר בלתי-מהימנה ולא מדויקת, ולהשמיד מצבורים קיימים של תחמושת מצרר כזו.
- לאסור על השימוש בתחמושת מצרר באזורים מאוכלסים או בסמוך להם.
- לספק תמיכה בפינוי תחמושת-משנה, בהגברת מודעות באשר לסכנות הנשקפות מתחמושת זו ובסיוע לקורבנות הפעולות בלבנון.

תחמושת מצרר והמשפט ההומניטארי הבינלאומי

רקע על תחמושת מצרר

תחמושת מצרר היא נשק גדול המכיל עשרות ולעיתים מאות פריטי תחמושת קטנים יותר. לאחר שהיא מוטלת מן האוויר מתוך מטוסים או מסוקים או נורית מן הקרקע במשגרי רקטות ארטילריה, נפתחת תחמושת המצרר ומפזרת מתוכה פצצות-משנה על-פני שטח רחב. פריטי תחמושת-המשנה המתפזרים מתוך תחמושת מצרר המוטלת מן האוויר נקראים "פצצות-משנה" (או "פצצונות"), ואלה המתפזרים מתוך תחמושת מצרר שנורתה מן הקרקע מכונים "רימונים". לתחמושת-המשנה יש לעיתים קרובות הן תכונות של נשק נגד אדם והן תכונות של נשק נגד שריון. למעט חריגים מעטים, תחמושת מצרר ותחמושת-משנה הן שתיהן נשק בלתי-מונחה. תחמושת-המשנה שהשתמשו בה במהלך העימות בלבנון הייתה כולה בלתי-מונחת.³¹

צבאות רואים יתרונות בתחמושת מצרר בשל הפיזור הרחב שלה; יש בתחמושת זו כדי להשמיד מטרות גדולות מימדים ורכות יחסית, כמו שדות תעופה, ואתרי שיגור טילי קרקע-אוויר. היא אף יעילה נגד מטרות נעות או כאלה שמיקומן אינו מדויק. עם זאת, יש לשקול את יתרונה הצבאי של תחמושת המצרר אל מול הנזק המתועד שהיא מסבה לאזרחים הן במהלך ההתקפה והן לאחריה.

בשל פיזור הרחב, התוצאות ההומניטאריות של התקפה בתחמושת מצרר הן לעיתים קרובות חמורות יותר מתוצאותיהן של התקפות מסוגים אחרים. גם כאשר פריט תחמושת מצרר פוגע ביעדו, דבר שאינו מובטח כיוון שמדובר בתחמושת בלתי-מונחת, עלולה תחמושת-המשנה להרוג או לפצוע אזרחים בטווח הפיזור. סיכון חיי האזרחים והרכוש האזרחי, סיכון הטבוע בשימוש בתחמושת זו, גובר כשצד הלחימה משתמש בתחמושת זו באזורים מיושבים או בסביבתם. אם משתמשים בתחמושת מצרר באזור שבו לוחמים ואזרחים מתערבבים זה בזה, הפגיעה באזרחים כמעט ודאית.

השפעתה הקשה של תחמושת מצרר נמשכת גם לאחר מועד הפגיעה, שכן רבים מפצצות-המשנה אינם מתפוצצות עם הפגיעה כמתוכנן. אמנם, לכל נשק ישנו שיעור נפל, אך תחמושת מצרר מסוכנת יותר משום שמשחרר מתוכה מספר רב של פצצות-משנה, ומשום שמאפייני תכנון מסוימים, המבוססים על שיקולי עלות וגודל, מעלים את הסבירות לנפלי תחמושת. באופן טיפוסי, יצרנים וצבאות מציינים ששיעור הנפל של תחמושת-משנה בתנאי מעבדה נע בין 5 ל-20 אחוזים. שיעור הנפל בפועל בתנאי קרב גבוה יותר, וכך היה גם בדרום לבנון. לכן, כל התקפה בפצצות מצרר מותירה אחריה תחמושת שלא התפוצצה. שיעור הנפל הראשוני (אחוז פריטי התחמושת שאינם מתפוצצים) לא רק מקטין את התועלת הצבאית של תחמושת המצרר, אלא גם חושף אזרחים לסכנה גדולה. לעיתים קרובות, פצצות משנה ורימונים שלא התפוצצו הם בלתי יציבים ביותר, ועלולים להתפוצץ בתגובה למגע או תנועה קלים מאוד, וכך הם הפוכים בפועל למוקשים שהורגים או פוצעים אזרחים השבים למקום ההתקפה לאחר שוך הקרבות.

³¹ ככל הידוע, ישראל אינה מחזיקה בתחמושת מצרר שתחמושת-המשנה שלה מונחת, דוגמת הנשק הקרוי "Sensor Fuzed" המיוצר בארצות הברית.

לפחות 14 מדינות ומספר קטן של קבוצות חמושות שאינן מדינות השתמשו בתחמושת מצרר בלפחות שלושים מדינות ושטחים. אמנם מספר העימותים שהשתמשו בהם בתחמושת מצרר עודנו קטן יחסית, אך ישנה סכנה גדולה כי הבעיה תגדל מהר. 76 מדינות מחזיקות במצבורי תחמושת מצרר. 34 מדינות ייצרו למעלה מ-210 סוגים שונים של תחמושת מצרר, ולפחות 13 מדינות העבירו למעלה מ-50 סוגים שונים של תחמושת מצרר ל-60 מדינות אחרות לכל הפחות, כמו-גם לקבוצות חמושות שאינן מדינה.³²

תחמושת-משנה שלא התפוצצה מסוג BLU-63 המוטלת מן האוויר, בשדה חקלאי לא רחוק מבית יאהון, 24 באוקטובר 2006. פצצות-משנה אלה, מתוצרת ארה"ב, הנישאות בתוך CBU-58B, יוצרו בימי מלחמת וייטנאם. © 2006 בוני דוקרטי / Human Rights Watch

המשפט ההומניטארי הבינלאומי

במהלך המלחמה בלבנון חייב המשפט ההומניטארי הבינלאומי את כוחות ישראל וחיזבאללה. המשפט ההומניטארי דורש מצדדים לעימות חמוש לכבד אזרחים ואנשים אחרים שאינם משתתפים בלחימה ולהגן

³² מחקר פנימי שערך ארגון Human Rights Watch, "Dirty Dozen Chart," December 2007, www.stopclustermunitions.org; Human Rights Watch, "Updated Human Rights Watch Cluster Munition Information Chart," June 2007, <http://hrw.org/arms/pdfs/munitionChart061507.pdf>; Human Rights Watch, "Human Rights Watch Cluster Munition Information Chart," March 2006, <http://hrw.org/arms/pdfs/munitionChart.pdf>.

עליהם ואף מגביל את האמצעים והשיטות המותרים בלחימה. במקרה זה, ההוראות הנוגעות במישרין לעניין זה הן בראש ובראשונה אלה המופיעות באמנת ג'נבה הרביעית משנת 1949, שישראל היא צד לה, ובפרוטוקול הראשון הנספח לאמנות ג'נבה משנת 1977, שישראל אינה צד לו.³³ הפרוטוקול הראשון איגד ובמידה מסוימת הרחיב את החוק הקיים, במיוחד את זה הנוגע לפעולות איבה. רבות מהוראותיו, אולי רובן, נחשבות היום לחלק מהמשפט המנהגי הבינלאומי.³⁴

עקרון ההבחנה הוא אבן מפתח של החוק המסדיר את ההגנה על אזרחים בזמן פעולות איבה. על-פי עיקרון זה, צדדים לסכסוך נדרשים להבחין בכל עת שהיא בין לוחמים ואזרחים. צדדים לסכסוך אינם רשאים לתקוף אזרחים ואובייקטים אזרחיים, ומותר להם לכוון התקפות רק על יעדים צבאיים.³⁵ יעדים צבאיים הם החברים בכוחות החמושים, אנשים אחרים המשתתפים באופן ישיר בפעולות האיבה ו"אותם אובייקטים אשר מטבעם, מיקומם, מטרותם או השימוש בהם תורמים תרומה אפקטיבית לפעולה צבאית ושהריסתם, תפיסתם או נטרולם, באופן מוחלט או חלקי, בנסיבות המתקיימות באותו הזמן, מקנים יתרון צבאי מובהק".³⁶

המשפט ההומניטארי הבינלאומי אוסר על התקפות "שמטבען [...] לפגוע במטרות צבאיות ובאזרחים או באובייקטים אזרחיים ללא הבחנה".³⁷ התקפות חסרות הבחנה כוללות את "אלה שאינן מכוונות נגד מטרה צבאית מסוימת", את אלה המשתמשות באמצעים אשר "לא ניתן לכוונם נגד מטרה צבאית מסוימת" ואת אלה "העושות שימוש בשיטת [לוחמה] או באמצעי לוחמה שלא ניתן להגביל את השפעותיהם".³⁸ כן נחשבות לחסרות הבחנה הפצצות המתייחסות למספר מטרות צבאיות נפרדות ומובחנות באופן ברור כאל מטרה צבאית יחידה.³⁹

עקרון יסוד נוסף הוא עקרון המידתיות. התקפה המפרה את עקרון המידתיות היא חסרת הבחנה כי "ניתן לצפות כי תגרום לאובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית של אזרחים [או] נזק נלווה לאובייקטים אזרחיים, [...] אשר יהיו מופרזים ביחס ליתרון הצבאי הקונקרטי והישיר הצפוי" מאותה התקפה.⁴⁰

³³ אמנת ג'נבה בדבר הטבת מצבם של פצועים וחולים מבין אנשי הכוחות המזוינים בשדה הקרב (אמנת ג'נבה הראשונה), אומצה ב-12 באוגוסט 1949, 31 U.N.T.S. 75, נכנסה לתוקף ב-21 באוקטובר 1950; אמנת ג'נבה בדבר הטבת מצבם של פצועים, חולים וטרופים מבין אנשי הכוחות המזוינים בים (אמנת ג'נבה השנייה), אומצה ב-12 באוגוסט 1949, 85 U.N.T.S. 75, נכנסה לתוקף ב-21 באוקטובר 1950; אמנת ג'נבה בדבר הטיפול בשבויי מלחמה (אמנת ג'נבה השלישית), אומצה ב-12 באוגוסט 1949, 135 U.N.T.S. 75, נכנסה לתוקף ב-21 באוקטובר 1950; אמנת ג'נבה בדבר ההגנה על אזרחים בימי מלחמה (אמנת ג'נבה הרביעית), אומצה ב-12 באוגוסט 1949, 287 U.N.T.S. 75, נכנסה לתוקף ב-21 באוקטובר 1950 [ראו להלן, אמנת ג'נבה הרביעית]; הפרוטוקול הנספח לאמנות ג'נבה מיום 12 באוגוסט 1949 בדבר ההגנה על קורבנות סכסוכים מזוינים בינלאומיים (הפרוטוקול הראשון), אומץ ב-8 ביוני 1977, 3 U.N.T.S. 1125, נכנס לתוקף ב-7 בדצמבר 1978 [ראו להלן, הפרוטוקול הראשון].

³⁴ ראו באופן כללי הצלב האדום הבינלאומי (ICRC) *Customary International Humanitarian Law: Volume 1: Rules* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), pp. 3-77.

³⁵ הפרוטוקול הראשון, סע' 48.

³⁶ שם, סע' 52(2).

³⁷ שם, סע' 51(4).

³⁸ שם, סע' 51(4)(א', ב', ג').

³⁹ שם, סע' 51(5)(א').

⁴⁰ שם, סע' 51(5)(ב').

בניהול פעולות צבא, חובה על צדדים לעימות לנקוט זהירות מתמדת במטרה לחוס על האוכלוסייה האזרחית ועל אובייקטים אזרחיים ולוודא שלא ייפגעו מפעולות האיבה. אמצעי הזהירות כוללים:

- לעשות של "כל דבר אפשרי על-מנת לוודא" כי האובייקטים העומדים להיות מותקפים הם יעדים צבאיים ולא אזרחים או אובייקטים אזרחיים או כאלה הנתונים להגנה מיוחדת;
- לנקוט ב"כל אמצעי הזהירות האפשריים בבחירת האמצעי ושיטות ההתקפה" במטרה למנוע, ובכל מקרה לצמצם, "אובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית לאזרחים ונזק נלווה לאובייקטים אזרחיים";
- להימנע מכל התקפה "שניתן לצפות כי תגרום לאובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית של אזרחים [אן] נזק נלווה לאובייקטים אזרחיים [...] אשר יהיו מופרזים ביחס ליתרון הצבאי הקונקרטי הצפוי";
- כשהנסיבות מאפשרות זאת, לתת "התראה יעילה מוקדמת [...] בדבר התקפות העלולות להשפיע לרעה על האוכלוסייה האזרחית";
- "כאשר אפשרית הבחירה בין מספר מטרות צבאיות להשגת יתרון צבאי דומה", לבחור בזו אשר "ניתן לצפות כי תקיפתה תגרום לסכנה המעטה ביותר לחיי אזרחים ולאובייקטים אזרחיים";
- להימנע ממיקומן של מטרות צבאיות "בתוך אזורים צפופי אוכלוסין או בסמוך להם";
- להשקיע מאמצים בהוצאת "האוכלוסייה האזרחית [...] מקרבן של מטרות צבאיות".⁴¹

הימנעותו של צד אחד לעימות מכיבוד של אחד או יותר מאמצעי זהירות אלה אינה מתירה לצד שמנגד להתעלם גם הוא מצעדי מנע.

המשפט ההומניטארי הבינלאומי מעניק למוסדות רפואה הגנה מיוחדת. בתי חולים ויחידות רפואה אחרות "יכובדו ויוגנו" ולא יהיו מטרה להתקפה.⁴² אסור להשתמש במתקני רפואה כדי "למגן מטרות צבאיות מפני התקפות".⁴³ עם זאת, הגנה זו אינה שמורה להם אם משתמשים בהם לביצוע "מעשים המזיקים לאויב".⁴⁴

באשר לאחריות אישית, כאשר מפרים את המשפט ההומניטארי הבינלאומי בכוונה פלילית מדובר בפשעי מלחמה. פשעים אלה כוללים התקפות מכוונות על אזרחים, כמו-גם התקפות חסרות הבחנה או בלתי-מידתיות, כאשר הן מבוצעות ביוזמתו או באדישות חסרת זהירות לאופיין הבלתי-חוקי. אפשר גם שיחידים ישאו באחריות פלילית על ניסיון לבצע פשע מלחמה, כמו-גם על תכנון או עזרה לביצוע פשע מלחמה, או על הסתה לביצועו.⁴⁵ מפקדים ומנהיגים אזרחיים, אפשר שיועמדו לדין על פשעי מלחמה כעניין של אחריות פיקודית

⁴¹ שם, סעי' 57, 58.

⁴² אמנת ג'נבה הרביעית, סעי' 18; הפרוטוקול הראשון, סעי' 12(א).

⁴³ הפרוטוקול הראשון, סעי' 51(7).

⁴⁴ אמנת ג'נבה הרביעית, סעי' 19.

⁴⁵ ראו ICRC, Customary International Humanitarian Law, p. 554.

כאשר הם ידעו או היו צריכים לדעת על ביצועם ולא נקטו צעדים מספיקים כדי למונעם או כדי להעניש את האחראים להם.⁴⁶

המשפט ההומניטארי הבינלאומי בנוגע לתחמושת מצרר

ההוראות המפורטות לעיל מעוררות חשש כבד באשר לתחמושת מצרר. התקפות בתחמושת מצרר על מרכזים אזרחיים או לידם, סביר שיהיו חסרות הבחנה משום שלא ניתן לכוון נשק זה במדויק. תחמושת מצרר היא נשק אזרחי היעיל חלקית בהתקפת מטרות מפוררות או נעות. עם זאת, לא ניתן לכוון את מרבית סוגי תחמושת המצרר אל לוחמים מסוימים או אל מערכות נשק מסוימות, מגבלה מדאיגה במיוחד באזורים מיושבים בצפיפות, גם אם ישנה באותו אזור מטרה צבאית ספציפית ולגיטימית. כאשר יורים תחמושת מצרר על אזורים אזרחיים, קשה להימנע מהרג אזרחים ומנזק לתשתית אזרחית.

על השאלה אם התקפה מקיימת את עקרון ההבחנה יש לענות לא רק לאור התוצאות המיידיות שלה אלא גם לנוכח התוצאות המאוחרות. נפלי מצרר אינם מבחינים בין לוחמים לאזרחים וסביר שיפצעו או יהרגו את כל מי שבא אתם במגע. התוצאות מסוכנות יותר כאשר תחמושת המצרר מתפזרת על-פני אזור שאזרחים מבקרים בו לעיתים קרובות וכאשר שיעור הנפל גבוה (בשל תכנון לקוי, יושן, שימוש בסכיבה שאינה מתאימה או שיגור מגובה או ממרחק שאינם מתאימים). מספרם הגבוה של פצצות-משנה המשתחררות מתוך תחמושת מצרר ושיעור הנפל הגבוה הופכים התקפות מצרר על אזורים אזרחיים לקטלניות במיוחד לאחר מועד הפגיעה. במצבים כאלה, נפלי התחמושת מתפקדים באופן דומה למוקשים נגד אדם, שהם נשק אסור על-פי המשפט הבינלאומי.⁴⁷

שאלת חוקיותה של התקפה, אפשר גם שתיקבע לאור התוצאות הבלתי-מידתיות שיש לה על אזרחים. התקפה בתחמושת מצרר תהייה בלתי-מידתית בניגוד לחוק אם הנזק האזרחי הצפוי גובר על היתרון הצבאי המצופה. אין הכוונה לאובדן מידי של חיי אזרחים בלבד, אלא גם להרג לאורך זמן – מקובל יותר ויותר שעל תוצאות ארוכות טווח להיות מרכיב בבחינת המידתיות של התקפה בתחמושת מצרר. בדברי ההקדמה להצהרת הסיכום של הוועידה השלישית לבחינת האמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים (CCW) ישנה הכרה ב"השפעותיהן הצפויות של שיירי תחמושת נפצים ממלחמה על אוכלוסייה אזרחית, כמרכיב שיש להתחשב בו בהחלת כללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי הנוגעים למידתיות ההתקפה ולאמצעי הזהירות בהתקפה".⁴⁸

ב-17 בנובמבר 2006 אימצו את הניסוח הזה מדינות שהן צד לאמנה, בהן ישראל וארצות הברית.

התחשבות בנזק האזרחי, גם זה שנגרם בזמן ההתקפה וגם זה שנגרם לאחריה כאחד, מגדילה באופן ניכר את הסבירות שהאובדן יהיה מוגזם ביחס ליתרון הצבאי, במיוחד אם ההתקפה בוצעה באזור מאוכלס או באזור

⁴⁶ שם, ע' 558-563.

⁴⁷ האמנה בדבר מניעת השימוש, האגירה, הייצור והשינוע של מוקשים נגד-אדם ובדבר השמדתם, אומצה ב-18 בספטמבר 1997, נכנסה לתוקף ב-1 במאוס 1999. נכון לחודש דצמבר 2007, 156 מדינות היו צד לאמנה. ישראל אינה צד לה.

⁴⁸ הוועידה השלישית של המדינות שהן צד לאמנה בדבר כלי-נשק קונבנציונאליים (CCW), "Final Document, Part II, Final Declaration," CCW/CONF.III/11 (Part II), ג'נבה, 7-17 בנובמבר 2006, ע' 4.

שייתכן כי אזרחים ישובו אליו. על יסוד עבודת השטח שערך ביוגוסלביה, אפגניסטן ועיראק, כמו-גם בלבנון, ארגון Human Rights Watch גורס כי כאשר משתמשים בתחמושת מצרר בכל סוג של אזור מאוכלס, צריכה להיות הנחה מוקדמת משמעותית, אם כי ניתנת להפרכה, כי ההתקפה אינה מידתית.

החוק מחייב מדינות לצמצם את הנזק האזרחי. נקיטה ב"כל אמצעי הזהירות האפשריים" לשם כך גוררת חובה משפטית לבחור באמצעים ובשיטות התקפה שימזערו את הנזק לאזרחים, או אף לבטל פעולה או להימנע מביצועה כאשר ניתן לחזות כי ייגרם נזק בלתי-מידתי לאזרחים.⁴⁹ בהינתן הסבירות הגבוהה שהתקפה בנשק מצרר תהייה בלתי-מידתית וחסרת הבחנה, על מדינות להימנע מהתקפות על מרכזי אוכלוסייה או על אזורים הסמוכים להם ולצמצם את ההשפעות ארוכות הטווח של נפלי התחמושת.

⁴⁹ הפרוטוקול הראשון, סעי' 57(2).

ישראל ותחמושת מצרר

ישראל מיעטה להתייחס בפומבי למדיניותה הכללית בנוגע לתחמושת מצרר, על אף ההיסטוריה הארוכה שלה עם נשק זה, הכוללת שימוש, ייצור וסחר. ישראל היא צד לאמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים (CCW), אך היא לא תמכה בהצעה שהועלתה בוועידה לבחינת אמנה זו בנובמבר 2006, לפתוח במשא ומתן בין הצדדים לאמנה בנוגע לתחמושת מצרר.⁵⁰ ישראל אף לא נמנתה על המדינות שהתכנסו באוסלו בחודש פברואר 2007, בעיר לימה בחודש מאי 2007 ובווינה בחודש דצמבר 2007 כדי להפגין מחויבות לשאת ולתת על הסכם חדש על תחמושת מצרר, מחוץ לאמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים.

ישראל לא אישרה את הפרוטוקול החמישי של האמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים בנוגע לשיירי תחמושת נפצים ממלחמה, אף שלקחה חלק בפיתוחו בשנת 2003 והביעה את תמיכתה בו. הפרוטוקול מכיל הוראות בנוגע לחובתו של המשתמש בכלי נשק ההופכים לשיירי תחמושת, כולל תחמושת מצרר, לסייע בניקוי השטח.

שימוש, ייצור, סחר ואגירה

לפני שנת 2006 השתמשה ישראל בתחמושת מצרר בסוריה, בשנת 1973, ובלבנון, בשנים 1978 ו-1982.⁵¹ במהלך העימותים בלבנון בשנים 1978 ו-1982, הטילה ארצות הברית מגבלות על השימוש של ישראל בתחמושת המצרר שלה, אף כי נראה שהייתה לכך השפעה מועטה בלבד. ואמנם, בתגובה לשימוש של ישראל בתחמושת מצרר בשנת 1982 ולפגיעתה באזרחים שהתה ארה"ב את העברת תחמושת המצרר לישראל. ההשגחה בוטלה בשנת 1988. תחמושת-משנה מנשק מצרר שהשתמשו בו לפני למעלה משני עשורים המשיכה להשפיע על לבנון עד לתחילת העימות של שנת 2006, גם אם במידה מצומצמת הרבה יותר מאשר בשנת 2006 עצמה.⁵²

ישראל היא יצרנית ויצואנית בולטת של תחמושת מצרר. התעשייה הצבאית הישראלית (תע"ש), יצרן נשק בבעלות ממשלת ישראל, ייצרה, העניקה רישיון ייצור וייצאה טילי ארטילריה (105 מ"מ, 122 מ"מ, 130 מ"מ, 152 מ"מ, 155 מ"מ, 175 מ"מ ו-203 מ"מ), פצצות מרגמה (120 מ"מ) ורקטות (EXTRA, TCS), עם תחמושת-משנה.⁵³ (LAR-160 ו-GRADLAR)

⁵⁰ ישראל אף לא הייתה בין עשרות המדינות שהן צד לאמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים שסיפקו מידע בנוגע לעמדותיהן בנושא המשפט ההומניטארי הבינלאומי ושיירי תחמושת ממלחמה, כולל תחמושת מצרר. זאת, כחלק מעבודתה של קבוצת המומחים הממשלתיים של האמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים בשנים 2005 ו-2006.

⁵¹ ישנם דיווחים שלא אושרו על שימוש ישראלי בתחמושת מצרר בלבנון בשנים 1996 ו-2005. ראו Handicap International, "Circle of Impact: Footprint of Cluster Munitions on People and Communities," May 2007, http://www.handicap-international.org/page_709.php (accessed September 3, 2007).

⁵² לפרטים על שימוש בעבר ועל ההגבלות וההשגחה מצד ארה"ב ראו Landmine Action, "Cluster Munitions in Lebanon," November 2005, <http://www.landmineaction.org/resources/resource.asp?resID=1009> (accessed September 3, 2007).

⁵³ המידע בנוגע לתחמושת מצרר המשוגרת מן הקרקע, המיוצרת בידי ישראל ונמצאת בחזקתה, לקוח בעיקר מאתר תע"ש בע"מ, שכתובתו <http://www.imi-israel.com/Homepage.aspx?FolderID=11> (כניסה לאתר ביום 3 בספטמבר 2007). המידע הושלם

יצוין במיוחד כי ישראל ייצרה טילי ארטילריה ורקטות קרקע המכילות תחמושת-משנה מסוג M85, שהיא תחמושת קונבנציונאלית משופרת דו-שימושית (DPICM), המצוידת בגיבוי של מרעום פירוטכני להשמדה עצמית. מומחים שיבחו את ה-M85 כאחד מסוגי תחמושת-המשנה האמינים והמתוחכמים ביותר שבנמצא, אך כפי שנראה להלן בפרק העוסק בפגיעה באזרחים, היו ביצועיה של תחמושת זו בלבנון בשנת 2006 גרועים.⁵⁴ תע"ש דיווחה כי עד שנת 2002 ייצרה למעלה מ-60 מיליון פצצות-משנה מסוג M85 DPICM.⁵⁵ בשנת 2004 הגיעה תע"ש להסכמי רישוי עם חברות בהודו (Indian Ordnance Factories) ובארצות הברית (Alliant Techsystems) לייצור תחמושת מסוג M85 DPICM. על-פי רישיון מטעם ישראל, יוצרה תחמושת זו או הורכבה בחברות בארגנטינה (CITEFA), גרמניה (Rheinmetall), רומניה (Romtecnica) ושווייץ (RAUG Armasuisse).⁵⁶

ישראל מייצרת גם כמה סוגים של תחמושת מצרר המוטלת מן האוויר. רפא"ל אחראית לייצורן של פצצות המצרר מהסוגים ATAP-300, ATAP-500, ATAP-1000 RAM, TAL-1 ו-TAL-2, כמו-גם לייצור מערכת "ברד" לפיזור תחמושת-משנה ממסוק.⁵⁷

ישראל ייבאה מארה"ב רקטות M26 החמושות בתחמושת קונבנציונאלית משופרת דו-שימושית (DPICM) עבור משגרי ה-MLRS שלה. קציני מילואים ישראלים מנוסים, שעמדו בראש מחלקות עם יחידות MLRS, אמרו לארגון Human Rights Watch, כי עד לעימות של שנת 2006 עמד מספר רקטות ה-M26 במחסני הנשק של צה"ל על כ-18,000. כלי נשק אלה הכילו כ-11.6 מיליון פצצות-משנה.⁵⁸ ישראל ייבאה מארה"ב גם טילי ארטילריה מסוג M384A1 בקוטר 155 מ"מ, המכילים, כל אחד, 88 או 72 פצצות-משנה מסוג DPICM, פצצות מצרר מסוג רוקאיי (Rockeye), שכל אחת מהן מכילה 247 פצצות-משנה ובהן תחמושת מסוג Mk 118, ופצצות מצרר מסוג CBU-58 (Cluster Bomb Unit) שבכל אחת מהן 650 פצצות-משנה מסוג BLU-63 (Bomb Live Unit).⁵⁹

בעזרת מידע הלקוח מתוך: Jane's Ammunition Handbook, בעריכת טרי ג'יי ג'נדר וצ'ארלס ק' קאטסשאו (Surry, UK: Jane's Information Group Limited, 2002); וכן מתוך: סוכנות מודיעין ההגנה של ארה"ב (DIA), Improved Conventional Munitions and Selected Controlled-Fragmentation Munitions (Current and Projected) DST-1160S-020-90, 8 ביוני 1990. הסיווג הביטחוני של מידע זה הוסר באופן חלקי ונמסר לארגון Human Rights Watch במסגרת חוק חופש המידע של ארה"ב.

⁵⁴ מומחים צבאיים ממדינות רבות עם עתודות מלאי של תחמושת M85 או גרסות שלה טענו כך במהלך דיונים שקיימו עם ארגון Human Rights Watch במסגרת מושבים של האמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים בשנים האחרונות.

⁵⁵ מייק הייבל (אליאנט טקסיסטמס) ואילן גליקמן (תע"ש), "מרעום השמדה עצמית לפגזי M864 ולרקטות של מערכת שיגור רקטות רב-קנית (MLRS)", מצגת בפני ועידת המרעומים השנתית ה-48, שארלוט, צפון קרוליינה, 27-28 באפריל 2004, שקופית 9, <http://www.dtic.mil/ndia/2004fuze/hiebel.pdf> (כניסה לאתר ביום 28 בנובמבר 2006).

⁵⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קציני מילואים בצה"ל (שמותיהם שמורים), תל-אביב וירושלים, ישראל, אוקטובר 2006.

⁵⁷ Jane's Air Launched Weapons, בעריכת רוברט הוסון (Surrey, UK: Jane's Information Group Limited, 2004), ע' 370-380.

⁵⁸ ראיונות שערך Human Rights Watch עם חיילי מילואים (שמותיהם שמורים).

⁵⁹ ישראל השתמשה בלבנון בכל פצצות המצרר הללו, המיוצרות בארה"ב, למעט פצצות הרוקאיי. פרטי המשלוחים אינם ידועים.

בנוסף לרקטות מסוג M26 שסיפקה ארה"ב, ייצרה תע"ש סוג חדש של רקטות MLRS בשם "רקטה מתקנת מסלול - רמ"מ" (Trajectory Correction System – TCS). התקשורת הישראלית דיווחה לראשונה על השימוש בסוג זה, שזכה בצה"ל לכינוי "המנתץ", בלבנון, ב-17 ביולי 2006.⁶⁰ על-פי תע"ש, רקטות הרמ"מ "משפרות את הדיוק של רקטות ארטילריה בעלות תעופה חופשית עד לרמת הדיוק של ארטילריית צינור קונבנציונאלית... באמצעות תיקון המסלול תוך כדי תעופה, המערכת שולטת בו-זמנית ב-12 רקטות לפחות הנמצאות באוויר, ובכך מגבירה את פוטנציאל הפגיעה ומצמצמת את מספר הרקטות הנחוצות לכל מטרה".⁶¹ בחודש אפריל 2006 נערך ניסוי מבצעי ברקטות הרמ"מ, ועל-פי דיווחים הן צמצמו את הטעות המעגלית המסתברת (רדיוס האזור שניתן לצפות כי בתוכו ייפלו מחצית מהרקטות) של פגיעת הרקטות לפחות מ-50 מטרים בטווח מרבי של 40 ק"מ.⁶² מספר פריטי תחמושת-המשנה הדו-שימושית מסוג M85 שכל רקטת ר"מ מכילה לא פורסם ברבים. החברה לוקהיד מרטין (Lockheed Martin) מארה"ב זכתה בשנת 1998 בחוזה לייצור 1,974 מנועי רקטות המיועדים לשילוב עם ראשי הנפץ מסוג TCS.⁶³

סוגי תחמושת מצרר ותחמושת-משנה שנעשה בהם שימוש בלבנון

בעימות של שנת 2006 בלבנון השתמשה ישראל בתחמושת מצרר ששוגרה באמצעות טילי ארטילריה, טילי קרקע ופצצות המוטלות ממטוס. הטיילים והפצצות הכילו חמישה סוגים עיקריים של תחמושת-משנה: M42, M46, M77, M85 (עם מתקן להשמדה עצמית ובלעדיו), ו-BLU-63. סוגי תחמושת-משנה אלה אינם מונחים ונשקפת מהם סכנה חמורה לאזרחים בשל חוסר הדיוק, דפוס הפיזור הרחב ושיעור הנפלים הגבוה שלהם. חוקרי ארגון Human Rights Watch תיעדו פריטי תחמושת מכל אחד מחמשת הסוגים, שנמצאו על הקרקע מבלי שהתפוצצו בכפרים ובשדות המקיפים אותם בדרום לבנון.

תחמושת-המשנה מהסוגים M42, M46, M77 ו-M85 היא תחמושת קונבנציונאלית משופרת דו-שימושית (DPICM), שנועדה לפגוע באנשים ולחדור שריון. רוב תחמושת-המשנה שנמצאה בלבנון הייתה תחמושת קונבנציונאלית משופרת דו-שימושית. פצצות-משנה אלה הן בעלות צורה גלילית; אזרחים מתארים אותם לעיתים מזומנות כדמויי סוללות. לראשו של כל אחד מפריטים אלה מחובר סרט לבן הנפרס עם שחרור תחמושת-המשנה. הסרט משחרר את הנוקר, ובכך מחמש את תחמושת-המשנה ומכוון אותה כך שתיפול כשהמטען החלול שלה כלפי מטה.⁶⁴ המטען החלול הוא חרוט נחושת קעור הנמצא בתוך תחמושת

⁶⁰ חנן גרינברג, "IDF: Our Rockets More Dangerous" ("צה"ל: הרקטות שלנו יותר מסוכנות"), Ynetnews.com, 17 ביולי 2006, <http://www.ynetnews.com/Ext/Comp/ArticleLayout/CdaArticlePrintPreview/1,2506,L-3277034,00.html> (כניסה לאתר ביום 26 באוקטובר 2006). בעברית: חנן גרינברג, "חיל תותחנים שולף נשק חדש: ה"מנתץ"", Ynet, 17 ביולי 2006, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3277011,00.html> (כניסה לאתר ביום 1 בפברואר 2008).

⁶¹ תע"ש בע"מ, "TCS-Trajectory Corrected System" ("TCS – מערכת תיקון מסלול"), <http://www.imi-israel.com/Business/ProductsFamily/Product.aspx?FolderID=36&docID=311> (כניסה לאתר ביום 26 באוקטובר 2006).

⁶² שם.

⁶³ "Lockheed Martin Vought Systems Receives Contract for Israeli MLRS Trajectory Correction System" (לוקהיד מרטין ווט סיסטמס מקבלת חוזה לרקטה מתקנת מסלול ישראלית מסוג MLRS), PRNewswire, 2 בנובמבר 1998.

⁶⁴ מאגר מידע של תקריות וקרבתות של ניקוי שדות מוקשים, "Ribbon Oriented Dual Purpose Submunition" ("תחמושת-משנה דו-שימושית המכוונת באמצעות סרט"), <http://www.ddasonline.com/SubsKB1-M42.htm> (כניסה לאתר ביום 29 בנובמבר 2006).

קונבנציונאלית משופרת דו-שימושית ונועד להתפוצץ ולחדור שריון כאשר הוא פוגע במאונך במטרה שלו. גליל רסס ממתכת נועד להתפוצץ ולהרוג אנשים.

תחמושת-המשנה מסוג M42 ו-M46 משוגרת באמצעות טילי ארטילריה בקוטר 155 מ"מ מסוג M483A1. כל טיל נושא 88 פצצות-משנה מסוג M42 ו-M46. שני סוגי תחמושת-המשנה והטילים עצמם מיוצרים בארה"ב. תחמושת-המשנה מסוגלת לחדור דרך שריון בעובי של למעלה מ-6.35 ס"מ.⁶⁵ שיעור הנפלים של שני סוגי תחמושת-משנה אלה, בתנאי מעבדה, הוא בין 3 ל-14 אחוזים.⁶⁶ נכון לחודש ינואר 2008, השמידו צוותי פינוי מוקשים 46,082 פצצות-משנה מסוג M42 ו-M46, שהם 33% מן המספר הכולל של נפלים שהושמדו.⁶⁷

ישראל השתמשה בלבנון באופן נרחב גם בתחמושת-משנה מסוג M77. תחמושת-משנה זו משוגרת באמצעות רקטות MLRS מסוג M26. המשגרים, הרקטות ותחמושת-המשנה יוצרו בארה"ב. כל רקטה מכילה 644 פצצות-משנה מסוג M77 וכל מערכת MLRS יכולה לשגר עד 12 רקטות בבת אחת. מטח אופייני של 6 רקטות משחרר 3,864 פצצות-משנה על-פני אזור ברדיוס של קילומטר אחד. תחמושת-המשנה, שחיילים כינו אותה במלחמת המפרץ "גשם פלדה", מסוגלת לחדור דרך שריון שעוביו עד 4 אינצ'ים (כ-10 סנטימטרים).⁶⁸ על-פי דיווחים, שיעור הנפלים של תחמושת-המשנה מסוג M77, הנבדלת חזותית מתחמושת-המשנה מסוג M42 ו-M46 בפסים הלבנים שלה, עומד בתנאי מעבדה על 5 עד 23 אחוזים.⁶⁹ השימוש של ארה"ב ברקטות

⁶⁵ "Dual-Purpose Improved Conventional Weapons" ("נשק קונבנציונאלי משופר דו-שימושי"), <http://www.globalsecurity.org/military/systems/munitions/dpicm.htm> (כניסה לאתר ביום 29 בנובמבר 2006).

⁶⁶ הנתון של 3% מקורו במסמך של משרד תת-מזכיר ההגנה (לענייני רכש, טכנולוגיה ולוגיסטיקה) שכותרתו "Report to Congress: Cluster Munitions" ("דו"ח לקונגרס: תחמושת מצרר"), מחודש אוקטובר 2004. הנתון של 14% אחוזים לקוח ממרכז צבא ארה"ב לתחמושת הגנה, מרכז טכני לבטיחות חומרי נפץ, "Study of Ammunition Dud and Low Order Detonation Rates" ("מחקר בנושא נפלי תחמושת ושיעורי פיצוץ נמוכים"), מחודש יולי 2000, ע' 9, ומשרד תת-מזכיר ההגנה לענייני רכש, טכנולוגיה ולוגיסטיקה, "Unexploded Ordnance Report" ("דו"ח תחמושת שלא התפוצצה"), ללא תאריך, הועבר לקונגרס האמריקאי ב-29 בפברואר 2000, טבלה 2-3, ע' 5.

⁶⁷ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם לתאום הפעילות בנושא מוקשים בדרום לבנון (להלן: מרכז האו"ם למוקשים), לארגון Human Rights Watch, 18 בינואר 2008.

⁶⁸ "Dual-Purpose Improved Conventional Weapons" ("נשק קונבנציונאלי משופר דו-שימושי"), <http://www.globalsecurity.org/military/systems/munitions/dpicm.htm> (כניסה לאתר ביום 29 בנובמבר 2006).

⁶⁹ דווח על שיעור של 5% במסמך של משרד תת-מזכיר ההגנה (לענייני רכש, טכנולוגיה ולוגיסטיקה) שכותרתו "Report to Congress: Cluster Munitions" ("דו"ח לקונגרס: תחמושת מצרר"), מחודש אוקטובר 2004, ע' 2-6. שיעור נפלים של 16% דווח במסמך של משרד תת-מזכיר ההגנה לענייני רכש, טכנולוגיה ולוגיסטיקה, "Unexploded Ordnance Report" ("דו"ח תחמושת שלא התפוצצה"), ללא תאריך, הועבר לקונגרס האמריקאי ב-29 בפברואר 2000, טבלה 2-3, ע' 5. על שיעור נפלים של 23% עבור מקבץ שיוצר לאחרונה דווח ב-US General Accounting Office (משרד החשבונאות הכללי של ארצות-הברית), "GAO/NSIAD-92-212: Operation Desert Storm: Casualties Caused by Improper Handling of Unexploded US Submunitions" ("מבצע סופה במדבר: נפגעים מטיפול בלתי הולם בתחמושת-משנה מתוצרת ארה"ב שלא התפוצצה"), מחודש אוגוסט 1993, ע' 5-6. ניסוי שנערך בבריטניה הצביע על שיעור נפלים של 5% עד 10%, התלוי במידה רבה בתנאים בשטח ובטווח. מזכירות ארגון הלוגיסטיקה הביטחונית באנדובר, "תגובה לשאלה בדבר פעילות בנושא מוקשים", סימוכין 009-145827-2006-02-06, 27 במארס 2006.

מסוג M26 בעיראק בשנת 2003 פגע במאות אזרחים.⁷⁰ מפני מוקשים פינו יותר תחמושת-משנה מסוג M77 מאשר כל סוג אחר – 57,271 פצצות-משנה, שמהוות 41 אחוזים מסך כל פצצות-המשנה.⁷¹

תחמושת שלא התפוצצה מסוג M77, תחמושת קונבנציונאלית משופרת דו-שימושית (DPICM) מתוצרת ארה"ב שנורתה ממערכת שיגור רקטות רב-קנית (MLRS), מוטלת בשדה במג'דל סלם ב-26 באוקטובר 2006. המרחק בין אתר נפילת התחמושת לבין הבית הקרוב ביותר אינו עולה על חמישים מטרים. © 2006 בוני דוקרטי / Human Rights Watch

תחמושת-משנה מסוג M85 משוגרת באמצעות טילי ארטילריה בקוטר 155 מ"מ מסוג M395 ו-M396, המכילים, בהתאמה, 63 ו-49 פצצות-משנה. הן תחמושת-המשנה והן הטילים מיוצרים בישראל. ישראל ייצרה לפחות שתי גרסות של תחמושת-המשנה מסוג M85, דגם ישן יותר הדומה לתחמושת-המשנה מהסוגים M42, M46 ו-M77, ודגם חדש יותר המצויד במנגנון להשמדה עצמית. מומחים צבאיים רבים טוענים כי הגרסה החדשה היא אחד מסוגי תחמושת-המשנה האמינים והמתוחכמים ביותר שבנמצא.⁷² שיעור הנפלים

⁷⁰ ארגון Human Rights Watch, "Off Target: The Conduct of the War and Civilian Casualties in Iraq" ("ההטאה: ניהול המלחמה ונפגעים אזרחיים בעיראק") (ניו-יורק, ארגון Human Rights Watch, 2003), <http://www.hrw.org/reports/2003/usa1203/>.
⁷¹ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 11 בינואר 2008.

⁷² מומחים צבאיים ממדינות רבות עם עתודות מלאי של M85 או גרסאות שלו טענו כך במהלך דיונים שקיימו עם ארגון Human Rights Watch במסגרת מושבים של האמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים שהתקיימו בשנים האחרונות.

המדווח של תחמושת-משנה זו עומד על 1.3% עד 2.3% בתנאי מעבדה.⁷³ עם זאת, על סמך בחינה של אתרי ההתקפה שהדגמים המצויידים במנגנון השמדה עצמית נחתו בהם, העריכו הן מומחי תחמושת והן מרכז האו"ם למוקשים כי שיעור הנפלים בפועל של תחמושת-משנה מסוג M85 המצוידת במנגנון להשמדה עצמית הוא 10% או למעלה מזה.⁷⁴ (למידע נוסף ראו להלן). ארגונים העוסקים בפינוי מוקשים השמידו 6,892 פצצות-משנה מסוג M85, שהן 5% מסך כל פצצות-המשנה שנמצאו בלבנון, עם מערכות להשמדה עצמית ובלעדיהן.⁷⁵

ישראל השתמשה רק בכמות מוגבלת של הרקטות מתקנות המסלול החדשות שלה למערכות ה-MLRS, הנושאות תחמושת-משנה מסוג M85. חיילים ישראלים אמרו לארגון Human Rights Watch כי צה"ל ירה בסך הכול 130 רקטות מתקנות מסלול, והשתמש בהן אך ורק בשלכיו המוקדמים יותר של העימות.⁷⁶ קצין צה"ל במילואים אמר לכתב כי הגדוד שלו השתמש רק במספר קטן של רקטות מתקנות מסלול ורק בימיה הראשונים של המלחמה.⁷⁷ יחידת הבקרה של הרקטות מתקנות המסלול, המותקנת בתוך כלי רכב משוריין, זקוקה לקרקע מישורית לצורך ביצוע הנחייה נאותה. במבצעי השיגור של רקטות אלה נורו בכל פעם רקטה אחת עד שלוש על מטרה אחת, בניגוד למסת הירי הגדולה של רקטות מסוג M26 בשבועות שלאחר מכן. חיילים בגדוד קיבלו משוב מועט, אך סותר, לגבי ביצועי הרקטות מתקנות המסלול.⁷⁸

ישראל השתמשה גם בפצצות מצרר מסוג CBU-58B המוטלות מן האוויר, ונושאות תחמושת-משנה מסוג BLU-63. הן את הפצצות והן את תחמושת-המשנה סיפקה ארה"ב. כל פצצה מסוג BCU-58B מכילה 60

⁷³ בניסויים שנערכו בנורבגיה בחודשים ספטמבר ואוקטובר 2005 במלאי הנורבגי של תחמושת מצרר, כמו-גם בטילי DPICM זהים בבעלות בריטניה, הושג שיעור נפלים של 2.3%, 1-1.3% בתחמושת-משנה. תוצאות ניסוי מסוימות מבריטניה הותרו גם הן לפרסום: "ניסויי הירי של היצרנים מצביעים על-כך של-97% מהרימונים הטעונים יהיה מנגנון השמדה עצמית שיתפקד בהצלחה... התוצאות של הוכחות הקבלה עבור מקבצים 1 עד 3, 60-פגזים נורו עבורם (2,940 פריטי תחמושת-משנה) עם 22 נפלי תחמושת-משנה, מייצגות שיעור נפלים של 0.74%. מתוך נפלים אלה, רק 6 מפצצות-המשנה היו טעונות... בחודש ספטמבר 2005 בוצע ניסוי הבטיחות והביצועים הראשון של תחמושת מצרר... במטווח הג'רקין, בדומבס שבנורבגיה. במהלך הניסוי נורו 175 פגזים, ללא נפל כלשהו, ופוזרו 8,575 פצצות-משנה, ש-197 מהן היו נפלים, כלומר שיעור נפלים של 2.3%". מזכירות ארגון הלוגיסטיקה הביטחונית, ארגון הלוגיסטיקה הביטחונית באנדובר, "תגובה לשאלה בדבר פעילות בנושא מוקשים", סימוכין 06-02-2006-145827-009, 27 במארס 2006.

⁷⁴ לפרטים על הדיון בנושא תחמושת-משנה מסוג M85 עם מנגנון להשמדה עצמית והנפלים שלה בלבנון, ראו C. King Associates, Ltd., Norwegian Defence Research Establishment, and Norwegian People's Aid, *M85: An Analysis of Reliability* (Norway: Norwegian People's Aid, 2007). ראו גם מידע שסיפק אונה דולום, מדען ראשי, המוסד הנורבגי למחקר בענייני הגנה, 19 באפריל 2007; כריס קלראק, מנהל תוכנית, מרכז האו"ם למוקשים, "פצצות מצרר ותחמושת-משנה שלא התפוצצו בדרום לבנון: מהימנות מנקודת המבט של השטח", מאמר שהוצג במפגש מומחים של הצלב האדום הבינלאומי, מונטרה, שווייץ, 20-18 באפריל 2007. <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng.nsf/htmlall/cluster-munition-montreux-310507> (כניסה לאתר ביום 30 באפריל 2007); הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 16 בינואר 2008.

⁷⁵ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 18 בינואר 2008.

⁷⁶ ראיונות שערך Human Rights Watch עם חיילי מילואים (שמותיהם שמורים במשרדינו), תל אביב וירושלים, ישראל, אוקטובר 2006. לדברי אחד החיילים ששירת בגדוד המילואים של ה-MLRS, צה"ל השתמש ברקטות מתקנות מסלול רק במהלך השבוע השני לפעולות המבצעיות.

⁷⁷ מירון רפפורט, "A Barrage of Accusation", הארץ, המהדורה האנגלית, 8 בדצמבר 2006. בעברית: "באישור הפיקוד והמטכ"ל", הארץ, 8 בדצמבר 2006.

⁷⁸ ראיונות שערך Human Rights Watch עם חיילי מילואים (שמותיהם שמורים במשרדינו), תל אביב וירושלים, ישראל, אוקטובר 2006.

פצצות-משנה מסוג BLU-63, בעלות צורה כדורית, במשקל של כ-0.45 גרם, ובהיקף של כ-7.6 סנטימטרים.⁷⁹ הפצצות ופצצות-המשנה נותרו מתקופת מלחמת וייטנאם ופותחו בשנות השישים המוקדמות. אף שישראל השתמשה בפחות תחמושת-משנה מסוג BLU-63 לעומת DPICM, מפני מוקשים מצאו ברחבי לבנון 28,136 נפלים משנת 2006, שהם 20% מסך כל הנפלים שפינו.⁸⁰ גורמים רשמיים במרכז האו"ם למוקשים תולים את האשם במספר הנפלים הגבוה של תחמושת-משנה זו בכך שמדובר ב"נשק עתיק".⁸¹ ארה"ב השתמשה בפצצות מצרר אלה בפעם האחרונה במלחמת המפרץ של שנת 1991, והן אינן מופיעות עוד ברשימות המצאי שלה.

מכל זה של פצצת מצרר מסוג CBU-58B, שצולם ב-23 באוקטובר 2006 בכפר זוותר א-שרקיייה, נטען בחודש ספטמבר 1973 ונקבעה לו תקופת אחריות של שנה אחת. בלבנון, תחמושת מיושנת כזו הוכחה כבלתי-מהימנה לחלוטין. © 2006 בוני דוקרטי / Human Rights Watch

⁷⁹ <http://www.designation-systems.net/USMILAV/ASSETS/u-b.html>, "BAK to BSU/BSG-Equipment Listing", Designation-Systems.net (כניסה לאתר ביום 3 בספטמבר 2007).

⁸⁰ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 18 בינואר 2008.

⁸¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, 21 בספטמבר 2006.

בנבטייה, זווטר אל-ר'רבייה ובית יאהון, כמו במקומות אחרים, ראו חוקרי ארגון Human Rights Watch שבחנו אתרים מיד עם תום העימות של שנת 2006 מכלי פצצות מצרר מסוג CBU-58B ועליהם חותמת של תאריכי טעינה מחודש ספטמבר 1973, שמשמעותה כי תוכנם המקורי נטען לתוכם בשנת 1973. רוב פצצות-המשנה מסוג CBU/BLU שמפני מוקשים מצאו היו משנות השבעים, ובייחוד מן השנים 1973, 1976 ו-1978.⁸² מפני מוקשים אף נתקלו בכמה כשלים "קטסטרופאליים" של פריטי התחמושת מסוג CBU/BLU, שבהם הנשק כלל לא תפקד ואף אחד מפריטי התחמושת לא התפזר או התפוצץ.⁸³

פריט תחמושת-משנה שלא התפוצץ מסוג MZD-2 מתוצרת סין מוטל לצד כביש בבית יאהון ב-24 באוקטובר 2006. חיזבאללה ירה לשטח ישראל תחמושת-מצרר כזו, המפזרת מתוכה כדורי פלדה בקוטר 3 מ"מ. ייתכן שמקורו של פריט תחמושת זה בתחמושת מצרר של חיזבאללה שמעולם לא נורתה. © 2006 בוני דוקרטי / Human Rights Watch

⁸² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אלן פוסטון, ראש הייעוץ הטכני, משרד פינוי המוקשים הלאומי, תכנית הפיתוח של האו"ם, בירות, 29 בנובמבר 2006.

⁸³ כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, מצגת לצירי ועידת המדינות שהן צד לאמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים, ג'נבה, 30 באוגוסט 2006 (הרישום נערך בידי Human Rights Watch).

נוסף לכך, מצאו ארגונים העוסקים בפינוי מוקשים בלבנון 1,207 פצצות-משנה מסוג MZD-2 המיוצרות בסין, שהן 1% מסך כל פצצות-המשנה שפוננו עד כה.⁸⁴ נציגי ארגון Human Rights Watch ראו פריט תחמושת-משנה אחד מסוג MZD-2 שלא התפוצץ, לצד הדרך בבית יאהון. מתיעוד ארגון Human Rights Watch עולה כי חיזבאללה ירה לתוך ישראל במהלך העימות רקטות מצרר בקוטר 122 מ"מ מסוג Type-81 המכילות תחמושת-משנה מסוג MZD-2 (המכונה גם Type-90).⁸⁵ מאחר שלא ידוע על-כך שישראל החזיקה נשק זה מתוצרת סין במחסני הנשק שלה, סביר מאוד להניח כי תחמושת-המשנה מסוג MZD-2 שנמצאה בלבנון מקורה בחיזבאללה ולא בישראל, וכי היא כשלה בעת הירי, לא הגיעה למטרתה או הושארה מאחור בעקבות ההתקפות הישראליות על כלי הנשק.⁸⁶

⁸⁴ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 18 בינואר 2008.

⁸⁵ "לבנון/ישראל: חיזבאללה ירה תחמושת מצרר לעבר ישראל במהלך העימות", הודעה לעיתונות של ארגון Human Rights Watch, 19 באוקטובר 2006, <http://hrw.org/hebrew/docs/2006/10/18/leban014424.htm>.

⁸⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אנדי גליסון, מנהל תכנית ומנהל מבצעים טכניים, קבוצת הייעוץ בענייני מוקשים, כפר לוז, 25 באוקטובר 2006. ההנחה היא שתחמושת-המשנה הופלה או ננטשה על-ידי חיזבאללה, או הוסטה על-ידי התקפה ישראלית. למידע נוסף על התקפות תחמושת המצרר של חיזבאללה ראו ארגון Human Rights Watch, אזרחים על הכוונת: התקפות הרקטות של חיזבאללה על ישראל במלחמת 2006, vol. 19, no. 3(E), אוגוסט 2007, <http://hrw.org/reports/2007/iopto807/iopto807hebrew.pdf>, ע' 33-37.

השפעות השימוש של ישראל בתחמושת מצרר בלבנון בחודשים יולי-אוגוסט 2006

במהלך הביקור שערכו חוקרי Human Rights Watch בלבנון בחודשים אוגוסט, ספטמבר ואוקטובר 2006, הם ראו עשרות עיירות שנפגעו מתחמושת מצרר ומאות נפלי תחמושת-משנה מפוזרים על-פני חצרות ושדות.⁸⁷ צוותי החוקרים היו גם עדים למאמצי פינוי המוקשים של אנשי האו"ם, ארגונים לא ממשלתיים וצבא לבנון, שנדרשו להתמודד עם בעיה חסרת תקדים בהיקפה. במקרים מסוימים ישראל פגעה בתחמושת מצרר רק באזורים הסובבים את העיירה, אך במקרים אחרים היא כיסתה בתחמושת מצרר שטחים בנויים. אזרחים ששבו לבתיהם מיד לאחר תחילתה של הפסקת האש גילו כי קניינם הפך בפועל לשדות מוקשים. תושבי כפרים ומפני מוקשים מצאו נפלי מצרר שלא התפוצצו בתוך בתים, ברחובות, בגנים, על גגות, בחצרות פנימיות וכן תלויים על עצים וגדרות. בכפר תַבְנִין נפגע בית חולים, ומאות נפלי התחמושת שהתפזרו על דרך הגישה אליו כלאו בתוכו רופאים ומטופלים (ראו מקרה מבחן להלן). מרכז האו"ם למוקשים דיווח ב-15 בינואר 2008 על 192 אזרחים שנפגעו, בהם 20 הרוגים ו-172 פצועים.⁸⁸ נפלי תחמושת מתפוצצים המשיכו לפצוע אזרחים בלבנון גם בחודש דצמבר 2007.

אנליסט צבאי בכיר מארגון Human Rights Watch, שבחן תחמושת מצרר בשטח בקוסובו ובעיראק, הגיע לדרום לבנון מיד לאחר תחילתה של הפסקת האש. מספר הנפלים הגבוה וצפיפות הפיזור שלהם באזורים בנויים היו מעל ומעבר לכל מה שראה בעבר.

התקפות המצרר של צה"ל התפרסו על-פני כ-1,400 קמ"ר, מצפון ומדרום לנהר הליטאני, אזור שגודלו דומה לזה של מדינת רוד איילנד בארה"ב (1,214 קמ"ר). על-פי דיווח של מפני מוקשים, שטח המצטבר של אותן אדמות באזור זה שנותרו נגועות בתחמושת-משנה, הוא 38.7 קמ"ר, בהם 4.3 קמ"ר עירוניים, 20 קמ"ר חקלאיים ו-4 קמ"ר מיוערים.⁸⁹ עם זאת, חייהם של אזרחים בכל רחבי האזור ששטחו 1,400 קמ"ר נפגעו באופן קשה, משום שאין הם יכולים לחיות בבטחה עד שצוותי הפינוי יבחנו את בטיהם ושדותיהם ויפנו מהם את התחמושת.

⁸⁷ ארגון Human Rights Watch דיווח בנפרד על הפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי שבוצעו בידי ישראל ובידי חיזבאללה במהלך העימות של שנת 2006. ראו: Human Rights Watch, מדוע נהרגו: נפגעים אזרחיים בלבנון במהלך המלחמה ב-2006, vol. 19, no. 5(E), ספטמבר 2007, <http://hrw.org/reports/2007/lebanon0907/>; Human Rights Watch, אזרחים על הכוונת: התקפות הרקטות של חיזבאללה על ישראל במלחמת 2006, vol. 19, no. 3(E), אוגוסט 2007, <http://hrw.org/reports/2007/iopto807/>.

⁸⁸ רשימת הנפגעים של מרכז האו"ם למוקשים. מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה דיווח ב-2 בינואר 2008 על 220 פצועים ועל 19 הרוגים מנפלי תחמושת מצרר. רשימת הנפגעים של מרכז המשאבים.

⁸⁹ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 15 בינואר 2008; תכנית האו"ם לפיתוח, "CBU Contamination by Land Use", מעודכן ל-29 בנובמבר 2006.

היקף מזעזע: כמות תחמושת-המשנה ומספר ההתקפות

עם הפסקת הלחימה פתחו מפני מוקשים של האו"ם במבצע חירום לסריקת אדמות דרום לבנון ולפינוי תחמושת מהן. ביומיים הראשונים של הפסקת האש זיהו מפני המוקשים עשרה מקומות שישראל השתמשה בהם בתחמושת מצרר. גורם רשמי של האו"ם אמר כי הוא חושש שמדובר ב"קצה הקרחון".⁹⁰ עד לחודש ינואר 2008 זוהו 962 אתרי התקפות, ומספר זה ממשיך לגדול ככל שצוותי הפינוי בוחנים אזורים נוספים בדרום לבנון.⁹¹

להערכת מרכז האו"ם למוקשים, ישראל השתמשה בדרום לבנון בתחמושת מצרר (פגזי ארטילריה, רקטות הנורות מן הקרקע ופצצות המוטלות מן האוויר) שהכילה בין 2.6 מיליון ל-4 מיליון פצצות-משנה.⁹² באו"ם גובשה ההערכה באופן הבא: ראשית, חישובו כי ישראל ירתה בין 16,000 ל-32,000 פגזי מצרר ארטילריים, שהכילו בסך הכול בין 1.4 מיליון ל-2.8 מיליון פצצות-משנה.⁹³ לכך הוסיפו 1,800 רקטות MLRS (רקטות שנורות ממערכות שיגור רב-קניות), אשר נשאו 1,159,200 פצצות-משנה מסוג M77, ואשר חיילים ישראלים דיווחו עליהן בראיון לעיתון "הארץ".⁹⁴ באו"ם גם הביאו בחשבון שישראל הטילה מן האוויר מספר לא ידוע של פצצות מצרר מסוג CBU-58B, כאשר כל אחת מן הפצצות הכילה 650 פצצות-משנה מסוג BLU-63.⁹⁵ בהינתן שיעור הנפל הגבוה של סוגי תחמושת-המשנה הללו, העריכו באו"ם כי ממטרי המצרר הותירו אחריהם מאות אלפי נפלים מסוכנים, אולי אפילו מיליון.⁹⁶

⁹⁰ ראו: "לבנון: תחמושת מצרר ישראלית מהווה איום על שלומם של אזרחים", הודעה לעיתונות של ארגון Human Rights Watch, 17 באוגוסט 2006, <http://hrw.org/hebrew/docs/2006/08/17/lebanon14052.htm>.

⁹¹ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 15 בינואר 2008.

⁹² מרכז האו"ם למוקשים, "South Lebanon Cluster Bomb Info Sheet as at November 4, 2006" ("דף מידע בנושא פצצות מצרר בלבנון, 4 בנובמבר 2006"),

<http://www.maccsl.org/reports/Leb%20UXO%20Fact%20Sheet%204%20November,%202006.pdf> (כניסה לאתר ביום 18 במאוס 2007); כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, מצגת על אודות לבנון במהלך סקירה של שירות הפעולה של האו"ם לענייני מוקשים, הפגישה השביעית של המדינות החברות באמנה נגד מוקשים, ג'נבה, 19 בספטמבר 2006 (הרישום נערך בידי Human Rights Watch).

⁹³ מרכז האו"ם למוקשים, "South Lebanon Cluster Bomb Info Sheet as at November 4, 2006" ("דף מידע בנושא פצצות מצרר בלבנון, 4 בנובמבר 2006"),

<http://www.maccsl.org/reports/Leb%20UXO%20Fact%20Sheet%204%20November,%202006.pdf> (כניסה לאתר ביום 18 במאוס 2007). מרכז האו"ם למוקשים הסתמך על דיווח בעיתונות על 160,000 פגזי ארטילריה והעריך כי בין 10 ל-20 אחוזים מהם היו פגזי מצרר שהכילו 88 פריטי תחמושת-משנה.

⁹⁴ שם; מירון רפפורט, "IDF Commander: We Fired More than a Million Cluster Bombs in Lebanon", הארץ, המהדורה האנגלית, 12 בספטמבר 2006. בעברית: "מפקד שיגור רקטות: ירינו יותר ממיליון פצצות מצרר בלבנון", הארץ, 12 בספטמבר 2006.

⁹⁵ אחד המקורות הציג הערכה של 500,000 פצצות-משנה מסוג BLU-63 שנישאו בפצצות מצרר מסוג CBU-58. ג'יימס ברוקס, "How Israel Cluster Bombed Future of South Lebanon, with US help" ("כיצד הטילה ישראל פצצות מצרר על עתידה של דרום לבנון, בסיוע ארה"ב"), <http://www.palestinechronicle.com/printstory.php?sid=101606172430>, PalestineChronicle.com, 18 באוקטובר 2006. ב-18 בינואר 2008 דיווח מרכז האו"ם למוקשים כי פונו 28,136 נפלי תחמושת מסוג BLU-63. הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 18 בינואר 2008.

⁹⁶ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 15 בינואר 2008.

מעבר להערכת האו"ם, חיילים ישראלים אמרו לארגון Human Rights Watch כי מניין 1,800 רקטות ה-MLRS כלל רק את אלה שנורו בידי אנשי יחידת הרקטות של צה"ל בשירות מילואים, וכי חיילים בשירות סדיר ירו 1,000 רקטות נוספות, שניתן להעריך כי הכילו 644,000 פצצות-משנה. עולה אפוא מדיווח זה כי סך פצצות-המשנה שנישאו ברקטות הוא למעלה מ-1.8 מיליון.⁹⁷ יש במידע נוסף זה כדי להעלות את הערכת סך פצצות-המשנה שישאל ירתה ללבנון ל-3.2 מיליון עד 4.6 מיליון פריטים.

השימוש של ישראל בתחמושת מצרר היה השימוש הנרחב ביותר שנעשה בנושק זה בכל העולם מאז מלחמת המפרץ בשנת 1991. התחמושת רוכזה בשטח מצומצם. כמות תחמושת המצרר בלבנון וצפיפות פיזוריה עלו לאין שיעור על אלה של תחמושת המצרר שנורתה בעבר בקוסובו, באפגניסטן ובעיראק, מקרים שארגון Human Rights Watch ניהל גם לגביהם חקירה. בשנת 1999 השתמשו חילות האוויר של נאט"ו בקוסובו ב-1,765 פצצות מצרר שנשאו כ-295,000 פצצות-משנה. בשנים 2001-2002 השתמשו חיל האוויר של ארה"ב באפגניסטן ב-1,228 פצצות מצרר שנשאו כ-248,000 פצצות-משנה, ובשנת 2003 השתמשו כוחות הקואליציה בעיראק בכ-13,000 פריטי תחמושת מצרר שנשאו כ-1.9 מיליון פצצות-משנה.⁹⁸

כריס קלארק, מנהל תכנית במרכז האו"ם למוקשים, אמר לארגון Human Rights Watch: "ראיתי כל שימוש בתחמושת מצרר מאז 1991 וזה יותר ממה שראיתי אי-פעם". קלארק הוסיף: "תחמושת בכמויות דומות הוטלה בעיראק, אבל דרום לבנון הוא אזור קטן בהרבה".⁹⁹ השימוש שעשתה ישראל בתחמושת מצרר בלבנון דומה יותר מכול לשימוש שהקואליציה עשתה בעיראק בשנת 2003, משום שבשני המקרים בוצעו מרבית התקיפות בשיגור מן הקרקע וכללו אש נגד סוללות. ועדיין, השימוש בכמות כה גדולה של תחמושת מצרר באזור כה קטן הוא מזעזע וחסר תקדים.

תזמון ומטרות: היכן וכיצד השתמשו בתחמושת מצרר

שלבי המלחמה הראשונים

בשבועיים הראשונים למלחמה שיגרה ישראל התקפות ספוראדיות של תחמושת מצרר על דרום לבנון. ארגון Human Rights Watch אימת לראשונה את הדיווחים בעניין זה בדיווח על התקפה שהתרחשה ב-19 ביולי על הכפר בְּלִידָה שבמהלכה נהרג אזרח אחד ונפצעו 12.¹⁰⁰ במקביל, בחנו חוקרי Human Rights Watch

⁹⁷ ראיונות שערך Human Rights Watch עם חיילי מילואים (שמותיהם שמורים במשרדינו), תל אביב וירושלים, אוקטובר 2006. חיילי המילואים היו מפקדים שאינם קצינים, בעלי-ניסיון, שפיקדו על מחלקות עם יחידות MLRS. הם גם פיקדו על משימות אספקה מחדש מהיחידות הסדירות ליחידות המילואים.

⁹⁸ ראו את דו"חות Human Rights Watch הבאים: Cluster Bombs in Afghanistan, אוקטובר 2001, <http://www.hrw.org/backgrounders/arms/cluster-bck1031.htm>; Fatally Flawed: Cluster Bombs and Their Use by the United States in Afghanistan, vol. 14, no. 7(G), דצמבר 2002, <http://hrw.org/reports/2002/us-afghanistan>, ע' 15; Off Target: The Conduct of the War and Civilian Casualties in Iraq, (החטאה: ניהול המלחמה ונפגעים אזרחיים בעיראק) 2003, <http://www.hrw.org/reports/2003/usa1203>, ע' 6.

⁹⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, 14 בספטמבר 2006. ¹⁰⁰ "פגזי מצרר ישראליים פוגעים באזרחים בלבנון", הודעה לעיתונות של ארגון Human Rights Watch, 24 ביולי 2006, <http://hrw.org/hebrew/docs/2006/07/24/isrlpa13811.htm>.

כמות גדולה של תחמושת מצרר המיועדת לירי ארטילריה במצבורי הנשק של יחידות הארטילריה של צה"ל שהיו מוצבות לאורך גבולה של ישראל עם לבנון.

לאחר ההפוגה החלקית בהתקפות האוויר שנמשכה 48 שעות, ב-31 ביולי וב-1 באוגוסט, התגברו ההתקפות. חיילים ישראלים ששירתו ביחידת הרקטות של צה"ל (MLRS) אמרו לארגון Human Rights Watch כי דווקא בחודש אוגוסט ירו רקטות מצרר רבות.¹⁰¹ באמצעות ביקורים בשטח ומקורות נוספים, ארגון Human Rights Watch זיהה התקפות שהתקיימו לפני שלושת הימים האחרונים למלחמה בכעשר ערים נוסף על בלידה: עינתא, עיתרון, דיר קאנון, כפר חמאם, ראשיא אל-פח'אר, סוואנה, וטאר דבה.¹⁰²

החקירות והראיונות שקיים Human Rights Watch מצביעים על כך שישראל כיוונה חלק מהתקפות המצרר שלה לפני ימי הלחימה האחרונים לאתרי שיגור רקטות של חיזבאללה, בעיקר במטעי זיתים ובשדות טבק. כמה תושבי כפרים אמרו לחוקרי Human Rights Watch כי לוחמי חיזבאללה ירו רקטות לשטח ישראל מתוך שדות כאלה.¹⁰³ תושבים אחרים שנפגעו מהתקפות מצרר, דוגמת אלה שהתרחשו בבלידה, אמרו כי לא הייתה פעילות צבאית של חיזבאללה בקרבת מקום.

חיילים ישראלים אמרו לארגון Human Rights Watch כי המכ"ם שלהם זיהה אתרי שיגור של חיזבאללה תוך כדי מעופה של הרקטה, וכי עם הזיהוי נהג צה"ל לירות תחמושת מצרר לאזור שאתר השיגור נמצא בו. השימוש בנשק שפגיעתו אזורית נועד לדבריהם להרוס את המגורים ולהרוג את הצוות המגשר תוך כדי מנוסה. ירי התגובה על אתרי השיגור של חיזבאללה בוצע על-פי רוב ב"שישיות" של רקטות M26 מתוצרת ארה"ב, ובדרך כלל בתוך דקה עד דקה וחצי מרגע קבלת נקודות הציון של האתר ממנו בוצע השיגור לפי הזיהוי.¹⁰⁴

¹⁰¹ ראיונות שערך Human Rights Watch עם חיילי מילואים (שמותיהם שמורים), תל אביב וירושלים, ישראל, אוקטובר 2006. לדברי מפקד במילואים ביחידת MLRS, שהיה אחראי על משגר, היחידה "לא עשתה כלום" במהלך השבוע הראשון לעימות, ובשבוע השני "רק ירתה באופן ספוראדי". לדבריו, עוצמת האש של יחידת ה-MLRS של אנשי המילואים הייתה הגבוהה ביותר במהלך השבוע השלישי, מיד לאחר הפסקת האש שנמשכה 48 שעות, כשאזרחים נקראו לעזוב. במהלך הזמן הזה, לדבריו, "ירינו מלא", וממשגר אחד שהיה בפיקודו נורו 60 תרמילים (360 רקטות, 231,840 פריטי תחמושת-משנה מסוג M77) ב-24 שעות. עוצמת האש של יחידתו הוקטנה במשך יתר העימות בשל מחסור בתחמושת.

¹⁰² כוחות הביטחון הלבנוניים, מקורות באו"ם ואנשי צוותים רפואיים זיהו גם הם מקומות אלה. ד"ר נאסר א-דין קסיר, מנתח בבית החולים חיראם אמר לארגון Human Rights Watch כי במהלך המלחמה הגיעו לבית החולים לפחות ארבעה מטופלים מדיר קאנון א-נאהר שסבלו מפציעות מצרר. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ד"ר נאסר א-דין קסיר, בית החולים חיראם, צור, 30 באוגוסט 2006. ראו גם: רים ר'זאל ולילה חתום, "Investigators Probe Possible Use of Banned Weapons" ("מסתמן: חוקרים הוכיחו שימוש בנשק אסור"), דיילי סטאר, 26 ביולי 2006.

¹⁰³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם שאווקי יוסף, ראש המועצה המקומית אל-הבארייה, אל-הבארייה, 22 באוקטובר 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ח'ליל מוחמד חוסיין, חקלאי, כפר רומאנה, 16 באוגוסט 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סאלח ראמו קראשת, חקלאי, בית החולים מחמוד, צידון, 22 בספטמבר 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חסן מוחמד נאסר, פועל בניין, עין בעאל, 22 בספטמבר 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חוסיין עלי קיקי, פועל בניין, עין בעאל, 22 בספטמבר 2006.

¹⁰⁴ ראיונות שערך Human Rights Watch עם חיילי מילואים (שמותיהם שמורים), תל אביב וירושלים, ישראל, אוקטובר 2006. לארגון Human Rights Watch נמסר כי עבור יחידות ה-MLRS חולקה לבנון לשניים: מצד אחד, הקרב הטקטי נגד כוחות חיזבאללה מדרום לנהר הליטאני, בכפוף לפיקוד הצפון של צה"ל; ומנגד, המאמץ האסטרטגי לפגוע במטרות מצפון לנהר הליטאני, בכפוף לאגף המבצעים של המטה הכללי. הן יחידות ה-MLRS של חיילים בשירות סדיר והן יחידות של חיילי מילואים ירו על מטרות משני הסוגים. מרביתן של התקפות ה-MLRS בוצעו לפני 72 השעות האחרונות של הלחימה.

נראה שמספר האזרחים שנפגעו מתחמושת מצרר במהלך התקפות אלה מצומצם ביותר. אפשר שהדבר נובע מכך שחלק גדול ביותר מן האוכלוסייה התפנה מדרום לבנון או מצא מחסה במרתפים, ומכך שהרבה מירי הרקטות של חיזבאללה ומירי התגובה של ישראל בוצעו בשדות ובוואדיות שאזרחים לא נכחו בהם באותו זמן. עם זאת, ייתכן שמספרם המדויק של מקרי הפגיעה והמוות כתוצאה מהתקפות מצרר אלה לא ייוודע לעולם, משום שאנשי הצוותים הרפואיים בבתי החולים כרעו תחת העומס ולא היו פנויים דיים לשאול על הגורמים המסוימים לפגיעה או למוות.

מטר התחמושת האחרון

במהלך ימי העימות האחרונים, השתנה דפוס השימוש של ישראל בתחמושת מצרר באופן ניכר. לפי האו"ם, ישראל ירתה 90% מתחמושת המצרר שלה ב-72 השעות האחרונות, לאחר שב-11 באוגוסט אישרה מועצת הביטחון של האו"ם את החלטה 1701 הקוראת להפסקת אש, אך בטרם כניסתה של הפסקת האש לתוקף, ב-14 באוגוסט בשעה 8 בבוקר.¹⁰⁵ בפרק זמן זה, התגברו עוצמתן של ההפצצות גם בכלי נשק אחרים, כולל התקפות ארטילריה ותקיפות אוויריות של בתי אזרחים בפצצות של רבע טון. במקביל להתגברות זו גברו גם התקפות הרקטות של חיזבאללה על ישראל. לפי נתונים של ממשלת ישראל ונתונים הלקוחים מדיווחי חדשות ישראלים, בחיזבאללה הגבירו את התקפות הרקטות בימים האחרונים, וביום האחרון של המלחמה שיגרו 252 רקטות, מניין הרקטות היומי הגבוה ביותר בכל העימות.¹⁰⁶ עם זאת, גם בהינתן הגברה בהתקפות חיזבאללה, השימוש בלמעלה מ-4 מיליון פצצות-משנה כדי לפגוע במאות משגרי רקטות העלה את הסבירות להתקפות חסרות הבחנה ובלתי-מידתיות, במיוחד משום שכמות גדולה כל-כך של תחמושת-משנה פגעה באזורים בנויים והשאירה מאחוריה אלפי נפלים, דבר שניתן היה לחזותו.

גם עדויות שנגבו בכפרי דרום לבנון מצביעות על עלייה חדה במספר התקפות המצרר בימים האחרונים לפני הפסקת האש. לדברי עלי מור'נייה, ראש המועצה המקומית טאר דבה, בימים האחרונים של המלחמה "התחיל לרדת גשם של פצצות מצרר".¹⁰⁷ בדומה לכך אמר חסן עבאס חטאב, המוכתאר של חבוש, כי ישראל ירתה תחמושת מצרר על כפרו במהלך "ארבעת הימים האחרונים של המלחמה".¹⁰⁸ מספר אנשים אחרים, בכללם המוכתארים של תבנין ושל כפר רומאנה, השמיעו הצהרות דומות.¹⁰⁹

¹⁰⁵ מדברי ההסבר של האו"ם עולה כי "חישוביו של מרכז האו"ם למוקשים מבוססים על זיהוי בשטח של אתרים שהותקפו במצרר ושיחות נרחבות עם תושבים בדרום לבנון". משרד האו"ם לתאום עניינים הומניטאריים (OCHA), "A Lasting Legacy: The Deadly Impact of Cluster Bombs in South Lebanon", ללא תאריך (המידע נכון ל-16 בספטמבר 2006), ע' 1, הערת שוליים 3. כריס קלארק, מנהל תכנית במרכז האו"ם למוקשים מסר לארגון Human Rights Watch כי לצורך חישוב זה התבסס על בדיקות שערך בעצמו להתקפות ישראליות לאורך המלחמה. עוד הוא ציין כי מספר הדיווחים על התקפות בתחמושת מצרר ועל נפגעים לפני הימים האחרונים של המלחמה היה נמוך. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, צור, 25 באוקטובר 2006.

¹⁰⁶ בשלושת הימים האחרונים של העימות שיגר חיזבאללה 115, 70 ו-252 רקטות בהתאמה. משטרת ישראל, מחוז הצפון, "מלחמה בצפון", מצגת שהגיעה לידי ארגון Human Rights Watch בחודש אוקטובר 2006. ישראל לא הציגה מידע המצביע על כך שתחמושת מצרר הסבה נזק משמעותי כלשהו לאנשי חיזבאללה או לאמצעי לחימה של חיזבאללה.

¹⁰⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי מור'נייה, ראש המועצה המקומית, טאר דבה, 21 באוקטובר 2006.

¹⁰⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חסן עבאס חטאב, מוכתאר, חבוש, 25 באוקטובר 2006.

¹⁰⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יוסף פואז, מוכתאר, תבנין, 24 באוקטובר 2006.

עדויות חיילים מעידות גם הן על השימוש הכבד שצה"ל עשה בתחמושת מצרר בשעותיה האחרונות של המלחמה. לדברי חייל צה"ל, "ב-72 השעות האחרונות ירינו את כל התחמושת שהייתה לנו, כולה לאותה נקודה. אפילו לא שינינו את הכיוון של התותח. חברים שלי לגדוד סיפרו לי שגם הם ירו הכול בשלושת הימים האחרונים – נפיץ, מצרר, תאורה, מה שבא".¹¹⁰ נתוני ההתקפות של יוניפי"ל תומכים בטענות אלה.¹¹¹

השימוש בתחמושת מצרר ב-72 השעות האחרונות עורר תרעומת בקרב גורמי או"ם. לדברי דויד שירר, המתאם ההומניטארי בלבנון, "העובדה השערורייתית היא שכמעט כל תחמושת המצרר נורתה בשלושה-ארבעה ימים האחרונים של המלחמה [...] זו שערורייה כי באותו זמן הבעיות כבר במידה רבה נפתרו באופן שבא לידי ביטוי בהחלטה 1701 [של מועצת הביטחון של האו"ם]. לדבריו, העובדה שישראל השתמשה בתחמושת מצרר רבה כל-כך בשעות האחרונות של המלחמה הייתה "בלתי-נתפסת".¹¹² יאן אגלנד, מתאם סיוע החירום של האו"ם ותת-מזכיר האו"ם לעניינים הומניטאריים דאז, כינה את השימוש שישראל עשתה בתחמושת מצרר "לא מוסרי לחלוטין".¹¹³

פרקליטים של צה"ל אמרו לאנשי Human Rights Watch כי המשא ומתן על הפסקת האש לא שינה החלטות מבצעיות בשלושת הימים האחרונים של המלחמה משום שצה"ל עדיין תפס עצמו כנתון במצב לחימה. לדברי רב סרן דורית תובל, ראש המחלקה האסטרטגית בענף דין בינלאומי של צה"ל, "כעורכת דין, לא הייתה לזה חשיבות. זו הייתה החלטה לגיטימית של המפקדים. ככל שאנחנו יודעים השימוש היה חוקי".¹¹⁴

התקפות על מרכזי אוכלוסייה

תחמושת מצרר רבה פגעה במרכזי אוכלוסייה. לפי מחקר על שימוש בקרקע שהזמינה תכנית האו"ם לפיתוח, במהלך העימות "זיהמה" תחמושת המצרר כ-4.3 מיליון מטרים רבועים (4.3 קמ"ר) של שטח עירוני.¹¹⁵ בכיר באו"ם העוסק בפינוי מוקשים אמר כי מבחינתו "אין ספק" שישראל פגעה במכוון באזורים בנויים

¹¹⁰ מירון רפפורט, "What Lies Beneath", הארץ, המהדורה האנגלית, 8 בספטמבר 2006. בעברית: "ההפתעות הקטנות שהשארונו ללבנונים", הארץ, 8 בספטמבר 2006.

¹¹¹ Landmine Action, "Foreseeable Harm: The Use and Impact of Cluster Munitions in Lebanon, 2006," October 2006, p.11 <http://www.landmineaction.org/resources/ForeseeableHarmfinal.pdf> (accessed September 3, 2007). בדו"ח זה מופיע תרשים, המבוסס על נתונים שהתקבלו מיוניפי"ל, תחת הכותרת "התקפות שפקחי האו"ם ביוניפי"ל צפו בהן בין ה-16 ביולי ל-13 באוגוסט". מצוין שם כי "ממוצע ההתקפות שתועדו ביום במהלך העימות עמד על אלפיים, אך ממוצע זה עלה ל-6,000 בשלושת הימים שקדמו להפסקת האש".

¹¹² "UN Calls Israel's Use of Cluster Bombs in Lebanon 'Outrageous'" (האו"ם מגדיר שימוש ישראל בפצצות מצרר בלבנון 'שערורייתי'), הארץ, המהדורה האנגלית, 19 בספטמבר 2006.

¹¹³ "UN Slams Israel as Unexploded Cluster Bombs Discovered" (האו"ם מבקר בחריפות את ישראל עם גילוי פצצות מצרר שלא התפוצצו), Irish Examiner, 13 באוגוסט 2006.

¹¹⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רב סרן דורית תובל, ראש המחלקה האסטרטגית, ענף דין אזרחי ובינלאומי, צה"ל, תל אביב, 2 ביולי 2007.

¹¹⁵ תכנית האו"ם לפיתוח, "CBU Contamination by Land Use", נכון ל-29 בנובמבר 2006.

בתחמושת מצרר, וציין כי "פצצות מצרר אלה הוטלו במרכז כפרים".¹¹⁶ מנהל התכנית של מרכז האו"ם למוקשים אמר לארגון Human Rights Watch כי "ברוב רובו של המצרר השתמשו בערים".¹¹⁷

מחקרו של Human Rights Watch חיזק את ההערכות בדבר שימוש נרחב בתחמושת מצרר במרכזי אוכלוסייה. בשבוע הראשון להפסקת האש ביקרו אנשי Human Rights Watch בשלושים כפרים ועירות שצה"ל תקף בתחמושת מצרר, ובחודש אוקטובר ביקרו ב-12 יישובים נוספים. תחמושת מצרר נחתה בכפרים גדולים כמו תבנין ונבטייה. בין העיירות שנפגעו במיוחד: עין בעאל, ברעשית, בינת ג'ביל, מג'דל סלם, כפר תבנית, סוואנה, סריפה, תבנין, יוחמור, זווטר אל-ר'רבייה וזווטר א-שרקיייה.

מאז הודה צה"ל בכך שכיוון התקפות בתחמושת מצרר על אזורים בנויים. לפי הודעה שפרסמה לשכת דובר צה"ל בחודש נובמבר 2006, "השימוש בתחמושת מצרר נגד אזורים בנויים בוצע רק נגד מטרות צבאיות כאשר זוהה שיגור רקטה על ישראל ולאחר שננקטו צעדים להזהיר את האוכלוסייה האזרחית".¹¹⁸ פרקליטים מטעם צה"ל חזרו על עמדה זו בחודש יולי 2007 בפגישה עם נציגי Human Rights Watch. לדברי רב סרן דורית תובל, "במקרים שהיה בהם צורך לכוון תחמושת מצרר לקרבת אזורים בנויים, היא תמיד כוונה לעבר מקומות שנורו מהם רקטות לכיוון ישראל. זה תמיד היה אחרי הודעות לעזוב את השטח ואז דאגנו להחיל את [עקרונות] ההבחנה והמידתיות".¹¹⁹ בהמשך דבריה ציינה כי "גם אם השתמשו בה בקרבת אזורים בנויים, זה היה הרבה פחות ממה שנחוץ. שיקולים מבצעיים נפגעו בגלל המאמצים שלנו".¹²⁰

הצהרת צה"ל מחודש דצמבר 2007 שדיווחה על תוצאות הבדיקה הפנימית השנייה חזרה על אמירות אלה. לפי ההצהרה, הקצין הבודק אלוף גרשון הכהן מצא כי "נורו פצצות מצרר בידי צה"ל על אזורים בנויים רק כתגובה ישירה לירי רקטות של חיזבאללה מאזורים אלה [...] יתר על כן, התחמושת נורתה על כפרים רק כשהכוחות העריכו כי הם נטשו כמעט לחלוטין, ומכאן שהנזק הצפוי לאזרחים היה קטן".¹²¹

¹¹⁶ אליסטייר ליון, "Israel Cluster-Bombed 170 Sites in Lebanon—UN" ("האו"ם: ישראל הטילה פצצות מצרר על 170 אתרים בלבנון"), רויטרס, 22 באוגוסט 2006 (ציטוט של טאקימיטי גילברט, ראש אגף מבצעים במרכז האו"ם למוקשים).

¹¹⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 14 בספטמבר 2006. הארגון הלא-ממשלתי Landmine Action ניתח מפות שסיפק לו מרכז תאום הפעולות, והגיע למסקנה ש-60% מהתקפות המצרר פגעו באזורים בנויים, וכי בוצעו התקפות מצרר על 90 יישובים או על אזורים הסמוכים להם. הערכה זו מתבססת על מידע המעודכן ל-5 בספטמבר 2006 אשר מצביע על מקומות שמרכזו ההתקפה היה בהם במרחק של עד 500 מטרים מאזור בנוי. Landmine Action, "Foreseeable Harm: The Use and Impact of Cluster Munitions in Lebanon: 2006," October 2006, <http://www.landmineaction.org/resources/ForeseeableHarmfinal.pdf> (accessed September 3, 2007), pp. 13-15.

¹¹⁸ ניר חסון ומירון רפפורט, "IDF Admits Targeting Civilian Areas with Cluster Bombs" ("צה"ל מודה שהטיל פצצות מצרר על אזורים אזרחיים"), הארץ, המהדורה האנגלית, 21 בנובמבר 2006.

¹¹⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רב סרן דורית תובל, ראש המחלקה האסטרטגית, ענף דין אזרחי ובינלאומי, צה"ל, תל אביב, 2 ביולי 2007.

¹²⁰ שם.

¹²¹ אתר משרד החוץ הישראלי, "Opinion of the Military Advocate General Regarding Use of Cluster Munitions in Second Lebanon War" ("חוות דעת הפרקליט הצבאי הראשי ביחס לממצאי הקצין הבודק באשר לשימוש בחימוש מצרר במהלך מלחמת לבנון השנייה"), 24 בדצמבר 2007, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Rulings/Opinion+of+the-Military+Advocate+General+regarding+use+of+cluster+munitions+in+Second+Lebanon+War+24.htm> (כניסה לאתר ב-29 בדצמבר 2007).

עם זאת, בעדויות ממקור ראשון סיפקו חיילים תאור שונה למדי של המטרות. מפקד של יחידת רקטות (MLRS) אמר לכתב "הארץ", "כיסינו כפרים שלמים בפצצות מצרר. מה שעשינו היה מטורף ומפלצתי". לדברי המפקד, כדי לפצות על חוסר הדיוק של רקטות המצרר, ניתנה ליחידתו פקודה "להציף" את השטח בתחמושת מצרר. באחד המקרים הורו ליחידתו לירות רקטות מצרר לעבר "פאתי כפר" לפנות בוקר כי "האנשים יוצאים מהמסגדים והרקטות ירתיעו אותם".¹²²

שיעורי הנפלים

כפי שתואר בפרק הקודם, הימצאותם של נפלים היא תוצאה בלתי-נמנעת של השימוש בתחמושת מצרר. לדברי מנהל התכנית במרכז האו"ם למוקשים "זאת מערכת נשק רעה. כל-כך הרבה דברים צריכים לקרות כדי להתפרס ולחמש כהלכה".¹²³ מפנה מוקשים מטעם חברת BACTEC הוסיף כי "הרבה דברים יכולים להשתבש".¹²⁴ בהינתן הכמות הגדולה של תחמושת-משנה שהשתמשו בה בלבנון, התוצאה היחידה שניתן היה לצפות לה היא מספר עצום של נפלים.

צוותי פינוי מוקשים בלבנון מדווחים כי שיעורי הנפל של תחמושת-משנה ישראלית גבוהים במיוחד, וכי מספר הנפלים גבוה ביחס לאתרי הפגיעה. מנהל התכנית במרכז המוקשים של האו"ם חזה ממוצע של 25% נפל עם עד 70% נפל באזורים מסוימים.¹²⁵ בחלק מההתקפות, במיוחד בתחמושת-משנה מסוג BLU-63, מפני המוקשים מצאו שיעור נפל של בין 90% ל-100%.¹²⁶ שיעור הנפלים של תחמושת-המשנה הישראלית בשטח היו גבוהים באופן ניכר מנתוני ניסוי שפורסמו, וכן גבוהים באופן ניכר מאלה שנמצאו בעימותים קודמים דוגמת עיראק וקוסובו.

ישראל לא סיפקה כל סיבה לשיעור הנפלים החריג בגובהו בלבנון. ישראל הטילה ספק בהערכות של מרכז האו"ם למוקשים, בטענה ששיעור הנפלים היה למעשה נמוך מ-10%, ופטרה את הבעיה בכך שניתן להתמודד אתה מהר באמצעות פינוי.¹²⁷ אולם, שיעור הנפלים תועד בידי מפני מוקשים, ואפשר שהוא תוצאה של שימוש נרחב בתחמושת מצרר ישנה, בפרט נשק ישן מתוצרת ארצות הברית. איכותם של חומרים נפיצים מתדרדרת עם הזמן, כך שהם הופכים לפחות ופחות יציבים והסיכוי שיהיה כשל בפיצוץ עולה.

¹²² מירון רפפורט, "מפקד יחידת רקטות: ירינו יותר ממיליון פצצות מצרר בלבנון", הארץ, 30 בספטמבר 2006, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/761735.html> (כניסה לאתר ביום 31 בינואר 2008).

¹²³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 21 באוקטובר 2006.

¹²⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יוהאן דן האן, BACTEC, צור, 25 באוקטובר 2006.

¹²⁵ כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, מצגת בפני צירי ועידת המדינות שהן צד לאמנה בדבר כלי-נשק קונבנציונאליים, ג'נבה, 30 באוגוסט 2006 (הרישום נערך בידי Human Rights Watch).

¹²⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אנדי גליסון, מנהל תכנית ומנהל מבצעים טכניים, קבוצת הייעוץ בענייני מוקשים, כפר לוז, 25 באוקטובר 2006.

¹²⁷ לדברי רב סרן תובל, "יש שיעור מסוים של נפלים, אבל אפשר להתמודד עם זה באמצעות פינוי [...] גם אם אנחנו לא יכולים למסור לפרסום [את שיעור הנפלים], אנחנו לא מדברים על 25 אחוזים. ככל שאני יודעת, זה פחות מעשרה אחוזים". ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רב סרן דורית תובל, ראש המחלקה האסטרטגית, ענף דין אזרחי ובינלאומי, צה"ל, תל אביב, 2 ביולי 2007.

מרכיב אפשרי נוסף הוא מסלול ירי נמוך או ירי לטווח קצר. לפי דיווח בעיתון "הארץ", בחלק מהמקרים ירה צה"ל רקטות MLRS מסוג M26 "לטווח של פחות מ-15 ק"מ, אף על פי שלפי שההנחיות של היצרן, ירי לטווח כזה מעלה משמעותית את מספר הנפלים".¹²⁸ חייל מילואים של צה"ל אמר לארגון Human Rights Watch כי הוא חשב שאנשי המילואים ביחידת הרקטות של צה"ל ירו בין 20% ל-25% מהרקטות מסוג M26 לטווחי מינימום של בין 13 ל-15 ק"מ.¹²⁹ לפי צבא היבשה של ארה"ב שיעור הנפל של תחמושת-המשנה מסוג M77 הנורית מתוך רקטות מסוג M26 "גדל באופן משמעותי בטווחים קצרים מ-10 ק"מ".¹³⁰ ייתכן עוד שניתן לייחס באופן חלקי את שיעור הנפל הגבוה למאפיינים של פני השטח, דוגמת אדמה רכה של שדות חקלאיים וצפיפותם של עצים וצמחייה, שתחמושת מצרר יכולה להיתפס בהם תוך כדי נפילה.¹³¹

בולט במיוחד מספר הנפלים הגדול מסוג M85, שיוצרו בישראל, משום שלאחד הדגמים של תחמושת-משנה זאת, שהשתמשו בו באופן נרחב במהלך העימות, יש מנגנון להשמדה עצמית, שעל-פי דיווחים מקטין את שיעור הנפלים לרמה של בין 1.3% ל-2.3% בתנאי מעבדה. כפי שצוין לעיל, מומחים רבים הצביעו על דגם זה כעל אחד מסוגי תחמושת-המשנה המהימנים ביותר בעולם.¹³² עם זאת, שלושה ארגונים בדקו בקפדנות את ביצועיה בלבנון של התחמושת מסוג M85 עם המנגנון להשמדה עצמית, בהם המכון העיקרי בנורבגיה האחראי למחקר בענייני הגנה. בחודש דצמבר 2007 פרסמו הארגונים את ממצאיהם בדו"ח, והעריכו בו כי שיעור הנפלים היה 10%.¹³³ על-פי המחקר, "מסקנה בלתי-נמנעת מהשימוש שישראל עשתה בפצצות-משנה מסוג M85 [...] היא שהן נכשלו באופן הרבה יותר תדיר ממה שאפשר היה לנבא על-סמך טענותיהן של מדינות המחזיקות במצבורים שלהן ושל היצרנים".¹³⁴

¹²⁸ מירון רפפורט, "When Rockets and Phosphorus Cluster", הארץ, המהדורה האנגלית, 13 בספטמבר, 2006.

¹²⁹ ראיון שערך Human Rights Watch עם חייל מילואים (שמו שמור במשרדינו), תל אביב, אוקטובר 2006. עוד העריך חייל המילואים כי מחצית המטרות שיחידת המילואים ירתה עליהן היו קרובות לטווח המרבי של בין 38 ל-40 ק"מ, וסביר שהיו מצפון לנהר הליטאני. לדבריו, באחת הפעמים הם ירו במסלול שטוח כל-כך, כמעט אופקי, שבטעות הם פגעו בהר בתוך שטח ישראל ופצרו בו בור.

¹³⁰ US Department of the Army, "Tactics, Techniques and Procedures for Multiple Launch Rocket System (MLRS) Operations," FM 6-60, April 23, 1996, <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/6-60/index.html>, (accessed September 3, 2007), chap. 1.

¹³¹ חיל הנחתים של ארה"ב ציין כי אין לירות תחמושת מסוג DPICM (תחמושת קונבנציונאלית משופרת דו-שימושית), "על אזורים מיוערים. תחמושת-המשנה עלולה להיתפס בצמרות העצים ומאוחר יותר לסכן כוחות ידידותיים. ירי DPICM לאזורים הרריים שהמדרון בהם גדול מ-60% מעלה את שיעור הנפלים". US Marine Corps, "Fire Support Coordination in the Ground Control Element," MCWP 3-16, November 2000, pp. 5-38 and 5-39.

¹³² דגם זה של תחמושת-משנה (או דגמים דומים שפותחו על בסיסו) נמצאים במצבורי הגשק של מדינות רבות, בהן אוסטרליה, איטליה, ארגנטינה, ארה"ב, בריטניה, גרמניה, דנמרק, הודו, יוון, נורבגיה, פינלנד, רומניה ושווייץ.

¹³³ C. King Associates, Ltd., Norwegian Defence Research Establishment, and Norwegian People's Aid, *M85: An Analysis of Reliability* (Norway: Norwegian People's Aid, 2007), pp. 14-22.

¹³⁴ שם, ע' 6. בדו"ח נכתב כי בשלושת אתרי ההתקפה, עם המידע הכולל ביותר, עמד שיעור הנפלים על 9.8%, 11.5% ו-12.2%. עוד נקבע בדו"ח: "הדוגמה המסוימת של דגם M85 ממחישה כי אף על פי שמנגנונים להשמדה עצמית יכולים ככלל לסייע בהפחתת שיעורי הנפלים, אין הם יכולים להבטיח שעם סיום העימות לא תיוותר רמה שאין להשלים עמה של נפלים בשטח. הדוגמה המסוימת של דגם M85 ממחישה גם את ההבדלים המהותיים בין תוצאות שהושגו בניסויים לבין המציאות, כפי שנצפתה במהלך המבצעים. לכן, אפשר ששיטות הניסוי הנוכחיות יעילות במידה קטנה או אפסית בכל הנוגע לחיזוי הסכנה שהאוכלוסייה האזרחית תיחשף אליה לאחר העימות". הדו"ח גם "דוחה מכול וכול את ההבחנה בין נפלים 'מסוכנים' ונפלים 'בלתי-מסוכנים' וקובע כי אלה מושגים פגומים, מטעים ומסוכנים". שם, ע' 5.

איש צוות פינוי תחמושת אוחד בתחמושת-משנה מסוג M85 מתוצרת ישראל שנטרל בבית יאהון ב-24 באוקטובר 2006. לחלק מפצצות-המשנה מסוג זה היה מנגנון להשמדה עצמית, אך אנשי מקצוע מתחום פינוי התחמושת ומומחי לנשק תיעדו בשטח שיעור נפלים של 10% אפילו לדגמים אלה. © 2006 בוני דוקרטי / Human Rights Watch

קודם לכן, גיבש מנהל התכנית של מרכז האו"ם למוקשים מסקנה דומה. בחודש אפריל 2007 הוא אמר כי "אמנם כמה גורמי צבא המשתמשים בנשק זה גורסים כי שיעור הנפל של M85 עם מנגנון להשמדה עצמית נמוך מאחוז, אך הראיות בשטח דרום לבנון מראות באופן ברור ששיעור הנפל של הנשק הזה בפועל הוא בין 5% ל-10%. אין זה נדיר למצוא שלושה רימוני תחמושת-משנה שלא התפוצצו, שנישאו כולם באותו רימון מסוג M396 (49 פצצות-משנה ליחידה), כלומר שיעור נפל של 6%".¹³⁵

צה"ל השתמש גם בגרסה של דגם M85 ללא מתקן ההשמדה העצמית, אף על פי שנכון להיום, יחס שיעור הנפל בין אותו דגם עם המתקן ובלעדיו אינו ידוע. ב-18 בינואר 2008 דיווח מרכז האו"ם למוקשים, כי הוא פינה 6,892 פריטי תחמושת מדגם M85 מכל הסוגים.¹³⁶ לחלק גדול מהתחמושת שפונתה היה מנגנון להשמדה עצמית, אך מספרם המדויק של פריטי תחמושת אלה אינו ידוע. על-פי מרכז האו"ם למוקשים, התחמושת מסוג M85 ללא המנגנון "נמצאת בדרך כלל בשטח עם שיעור נפל של 15% לערך".¹³⁷

בשנים האחרונות קבעו ארה"ב וכמה מדינות נוספות כי התקן הרצוי לרכישת תחמושת-משנה יכלול שיעור נפל של 1%. לעומת זאת, ביצועיה של התחמושת מדגם M85 בלבנון מציבים סימן שאלה על ההיתכנות והיעילות של התקן העתידי האפשרי הזה, משום שדגם בעל שיעור נפל נמוך ביותר בתנאי מעבדה מאפשר שיעור נפל גבוה הרבה יותר בתנאי קרב אמתיים.

חיילים ישראלים היו מודעים היטב למספרם הגבוה של הנפלים שהפיקו התקפות המצרר שלהם. אחד החיילים אמר שמפקד יחידת הרקטות (MLRS) שלו ערך "שיחת מוטיבציה" לאחר תקופה מסוימת של אש כבדה, ואמר בה "חכו עד שחיזבאללה ימצאו את המתנות הקטנות שהשארנו להם".¹³⁸ עוד אמרו חיילים לארגון Human Rights Watch כי חיילי צה"ל תודרכו במהלך הכשרתם להתעלם מטענת היצרן על כשל (שיעור נפל) של 5% בתחמושת-המשנה מסוג M77 שמפוזרת מתוך רקטות M26. לדבריהם, החיילים תודרכו להניח כי שיעור הנפלים עומד על 15%.¹³⁹ חייל מילואים אמר לעיתונאי כי ישנו כלל בצה"ל שלא

¹³⁵ כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, "Unexploded Cluster Bombs and Submunitions in South Lebanon: Reliability from a Field Perspective" ("תחמושת-משנה שלא התפוצצה בדרום לבנון: מהימנות מנקודת המבט של השטח"), מסמך שהוגש בפגישת מומחים של הצלב האדום הבינלאומי, מונטרה, שווייץ, 20-18 באפריל 2007, <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/cluster-munition-montreux-310507> (כניסה לאתר ביום 30 באפריל 2007).

¹³⁶ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 18 בינואר 2008.

¹³⁷ כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, "Unexploded Cluster Bombs and Submunitions in South Lebanon: Reliability from a Field Perspective" ("תחמושת-משנה שלא התפוצצה בדרום לבנון: מהימנות מנקודת המבט של השטח"), מסמך שהוגש בפגישת מומחים של הצלב האדום הבינלאומי, מונטרה, שווייץ, 20-18 באפריל 2007, <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/cluster-munition-montreux-310507> (כניסה לאתר ביום 30 באפריל 2007).

¹³⁸ ראיון שערך Human Rights Watch עם חייל מילואים (שמו שמור), תל אביב, אוקטובר 2006.

¹³⁹ ראיונות שערך Human Rights Watch עם חיילי מילואים (שמותיהם שמורים), תל אביב וירושלים, אוקטובר 2006. שיעור נפל זה עקבי עם מידע שנאסף בניסויים שערכה ארה"ב. לפי נתונים אלה, ישנו שיעור נפל של 16%. ראו Office of the Under Secretary of Defense for Acquisition, Technology, and Logistics, "Unexploded Ordnance Report," table 2-3, p. 5. No date, but transmitted to the US Congress on February 29, 2000. GAO דיווח, על יסוד ניסויים שנערכו לקראת קבלה של מצבורי נשק חדשים מן היצרן, כי לחלק גדול מהתחמושת מדגם M26 שברשות ארה"ב יש שיעור נפל של לא פחות מ-23%.

לירות תחמושת מצרר על אזורים שצה"ל מתכנן להיכנס אליהם, שמטרתה שלא לחשוף את החיילים לסכנת מוות או פציעה מפיצוץ נפלים.¹⁴⁰

¹⁴⁰ מירון רפפורט, "באישור הפיקוד והמטכ"ל", הארץ, 8 בדצמבר 2006.

נזק לאזרחים

תחמושת המצרר גבתה ועוד תוסיף לגבות מחיר דמים כבד מהאוכלוסייה האזרחית של דרום לבנון. התוצאות הקטלניות של תחמושת המצרר החלו כבר עם ההתקפות הראשונות, כולל ההתקפה על הכפר בלידה ב-19 ביולי, שבה נהרג אזרח אחד ולפחות 12 נפצעו מהתקפת מצרר בודדת.¹⁴¹ עם זאת, בשלושת הימים האחרונים לעימות, שלב שישראל עשתה בו שימוש מרבי בתחמושת המצרר, כבר נמלטו האזרחים מדרום לבנון או מצאו מחסה, ולפיכך רוב הנזק נגרם לאזרחים מנפלים שישראל השאירה מאחור, ואשר מוסיפים לאיים על חיי היומיום בדרום לבנון. בחודש ינואר 2008 עמד מספר הנפגעים מתחמושת מצרר לאחר העימות על קרוב ל-200.¹⁴² הסכנה הנשקפת לילדים גדולה במיוחד; מרכז האו"ם למוקשים דיווח כי נכון לחודש ינואר 2008 היו 61 מתוך 192 הנפגעים מתחת לגיל 18. לפחות 42 אזרחים ואנשי צבא שעסקו בפינוי מוקשים נהרגו או נפצעו.¹⁴³

אזרחים ששבו לבתיהם לאחר הפסקת האש מצאו תחמושת-משנה שלא התפוצצה בבתיים, ברחובות ובשדות. קצין ממשרד פינוי המוקשים הלאומי של צבא לבנון אמר בחודש אוקטובר 2006: "הבעיה הופכת להיות כל-כך גדולה שאנחנו לא יכולים להתמודד אתה".¹⁴⁴ מספרם הגבוה של נפלי מצרר בשטח אינו מאפשר להימנע מנפגעים. יחד עם זאת, רוב מקרי הפציעה והמוות משתייכים לאחת מכמה קבוצות מוגדרות: (1) אזרחים שפינו את הריסות בתיהם ואת שדותיהם שנפגעו במלחמה; (2) ילדים ששיחקו בפצצות-משנה שעוררו את סקרנותם; (3) חקלאים שניסו לקצור את יבוליהם; (4) אזרחים שפשוט נעו בתוך הכפרים כחלק מחיי היומיום שלהם; (5) בעלי מקצוע ואזרחים שעסקו בפינוי תחמושת-משנה.

נפגעים בעת התקפה

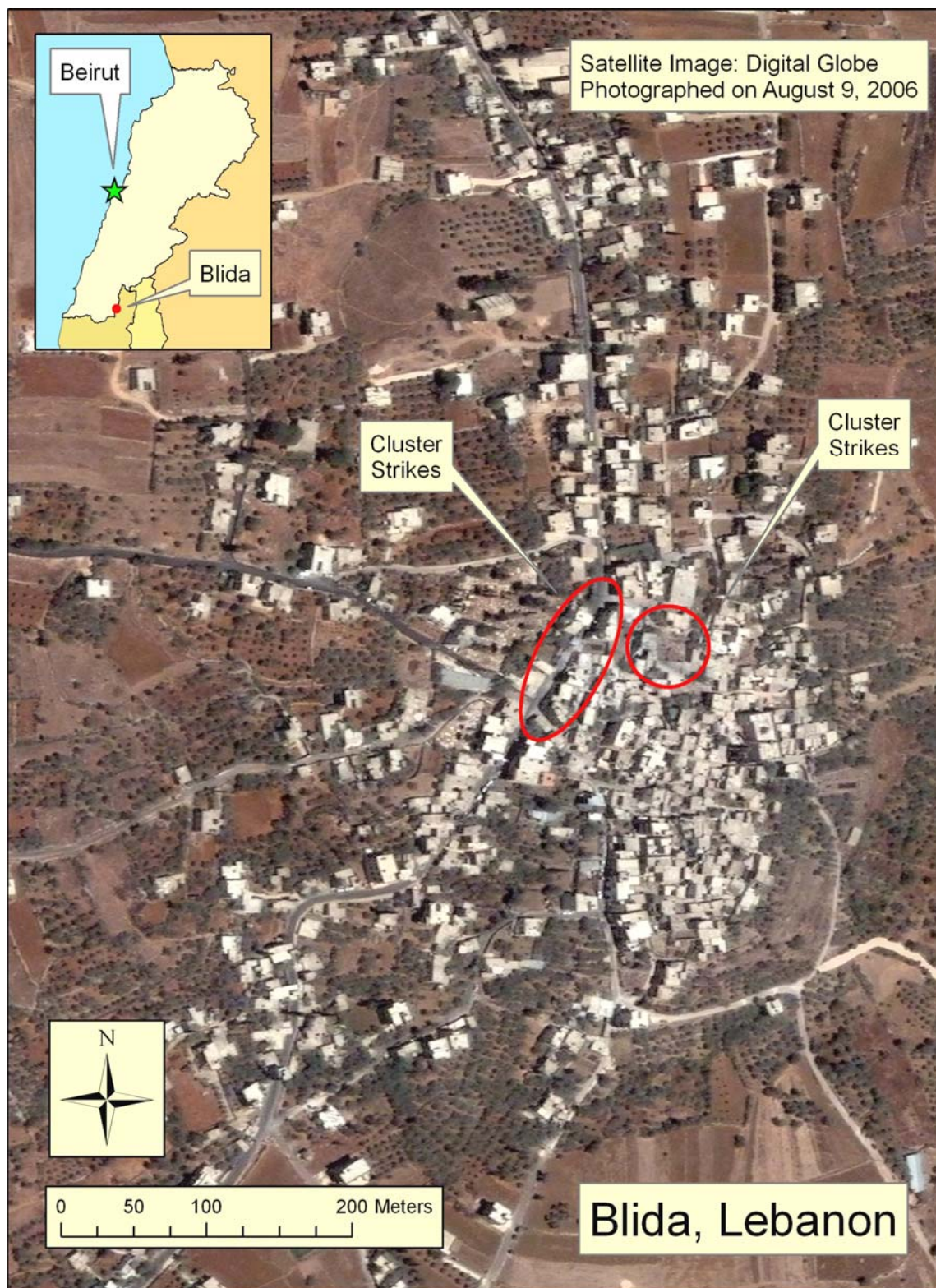
אף שארגון Human Rights Watch תיעד כמה נפגעים בעת התקפות, מספרם המדויק של הנפגעים במלחמה עצמה אינו ידוע. אזרחים רבים התפנו מבתיהם לפני מבול תחמושת המצרר שהומטר בשלושת הימים האחרונים למלחמה. לעיתים מזומנות נותרו ביישובים רק הקשישים והחולים, ומצאו בבתיהם מחסה מהתחמושת שהומטרה עליהם משמיים. כאשר שבו האזרחים לבתיהם, לא היה ביכולתם להבחין תמיד בין הרוגים מתחמושת מצרר לבין נפגעים מלחימה, הפגזות או ירי ארטילריה אחר.

¹⁴¹ מספר הנפגעים הממשי מתחמושת מצרר במלחמה אינו ידוע. אזרחים ששבו לבתיהם מצאו בהם אמנם גופות של בני משפחה, אך לא יכלו לברר אם גורם המוות היה התקפת מצרר או ירי בנשק מסוג אחר. בנוסף, במלחמה כרעו צוותי בתי החולים תחת העומס ולא יכלו לחקור מטופלים שנפצעו או בני משפחות של הרוגים על גורם הפציעה או המוות.

¹⁴² רשימת הנפגעים של מרכז האו"ם למוקשים; רשימת הנפגעים של מרכז המשאבים.

¹⁴³ מרכז המשאבים למוקשים דיווח, נכון ל-2 בינואר 2008, כי לפחות 62 מ-239 הנפגעים האזרחיים המופיעים ברישומיו, כולל ארבע הרוגים, היו מתחת לגיל 18. המרכז לא סיפק מידע על גילם של כל הנפגעים. כמו כן דיווח המרכז על 33 נפגעים מקרב מפני המוקשים. רשימת הנפגעים של מרכז המשאבים.

¹⁴⁴ ראיין שערך ארגון Human Rights Watch עם קצין (שמו שמור), מחלקת סיוע לנפגעי מוקשים והעלאת מודעות לסכנה, משרד פינוי המוקשים הלאומי, בירות, 20 באוקטובר 2006.

Map Source Data: Human Rights Watch; Digital Globe. Location data based on HRW field research. GPS coordinates were not available.

ב-19 ביולי, בסביבות השעה 15:00 אחר-הצהריים, ביצע צה"ל ירי ארטילרי של כמה פרטי תחמושת מצרר על העיירה הדרומית בלידה, וגרם לפציעתם של למעלה משנים-עשר בני אדם. בהתקפת המצרר נהרגו מרים איבראהים, בת 60, ששהתה בתוך ביתה. לפחות שתי פצצות-משנה חדרו בהתקפה זו למרתף ביתה, שמשפחת עלי השתמשה בו כמקלט, ופצעו 12 בני אדם, כולל שבעה ילדים. אחמד עלי, נהג מונית בן 45 וראש המשפחה, איבד את שתי רגליו מפציעה שגרמה תחמושת-המשנה. חמישה מילדיו נפצעו: מירה, בת 16; פטימה, בת 12; עלי, בן 10; איה, בת 3; ועולא, בת שנה. אשתו, אכראם איבראהים, בת 35, וחמותו, עולא מוסא, בת 80, נפצעו גם הן. בהתקפה נפצעו גם ארבעה קרובי משפחה אחרים שהסתתרו עם המשפחה, כולם בעלי אזרחות כפולה, גרמנית-לבנונית: מוחמד איבראהים, בן 45; אשתו פטימה, בת 40 וילדיהם עלי, בן 16, ורולא, בת 13. ב-24 ביולי 2006 דיווח ארגון Human Rights Watch על השימוש של צה"ל בתחמושת מצרר בלבנון.¹⁴⁵

השיבה הביתה לאחר הפסקת האש

בימים שמיד לאחר תום המלחמה, כאשר משפחות שבו לבתיהן והחלו לפנות את הריסות הכפרים, דיווחו אזרחים על מספר ניכר של נפגעים. בתים הרוסים, ערמות בטון וסימנים אחרים של חורבן הסתירו בנקל את פצצות-המשנה הקטנות. אחמד מוזאמר, סגן ראש עיריית סוואנה אמר לארגון Human Rights Watch: "לא היה לי שום מושג לגבי פצצות המצרר".¹⁴⁶ אזרחים רבים נחשפו לנפלי תחמושת-המשנה מבלי שהיה להם ידע כלשהו על הסכנות הנשקפות מהם או אפילו על עצם קיומם.

סלימה ברכאת, מגדלת טבק בת 65 מיוחמור, נותרה בביתה במהלך המלחמה כדי לטפל בבנה ובבתה הנכים. ברכאת אמרה לארגון Human Rights Watch כי בארבעה או בחמישה הימים האחרונים של המלחמה שמעה תחמושת-משנה נופלת במשך כל הלילה אף שלא קיבלה שום אזהרה מפני ההתקפה שעמדה בפתח. לבסוף, כאשר החלה הפסקת האש ב-14 באוגוסט, יצאה ברכאת ממחבואה כדי להתחיל לפנות את המעבר לביתה, וניסתה לסלק סלעים גדולים כדי לאפשר לבתה העיוורת ללכת בבטחה סביב הבית. בראכאת זוכרת כיצד הזיזה סלע גדול שחסם את הגישה למדרגות המובילות לביתה, ואז תחמושת-משנה התפוצצה; מאוחר יותר נודע לה שפגעה בטעות בנפל שלא התפוצץ. היא פונתה לבית חולים פצועה מרסיסים בחזה, בבטן התחתונה ובזרועה הימנית. בראכאת שבה לעבוד בשדה הטבק ובמטעי הזיתים שלה, שנכון לחודש אוקטובר 2006 היו עדיין מזוהמים בתחמושת-משנה מנשק מצרר.¹⁴⁷ נציגי ארגון Human Rights Watch מצאו בחצר האחורית של ביתה, שבמרכז היישוב, תחמושת-משנה מסוג M77 וכמה רצועות.

שלא כמו ברכאת, בני משפחת חטאב עזבו במלחמה את ביתם שבמרכז הכפר חבוש וישבו אליו ב-14 באוגוסט בשעה 9:30 בבוקר. מוסא חוסיין חטאב וכמה מבני משפחתו החלו לנקות את השטח הסמוך לביתו, ואז הרים

¹⁴⁵ "פגזי מצרר ישראלים פוגעים באזרחים בלבנון", הודעה לעיתונות של ארגון Human Rights Watch, 24 ביולי 2006, <http://hrw.org/hebrew/docs/2006/07/24/isrlpa13811.htm>.

¹⁴⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד מוזאמר, סגן ראש עיריית סוואנה, 26 באוקטובר 2006.

¹⁴⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סלימה ברכאת, חקלאית, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

מוסא פריט תחמושת-משנה שהתפוצץ והרג אותו ואת אחיינו בן ה-13, האדי מוחמד חטאב. בפיצוץ נפצעו ארבעה בני משפחה נוספים, ובהם עלי חטאב, בן 46, שנותר בבית החולים עד שלהי חודש אוקטובר, ואחיו, איבראהים חטאב, בן 38, שנזקק לשלושה ניתוחים ברגל ימין.¹⁴⁸ הרופאים העריכו כי תחלוף שנה נוספת בטרם יוכל איבראהים חטאב לצאת לעבוד.

מרכז האו"ם למוקשים דיווח על 45 אזרחים שנפגעו באופן זה בשבוע הראשון של הפסקת האש, עם שובם הביתה.¹⁴⁹ המאמץ לשקם את הבתים ולבנותם מחדש הוסיף לטמון בחובו סכנה לאזרחים גם לאחר סוף חודש אוגוסט. ב-12 בספטמבר, כשהמאמצים לפינוי תחמושת-המשנה היו בעיצומם, שבה ליל רר'דה אידריס לביתה והחלה לפנות את ההריסות שנפלו לתוך מטע הזיתים שלה, הסמוך לביתה שבפאתי ברעשית.¹⁵⁰ בעת שעסקה בפינוי, השליכה אידריס הצידה סלע, וזה פגע בתחמושת-משנה וגרם להתפוצצותה. אידריס נפצעה בזרוע ימין ואושפזה למשך שבוע. כעת היא נאלצת לחיות עם בתה כדי לזכות לטיפול ההחלמה הנחוץ לה.

ילדים

כ-32% מ-192 האזרחים שנפגעו על-פי דיווחי מרכז האו"ם למוקשים היו מתחת לגיל 18.¹⁵¹ ילדים מרימים לעיתים קרובות תחמושת-משנה מתוך סקרנות, כיוון שהם נמשכים לסרט או לצורה ולגודל המיוחדים. כמה ילדים אף דיווחו כי חשבו שתחמושת-המשנה דומה לפחית סודה או, במקרה אחד, לבקבוק בושם. לדברי עלי פקיה, המוכתאר של כפר דונין, פריטי תחמושת-המשנה "נראים כמו צעצוע".¹⁵²

חסן חוסיין חמאדי, בן 13, טופל בבית חולים בלונדון כאשר ביקרו אותו נציגי ארגון Human Rights Watch. חברו של חסן, עלי חוסיין דבוק, סיפר כי ב-27 באוגוסט, בדיר קאנון ראס אל-עין:

שיחקנו, חסן ועוד כמה מאתנו, במחבואים ליד הבית. כשחסן הלך להתחבא הוא מצא פצצת מצרר, והוא חשב שהיא כבר התפוצצה, אז הוא הביא אותה אתו. היא הייתה שחורה והסרט הלבן שלה היה שרוף לגמרי. בפנים היה חומר אדום. חסן הכניס את הפצצה לתוך הבית. כשהוא היה לבד, הוא זרק אותה והיא התפוצצה.¹⁵³

¹⁴⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חסן עבאס חטאב, מוכתאר, כפר חבוש ועם איבראהים חטאב, חבוש, 25 באוקטובר 2006.

¹⁴⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 14 בספטמבר 2006.

¹⁵⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם בתה של ליל רר'דה אידריס, ברעשית, 24 באוקטובר 2006.

¹⁵¹ רשימת הנפגעים של מרכז האו"ם למוקשים. מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה מצא כי לפחות 26% מהנפגעים שתיעד היו ילדים. רשימת הנפגעים של מרכז המשאבים.

¹⁵² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי פקיה, מוכתאר, כפר דונין, 24 באוקטובר 2006.

¹⁵³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי חוסיין דבוק, דיר קאנון-ראס אל-עין, 22 בספטמבר 2006.

אחותו בת ה-19 של חסן, פטימה חוסיין חמאדי, אמרה כי הוא איבד את אגודל ימין, חלק משלוש מאצבעות יד ימין, וחלק מרקמת הבשר של זרוע ימין. חסן אף נפצע מרסיסים בבטן ובצוואר, והרופאים נאלצו לנתח את כתפו הימנית.¹⁵⁴

מרווה עלי מרעי, בת 12, מחלימה בבית החולים ג'בל אמל שבעיר צור, עם אמה, 16 באוגוסט 2006. מרווה הרימה נפל של תחמושת-משנה בכפר עייתא א-שעב, והנפל התפוצץ. היא נפצעה קשה מהפיצוץ יחד עם שני ילדים נוספים. © מארק גרלאסקו / Human Rights Watch

תחמושת המצרר עוררה גם את סקרנותם של ילדים נוספים, כמו סוכנה אחמד מרעי, בת 12, ודודניה, מרווה אל-מרעי, בת 12, וחסן חוסיין טחיני, בן 11, כולם תושבי עייתא א-שעב. לדברי הילדים, ש נציגי ארגון Human Rights Watch שוחחו עמם בבית החולים ג'בל אמל שבצור, השלושה בחנו אתר שהתקיימה בו לחימה בזמן המלחמה. כשהילדים עברו בעיירה, הרימה מרווה חפץ קטן וגלילי שהיא תיארה כ"דומה לפחית פפסי אבל קטן יותר".¹⁵⁵ היא השליכה את החפץ על הארץ, וגרמה להתפוצצותו. חסן אמר, "הבטן שלי

¹⁵⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פטימה חוסיין חמאדי, דיר קאנון-ראס אל-עין, 22 בספטמבר 2006.

¹⁵⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מרווה עלי מרעי, בית החולים ג'בל אמל, צור, 18 באוגוסט 2006.

נמשכה החוצה. שלושתנו נפצענו, אבל אני נפצעתי יותר מכולם. רעש יצא מהבטן שלי. הכי כאבו לי היד שלי והבטן שלי.¹⁵⁶

ד"ר עבד א-נאסר פראן אמר לארגון Human Rights Watch כי חסן סובל מפגיעה שנגרמה מרסיס שחדר למותניו ויצא דרך הבטן.¹⁵⁷ כאשר ראו אותו נציגי ארגון Human Rights Watch היה חסן במצב קריטי. סוכנה נפגעה מרסיסים בכבד וסבלה גם מפגיעות קלות באברים אחרים. מרווה נפצעה באורח קל ברגלה ושחררה מבית החולים כמה ימים לאחר מכן.

בסוף חודש אוגוסט 2006 שבו נציגי ארגון Human Rights Watch לבלידה, שישראל התקיפה ב-19 ביולי בפצצות מצרר. עבאס יוסף עבאס, ילד בן 6, נפצע ב-30 באוגוסט, וסבל מפגיעת רסיסים בבטן, בשלפוחית השתן, בריאה השמאלית וביד ימין. עבאס אמר כי כאשר היה ברחוב לפני ביתו של חבר, חבר אחר הרים פריט תחמושת-משנה, זרק אותו, והוא התפוצץ. "זה נראה כמו בקבוק בושם", הוא אמר.¹⁵⁸

בסתיו 2006, על-אף המאמצים שהושקעו בתחום הגברת המודעות, ילדים רבים עדיין לא היו מודעים לסכנה הנשקפת מתחמושת-המשנה. ב-22 באוקטובר נהרג בחלתא ראמי עלי חסן שבלי, בן 12, לאחר שהרים פריט תחמושת-משנה בעת ששיחק עם אחיו, ח'ודר. ח'ודר – שנפגע באירוע מרסיסים – ישב על ענף של עץ מחוץ לבית שכניו וזרק אצטרובלים על אחיו שהיה למטה על הקרקע. ראמי הרים משהו כדי לזרוק בחזרה על אחיו. עד ראייה שם לב שראמי הרים פריט תחמושת-משנה וצעק עליו להניח את זה. ראמי הרים את ידו כדי לזרוק הגיעו לחלתא Human Rights Watch נציגי ארגון את הנפל, שהתפוצץ כשידו הייתה מאחורי אוזנו.¹⁵⁹ שעות ספורות לאחר האירוע, וראו כיצד צבא לבנון משמיד במשך כשעה כ-15 נפלי מצרר שלא התפוצצו בחצר אחורית, בסמוך לכפר.

¹⁵⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חסן חוסיין טחיני, בית החולים ג'בל אמל, צור, 18 באוגוסט 2006. מרגע שהוכרזה הפסקת האש, ב-14 באוגוסט, ועד ה-18 באוגוסט, הגיעו לבית החולים 12 נפגעי תחמושת מצרר. ד"ר אחמד מרי אמר לארגון Human Rights Watch כי לבית החולים הגיעו, בסך הכול, 841 פצועים במהלך העימות ו-96 ביום הראשון של הפסקת האש. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ד"ר אחמד מרי, בית החולים ג'בל אמל, צור, 18 באוגוסט 2006.

¹⁵⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ד"ר עבד א-נאסר פראן, בית החולים ג'בל אמל, צור, 8 באוגוסט 2006. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ד"ר אחמד מרי, בית החולים ג'בל אמל, צור, 18 באוגוסט 2006.

¹⁵⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עבאס יוסף עבאס, בית החולים נאג'דה שעבייה, נבטייה, 30 באוגוסט 2006.

¹⁵⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עד ראייה (השם שמור), חלתא, 22 באוקטובר 2006.

שני גברים אוספים את שרידיו האחרונים של ראמי עלי חסן שבלי, בן 12, שנהרג מתחמושת-משנה מסוג DPICM בחלתא ב-22 באוקטובר 2006. ראמי הרים בבלי דעת את פריט תחמושת-המשנה בזמן שיחוק עם אחיו, כשעתיים בלבד לפני צילום התמונה. © Human Rights Watch / בוני דוקרטי / 2006

חקלאות

האיום החמור ביותר על ביטחונם של אזרחים נוצר כשחידשו חקלאים ורועי צאן את פעילותם החקלאית, המהווה חלק ניכר מכלכלת דרום לבנון. נפלי תחמושת שלא התפוצצו כיסו את שדות דרום לבנון, והפכו מטעי זיתים, פרדסים ושדות טבק לשדות מוקשים בפועל. בסוף חודש אוקטובר 2006 אמר עלי מור'נייה, ראש מועצת טאר דבה, לנציגי ארגון Human Rights Watch: "פצצות מצרר גורמות לבעיות גדולות מאוד מאוד, כי הן נפלו בכל מטעי הזיתים והפרדסים".¹⁶⁰ על-פי נתוני מרכז האו"ם למוקשים, 44 אזרחים נפצעו ושלושה נהרגו תוך כדי עבודה בשדותיהם או רעיית צאנם.¹⁶¹ חבובה עאון, מתאמת מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה בבירות, אמרה כי הסכנה אינה נובעת עוד מהעדר מודעות לתחמושת המצרר, אלא מן הסכנות הנשקפות לעוסקים בעבודה חקלאית.¹⁶² בחודש אוקטובר 2006 אמר אלן פוסטון ממשרד פינוי המוקשים הלאומי כי "בהתחלה, אנשים נפצעו כשחזרו הביתה. עכשיו, הם נפצעים כשהם עובדים לפרנסתם".¹⁶³

עליא חוסיין חאיכ, בת 38, נפצעה מנפל של תחמושת מצרר. ב-30 באוגוסט 2006, כאשר ביקרו נציגי ארגון Human Rights Watch בבית החולים נאג'ה שעבייה בנבטייה, היא בדיוק יצאה מניתוח. קרוב משפחה של הפצועה, סיפר את סיפורה של עליא:

האירוע קרה בשעה שמונה וחצי בבוקר. עליא ואחותה חוסיינייה קטפו טבק. עליא החזיקה שק של טבק; כשהיא שמה את השק במכונית, הוא התפוצץ. פצצת המצרר נדבקה כנראה לשק שהיא השתמשה בו כדי לסחוב את הטבק. היא סחבה את השק 300 מטרים, ורק כששמה אותו במכונית הוא התפוצץ.

עליא נפגעה מרסיסים בשתי רגליה ובפניה, נפצעה גם בבטנה ואיבדה אחת מאצבעותיה. חוסיינייה חוסיין חאיכ, בת 39, ספגה פציעות קלות.¹⁶⁴

התקווה לנצל את סוף עונת קציר הקיץ של יבול הטבק, ודחיפותו של מסיק הזיתים – המתבצע בעונת הסתיו – כפו על אזרחים רבים לעבוד לצד תחמושת-משנה שלא התפוצצה. בשדות יוחמור, למשל, צפו נציגי ארגון Human Rights Watch באזרחים המוסקים זיתים כשעשרות נפלים מפוזרים סביב גזעי העצים והסולמות. שאווקי יוסף, ראש מועצת חברייה, אמר כי חקלאים החליטו למסוק את הזיתים אף על פי שצה"ל זיהם את

¹⁶⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי מור'נייה, ראש מועצת טאר דבה, 21 באוקטובר 2006.

¹⁶¹ רשימת הנפגעים של מרכז האו"ם למוקשים. מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה דיווח כי 51 אזרחים נפצעו ושבעה נהרגו במהלך פעילויות חקלאיות. רשימת הנפגעים של מרכז המשאבים.

¹⁶² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חבובה עאון, מתאמת, מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה, בירות, 20 באוקטובר 2006.

¹⁶³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אלן פוסטון, ראש הייעוץ הטכני, משרד פינוי המוקשים הלאומי, תכנית הפיתוח של האו"ם, בירות, 29 בנובמבר 2006.

¹⁶⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קרוב משפחה של עליא חוסיין חאיכ (השם שמור), בית החולים נאג'ה שעבייה, בנבטייה, 30 באוגוסט 2006.

האזור בתחמושת-משנה במהלך המלחמה.¹⁶⁵ נכון למועד ביקורם של נציגי ארגון Human Rights Watch בכפר, בסוף אוקטובר 2006, לא נפצע איש מתושביו; עם זאת, יוסף חשש לשלום שכניו, המסכנים את חייהם מדי יום כדי למסוק את יבוליהם.¹⁶⁶

ביישוב החקלאי טאר דבה נפצעו ארבעה חקלאים ורועה אחד במהלך עבודתם.¹⁶⁷ האמד זאייד, בן 47, נפצע כשרעה את צאנו, אך הפצעים ברגלו הימנית החלימו מאז והוא שב לעבודתו. ארבעת הגברים האחרים – עבד אל-כרים, בן 40; ח'ליל באסון, בן 65; סיאן חוסיין, בן 75; וסעיד עאון, כבן 40 – נפצעו, כל אחד בתקרית אחרת, בעת שעבדו במטעי הזיתים או בפרדסים.¹⁶⁸ סעיד היה מאושפז עדיין בבית-החולים כאשר ביקרו נציגי ארגון Human Rights Watch בטאר דבה, שבועיים לאחר התקרית. ריבוי התקריות השונות שנפצעו בהן אנשים בטאר דבה, והעובדה שתקריות אלה התפרסו על-פני חודשיים, ממחישים את האיום המתמשך הנשקף לעובדים בחקלאות מנפלי המצרר.

גם במקומות אחרים נפצעו לעיתים מזומנות אנשים ששבו לעבוד בשדות, במהלך עבודתם. ד"ר עלי חאג' עלי, מנהל בית החולים נאג'דה א-שעבייה בנבטייה, אמר לארגון Human Rights Watch כי טיפל בשני נפגעים משתי תקריות שונות שאירעו במהלך עבודה חקלאית: צעיר שפריט תחמושת-משנה נפל על ראשו והתפוצץ בעת שבצר ענבים, וצעירה שתחמושת-משנה התפוצצה וקטעה שתיים מאצבעותיה בזמן שעסקה בקטיף טבק.¹⁶⁹

הסכנה להיפצע במהלך פעילות חקלאית הייתה חמורה במיוחד כיוון שהארגונים העוסקים בפינוי מוקשים מיקדו תחילה את מאמציהם באזורים המאוכלסים בצפיפות רבה יותר.¹⁷⁰ פרדריק גראס מהקבוצה המייעצת הבלתי ממשלתית בעניין מוקשים אמר כי ארגונו מיקד את מאמציו הראשוניים במקומות מגוריהם של אנשים, ולא במקומות עבודתם.¹⁷¹ בעת ביקור נציגי ארגון Human Rights Watch בלבנון בחודש אוקטובר 2006, העלו ארגונים העוסקים בפינוי מוקשים חששות בנוגע לסכנות באזורים חקלאיים, העתידות לגבור עם ראשיתם של גשמי הסתיו. החשש היה שתחמושת-המשנה תשקע בקרקע שירככו הגשמים, ותהפוך למוקשים הטמונים באדמה. לדברי גורם רשמי במשרד פינוי המוקשים הלאומי, "ידענו שהבעיה תהפוך להיות מורכבת יותר בגלל שתחמושת-המשנה תתכסה בבוץ".¹⁷² אזרחים מתקשים לראות תחמושת המכוסה בבוץ – ולפיכך

¹⁶⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם שאווקי יוסף, ראש מועצת חברייה, 22 באוקטובר 2006. שם.

¹⁶⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי מור'נייה, ראש מועצת טאר דבה, 21 באוקטובר 2006. שם.

¹⁶⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ד"ר עלי חאג' עלי, מנהל בית החולים נאג'דה שעבייה, נבטייה, 30 באוגוסט 2006.

¹⁷⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קצין (שמו שמור), מחלקת סיוע לנפגעי מוקשים והעלאת מודעות לסכנה, משרד פינוי המוקשים הלאומי, בירות, 20 באוקטובר 2006.

¹⁷¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פרדריק גראס, מנהל שדה טכני בקבוצה המייעצת הבלתי ממשלתית בעניין מוקשים, יחמור, 26 באוקטובר 2006.

¹⁷² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קצין (שמו שמור), מחלקת סיוע לנפגעי מוקשים והעלאת מודעות לסכנה, משרד פינוי המוקשים הלאומי, בירות, 20 באוקטובר 2006.

הם מתקשים להימנע ממגע איתה. נכון לחודש יולי 2007, המשיכו העוסקים בפנינו מוקשים להתמודד עם השפעות הגשמים, אשר קברו חלק מפצצות-המשנה וכיסו אחרות בצמחייה טרייה.¹⁷³

הליכה ברחובות העיר

אזרחים רבים נפצעו מנפלי תחמושת-משנה במהלך הליכה או ישיבה ביישוב מגוריהם. עלי חראז נפצע במגדל סלם, בסביבות השעה 12 בצהריים ביום שלמחרת ההכרזה על הפסקת האש. הוא התחיל ללכת ברחוב הראשי של עיירת הולדתו – "שנראתה כמו עיר רפאים" – ובעוד הוא מתאמץ להימנע מלדרוך על תחמושת-משנה שראה על הדרך, דרך בטעות על נפל אחר שכלל רצועה וגליל ירוק.¹⁷⁴ הנפל התפוצץ מיד. חראז הראה לנציגי ארגון Human Rights Watch צלקות על חזהו, על רגליו ועל זרועותיו; באמה של ידו השמאלית נעוצים עדיין רסיסים. חראז אושפז בבית החולים ג'בל אמל בצור למשך ארבעה ימים. לאחר פציעתו קיבל מהממשלה 1,500 דולר ארה"ב, אך אלה החלו להידלדל, והוא לא ידע עדיין מתי יוכל לחזור לעבודתו מכונאי רכב. "כשיש לך המלחמה, המלחמה היא לחודש אחד ושלושה ימים", אמר חראז. "אבל פצצות המצרר הם מלחמה לכל החיים".¹⁷⁵ פציעתו של חראז ממחישה את דברי ראש מועצת טאר דבה לארגון Human Rights Watch: "הבעיה היסודית היא שהם לא יכולים לנוע בחופשיות על האדמה שלהם."¹⁷⁶

בדיר קאנון-ראס אל-עין נפצע אליאס מוחמד סקלאווי, בן 14, ביום השני להפסקת האש (14 באוגוסט). סקלאווי אמר כי ישב על מדרגות בית משפחתו כשמשוהו התפוצץ במרחק של כמה מטרים ממנו, ושיגר רסיס לתוך צווארו. הוא אמר: "לא שמת לי לב לזה [לתחמושת-המשנה] לפני כן. זה היה תקוע על עץ לימון מעבר לרחוב. כשהרוח נשבה, היא כנראה דחפה את זה לארץ ואז זה התפוצץ." הוא אמר כי בית משפחתו ושלושה או ארבעה בתים אחרים בקצה העיירה נפגעו מתחמושת מצרר רבה.¹⁷⁷

תחמושת-המשנה הייתה פשוט כמעט בכל מקום. סאלח ראמז קראשת, חקלאי מהכפר קוליליה הסמוך לצור, ביקש במשך שבועות מהממשלה לפנות את פצצות-המשנה שנחתו באדמתו, שמספרן הוערך ב-200. "התחלנו לשים אבנים מסביב למצררים כדי לסמן את המיקום שלהם – בייחוד כי היינו צריכים להשקות את מטע הזיתים ופחדנו שההשקיה תקבור או תזיז אותם".¹⁷⁸ סאלח נפצע כאשר דרך בטעות על חציר שכיסה תחמושת-משנה, בעת שהיה בדרכו לבדוק משאבת מים.

¹⁷³ הודעת דואר אלקטרוני מאת יוליה גסינג, מנהלת תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 14 במאי 2007; הודעת דואר אלקטרוני מאת יוליה גסינג, מנהלת תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 20 במאי 2007.

¹⁷⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עלי חראז, מכונאי רכב, מגדל סלם, 26 באוקטובר 2006.

¹⁷⁵ שם.

¹⁷⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי מור'נייה, ראש המועצה המקומית טאר דבה, 21 באוקטובר 2006.

¹⁷⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אליאס מוחמד א-סקלאווי, דיר קאנון-רס אל-עין, 22 בספטמבר 2006.

¹⁷⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סאלח ראמז קראשת, חקלאי, בית החולים חמוד, צידון, 22 בספטמבר 2006.

גם כאשר נעשים מאמצים כנים לפינוי מוקשים ניתן להחמיץ בקלות נפל שלא התפוצץ. "אתה לא יכול להגיד שפינית לגמרי [את תחמושת-המשנה]" אמר מוחמד עלאא אלדון, מוכתאר הכפר מג'דל סלם. "האנשים מפחדים עכשיו. אולי יש להם פצצות מצרר במטעי הזיתים שלהם.¹⁷⁹ בבוקר ה-27 בספטמבר הפכה משפחתם של נערים בסוואנה לקרבן של תחמושת-משנה באזור "מפונה", כשישבו תחת עץ מחוץ לבית שחרב, כדי למצוא מקלט מחומה של שמש הבוקר. חוסיין סולטאן בן העשר אמר כי הם צפו בדחפור שפינה הריסות מהמלחמה.¹⁸⁰ הטרגדיה אירעה כשתחמושת-משנה נפלה מהעץ שמעליהם. מוחמד חסן סולטאן, בן 16, נהרג; חמישה מבני דודו ואחיו, עבאס סולטאן, חוסיין סולטאן, ג'מיל סולטאן, הילאל סולטאן וחסן סולטאן נפצעו.¹⁸¹

נפגעים תוך כדי פינוי נפלים

על-פי נתוני מרכז האו"ם למוקשים בדרום לבנון, עד ה-15 בינואר 2008, נפצעו מנפלי תחמושת מצרר 25 אנשים שעסקו בפינוי מוקשים ו-17 נהרגו.¹⁸² כריס קלארק ממרכז האו"ם למוקשים אמר כי נכון לחודש אוקטובר 2006 אירעו כל מקרי המוות בצבא במהלך פינוי תחמושת מצרר בשל איסוף תחמושת זו בידי אזרחים בקופסות ובשקים.¹⁸³ "אז הסכנה מוכפלת", אמר רישארד מורצ'ינסקי, קצין יוניפי"ל לעניינים אזרחיים.¹⁸⁴ צוות של יוניפי"ל שעבד בצמוד לכפר תבנין, למשל, דיווח כי כשהגיעו חברי הצוות כדי לפנות את השדות, האנשים כבר ריכזו את תחמושת המצרר לערמות כדי שמפני המוקשים יפוצצו אותה.¹⁸⁵ גורם משמעותי נוסף לנפגעים מקרב מפני המוקשים היה צפיפות פצצות-המשנה. דליה פראן, ממרכז האו"ם למוקשים, הסבירה כי "כשמפני/מחפשי מוקשים עובדים באזור שיש בו 10-20 פצצות-משנה למשל, הם חשופים פחות לתאונה לעומת מפני/מחפשי מוקשים העובדים באתר פינוי שיש בו 100-200 פצצות-משנה.¹⁸⁶

באזורים מסוימים, לא היה ביכולתם של האזרחים להמתין לפינוי מקצועי והם החלו לבצע את הפינוי בעצמם. חקלאים שחשו לחץ בשל עונת הקציר החולפת במהירות פינו בעצמם, וללא הדרכה, נפלים שלא התפוצצו. פינוי קהילתי כזה, המבוצע בידי אנשים שלא הוכשרו בהשמדת תחמושת ופצצות, מסכן את המפנה עצמו וכל אזרח הנמצא בסביבתו.

¹⁷⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד עלאא אלדון, מוכתאר, מג'דל סלם, 26 באוקטובר 2006.

¹⁸⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חוסיין סולטאן, סוואנה, 26 באוקטובר 2006.

¹⁸¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד מוזאמר, סגן ראש עיריית סוואנה, 26 באוקטובר 2006.

¹⁸² רשימת הנפגעים של ארגון האו"ם למוקשים. נכון ל-2 בינואר 2008 תיעד מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה 33 נפגעים מקרב מפני מוקשים, בהם 12 הרוגים. רשימת הנפגעים של מרכז המשאבים.

¹⁸³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 21 באוקטובר 2006.

¹⁸⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רישארד מורצ'ינסקי, קצין לעניינים אזרחיים, יוניפי"ל, נקורה, 27 באוקטובר 2006.

¹⁸⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם איש צוות פינוי מוקשים של יוניפי"ל (השם שמור), תבנין, 24 באוקטובר 2006.

¹⁸⁶ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 16 בינואר 2008.

שאדי סעיד עאון, חקלאי בן 29, שוחח עם נציגי ארגון Human Rights Watch ממיטתו בבית החולים בצידון:

נפצעתי ביום רביעי, 13 בספטמבר [2006] בטאר דבה. הלכתי לעבוד בפרדס התפוזים. אחרי המלחמה, ראינו בפרדס שלי יותר מאלף פצצות-משנה שלא התפוצצו. פוצצנו יותר מ-800 מהן. היינו שמים קצת חומר פלסטי עם דיזל ומציתים אותו ליד פצצת המצרר, והחום היה גורם לפצצה להתפוצץ תוך כמה דקות. כבר עשינו את זה במשך 20 עד 25 יום. 80 מפצצות המצרר אספתי בקופסת קרטון. אלה נראו כאילו אבד להן ההדק, ולכן הנחתי שהיה בטוח לאסוף אותן ולא פוצצתי אותן. צבא לבנון הגיע ביום רביעי, ופינה שדה שכן. רצייתי לקחת את הקופסה עם 80 פצצות המצרר לשדה השני. כשהרמתי את הקופסה, התחתית שלה נפלה ופצצה אחת או יותר התפוצצה. שתי הרגליים שלי נשברו. רגל שמאל הלכה שמאלה ורגל ימין הלכה ימינה. העצמות התרסקו.¹⁸⁷

בעין בעאל סיפר חוסיין עלי קיקי, פועל בנייה בן 32, לארגון Human Rights Watch על תקרית שבה תחמושת מצרר התפוצצה ב-19 באוגוסט 2006, פצצה אותו והרגה חבר:

הלכנו להוציא כמה פצצות מצרר מפרדס של חבר. זה היה יום א' הראשון אחרי הפסקת האש. הפרדס נמצא בין בתולאי וראס אל-עין. עבדתי עם חבר שלי, עלי מוחמד אבו עיד, שעבד בעבר עבור BACTEC (חברה העוסקת בפינוי מוקשים). פיננו בלי שום קושי את אלה עם הסרט הלבן. כבר פיננו כמה מהם. אבל אז ראינו שאחד נראה קצת אחרת. הוא נראה כמו האחרים אבל היה קצת יותר עבה. הוא גם לבן יותר ויש עליו נקודה אדומה. לא ידענו איך לפרק אותו, והוא התפוצץ. החבר שלי עלי מת מיד. אני נפצעתי בשתי הרגליים. אני עדיין לא יכול ללכת. הרסיס קרע את השרירים והגידים.¹⁸⁸

איסוף גרוטות מתכת לשם פרנסה הביא גם הוא לנפגעים. עלי מוחמד ג'וואד חזר בדיוק מבית החולים כשנציגי ארגון Human Rights Watch ביקרו בביתו בחלוסייה. ממיטתו תיאר כיצד ב-17 באוקטובר 2006, בסביבות השעה ארבע אחר-הצהריים, הוא בילה עם בן דודו חמדד עלי ג'וואד, בן 18, באיסוף רסיסים וחתיכות מתכת כדי למכור אותן עבור 1,000 או 1,500 לירות לבנוניות (שערכן 66 סנטים ארה"ב או דולר אחד) לכל קילו. חמדד מצא משהו יוצא דופן על הקרקע, שהיה מסומן במקל צבוע באדום. הוא השתמש במקל הזה כדי לבדוק את החפץ. עלי עמד במרחק של שניים או שלושה מטרים מחמדד, ואז תחמושת המצרר התפוצצה, הרגה את חמדד ופצעה את עלי.¹⁸⁹ לאמבולנס לקח הרבה זמן להגיע; בני משפחתו של עלי

¹⁸⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם שאדי סעיד עאון, חקלאי, בית החולים חמוד, צידון, 22 בספטמבר 2006.

¹⁸⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חוסיין עלי קיקי, פועל בניין, עין בעאל, 22 בספטמבר 2006. כאשר נשאל קיקי אם חיזבאללה ירה רקטות מן השדות, הוא אמר: "בשדה שהייתי בו כשנפצעתי לא היו כני שיגור. אבל בשדה ליד כן היו. בהתחלה, הישראלים ירו את רוב המצרר על מקומות שהיו בהם משגרי רקטות. אבל אחר-כך, הם התחילו להטיל אותן בכל מקום".

¹⁸⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי ג'וואד, חלוסייה, 21 באוקטובר 2006.

משערים כי אילו הגיע קודם לכן, אולי ניתן היה להציל את חמדיד. עלי נותר מרותק למיטתו ואינו יודע מתי יוכל לחזור לעבודתו כשוליית נפח.

מקרי מבחן

שלושת מקרי המבחן שיובאו להלן הודגשו כיוון שהם מייצגים נסיבות מיוחדות (תבנין) או דוגמות מזעזעות במיוחד של סוגי הנזק לאזרחים שנידונו לעיל (יוחמור, זוותר אל-ר'רבייה וזוותר א-שרקיה).

תבנין

ביום ראשון, 13 באוגוסט 2006, תקפו כוחות ישראליים בתחמושת מצרר את בית החולים בכפר תבנין. בעת ההתקפה היו בבית החולים כ-375 אזרחים ואנשי צבא שאינם לוחמים, כולל אנשי צוות רפואי, מטופלי בית החולים ואנשים שמצאו במקום מקלט. מאחר ש"כל האזור הזה הוא מלא פצצות מצרר", היו האזרחים לכודים בבית החולים עד אשר פונה נתיב שאפשר להם להימלט.¹⁹⁰ מדובר בבית חולים גדול מאוד, מתחם רב-קומות ורב-אגפים הפועל כבר שנים רבות, ופעל גם בעת הכיבוש הישראלי בדרום לבנון. נציגי ארגון Human Rights Watch ראו דגלים של הצלב האדום מתנופפים מעל בית החולים.

בית החולים תבנין מקושר למשרד הבריאות ומנוהל בידי צבא לבנון. כיוון שבית החולים היה בשיפוצים בעת העימות, הוא תפקד באופן חלקי בלבד והתמקד בעיקר במקרי חירום. במהלך העימותים בשנים 1993 ו-1996, סיפק בית החולים מקלט לאזרחים ומעולם לא נפגע. לדברי מוסא, אח בן 33 העובד בבית החולים, "מהתחלה [של המלחמה], אנשים התחילו להגיע לבית החולים כדי לבקש מקלט – בהתחלה מתבנין ואז מכל רחבי בנת ג'ביל".¹⁹¹ במהלך עשרת הימים הראשונים של המלחמה, עברו דרך בית החולים 10,000 אזרחים, וכ-2,000 אנשים שהו בו בכל זמן נתון. ד"ר אחמד חוסיין דבוק אמר לארגון Human Rights Watch כי בית החולים סיפק מחסה מכיוון שהאנשים חשו בו בטוחים.¹⁹²

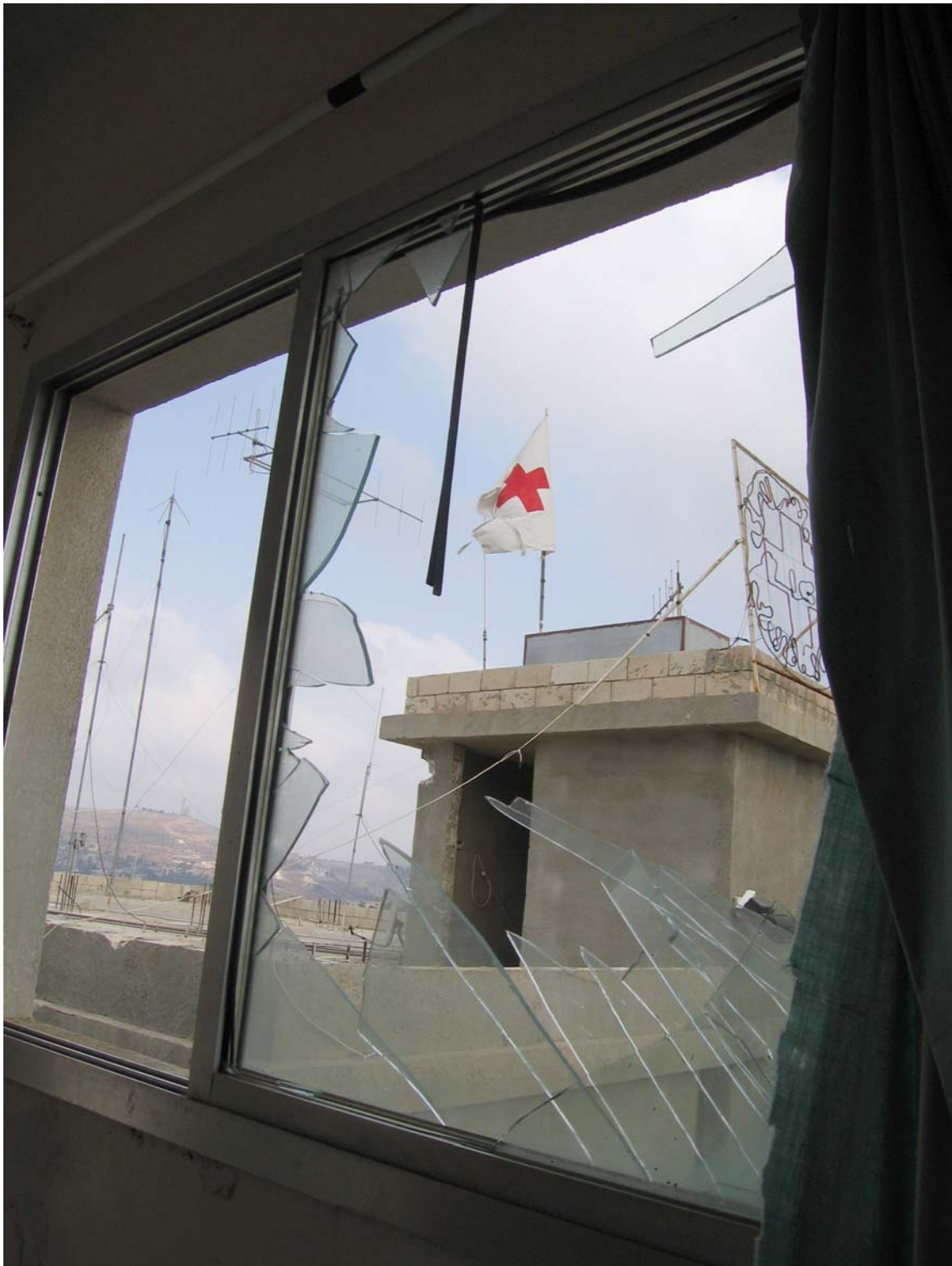
יוסף פוואז, מוכתאר העיירה תבנין אמר כי "כשישראל החליטה לסגת, הם הציפו את כל האזור בפצצות מצרר".¹⁹³ ב-13 באוגוסט 2006, בסביבות השעה 17:00 אחר הצהריים, כ-15 שעות לפני שהוכרזה הפסקת האש, פתח צה"ל במתקפת מצרר על האזור שסביב בית החולים. המנהל האדמיניסטרטיבי של בית החולים, קולונל בצבא לבנון, אמר כי במהלך ההתקפה נשאר בתוך חדר ביטחון בבית החולים יחד עם כ-300

¹⁹⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ד"ר אחמד חוסיין דבוק, בית החולים תבנין, 24 באוקטובר 2006.

¹⁹¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוסא (שם המשפחה שמור), אח, בית החולים תבנין, 20 באוגוסט 2006.

¹⁹² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ד"ר אחמד חוסיין דבוק, בית החולים תבנין, 24 באוקטובר 2006.

¹⁹³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יוסף פוואז, מוכתאר, תבנין, 24 באוקטובר 2006.

בית החולים תבנין ניזוק מתחמושת מצרר ישראלית בהתקפה שבוצעה ב-13 באוגוסט 2006. מאות פצצות משנה תוצרת ישראל מסוג M85 פונו מן הגג, ממגרש החנייה ומרחובות הסמוכים לבית החולים. הנזק עדיין ניכר לעין ב-18 באוגוסט. © 2006 מארק גרלאסקו / Human Rights Watch

אנשים אחרים במשך למעלה משעתיים.¹⁹⁴ לאחר מכן, היו הרחובות שסביב בית החולים, גג בית החולים והאזור המיועד לכניסת אמבולנסים מכוסים בנפלים. אנשים שהיו בבית החולים נותרו לכודים בו עד אשר פונה למחרת נתיב מעבר אל בית החולים באמצעות דחפור. מיד לאחר שפונה הנתיב, סילקו מפני מוקשים מארגונים לא ממשלתיים ומצבא לבנון את תחמושת המצרר שנפלה בסמוך לנתיב שפונה.¹⁹⁵

חוקרי ארגון Human Rights Watch ביקרו בבית החולים תבנין פעמיים בעקבות ההתקפה וראו קירות מצולקים, חלונות מנופצים, ציוד רפואי הרוס ומדרכות ושבילים שניזוקו מסביב לבית החולים. אחת מפצצות-המשנה התפוצצה בתוך חדר בבית החולים, והרסה חלק ניכר מן החדר ומתקרת החדר שמתחתיו. חוקרי ארגון Human Rights Watch גם מצאו, שבוע לאחר ההתקפה, תחמושת-משנה שלא התפוצצה מסוג M85 על גג בית החולים.

לדברי קולונל בצבא לבנון, "קבוצת הייעוץ בענייני מוקשים (The Mines Advisory Group) פינתה כ-50 פצצות מצרר מתוך קמפוס בית-החולים".¹⁹⁶ אף שתחמושת-המשנה פונתה מהמתחם, נותרו פריטי תחמושת רבים באזור שסביב בית החולים במשך למעלה מחודשיים לאחר ההתקפה. כאשר שבו חוקרי ארגון Human Rights Watch וביקרו בבית החולים ב-24 באוקטובר 2006, סימנו מפני מוקשים את שטח העשב הצמוד לבית החולים כאסור לכניסה, משום שטרם פינו משם את תחמושת-המשנה.

הבעיה בתבנין הייתה חמורה במיוחד שכן פריטי תחמושת מצרר רבים מאוד לא התפוצצו בשעת הנפילה. דליה פראן ממרכז האו"ם למוקשים, אמרה: "נראה שיש שיעור נפלים עצום [במדינה]. במקרים מסוימים, 50 אחוזים. בתבנין, אנחנו רואים שיעור נפלים של קרוב ל-70 אחוזים".¹⁹⁷ מספר נפלים גבוה זה יוסיף לרדוף את תושבי תבנין וסביבותיה עד אשר ישלימו המפנים את עבודתם.

אף שאיש לא נפצע בהתקפת המצרר על בית החולים עצמה, פגעה ההתקפה מאוד ביכולת התפקוד שלו, והעמידה בסכנה חמורה את הנזקקים לטיפול רפואי ואת חברי הצוות הרפואי, ובייחוד נהגי אמבולנס. אזרחים מסוימים שנזקקו לטיפול רפואי באורח נואש נאלצו לפלס את דרכם לבית החולים בין פצצות המשנה. זאת ועוד, לדברי ד"ר דבוק, שהיה בבית החולים בעת ההתקפה, אנשים רבים סבלו מהתקפי חרדה ואדם אחד מת מהתקף לב, אשר ייתכן שנגרם מההפגזה.¹⁹⁸

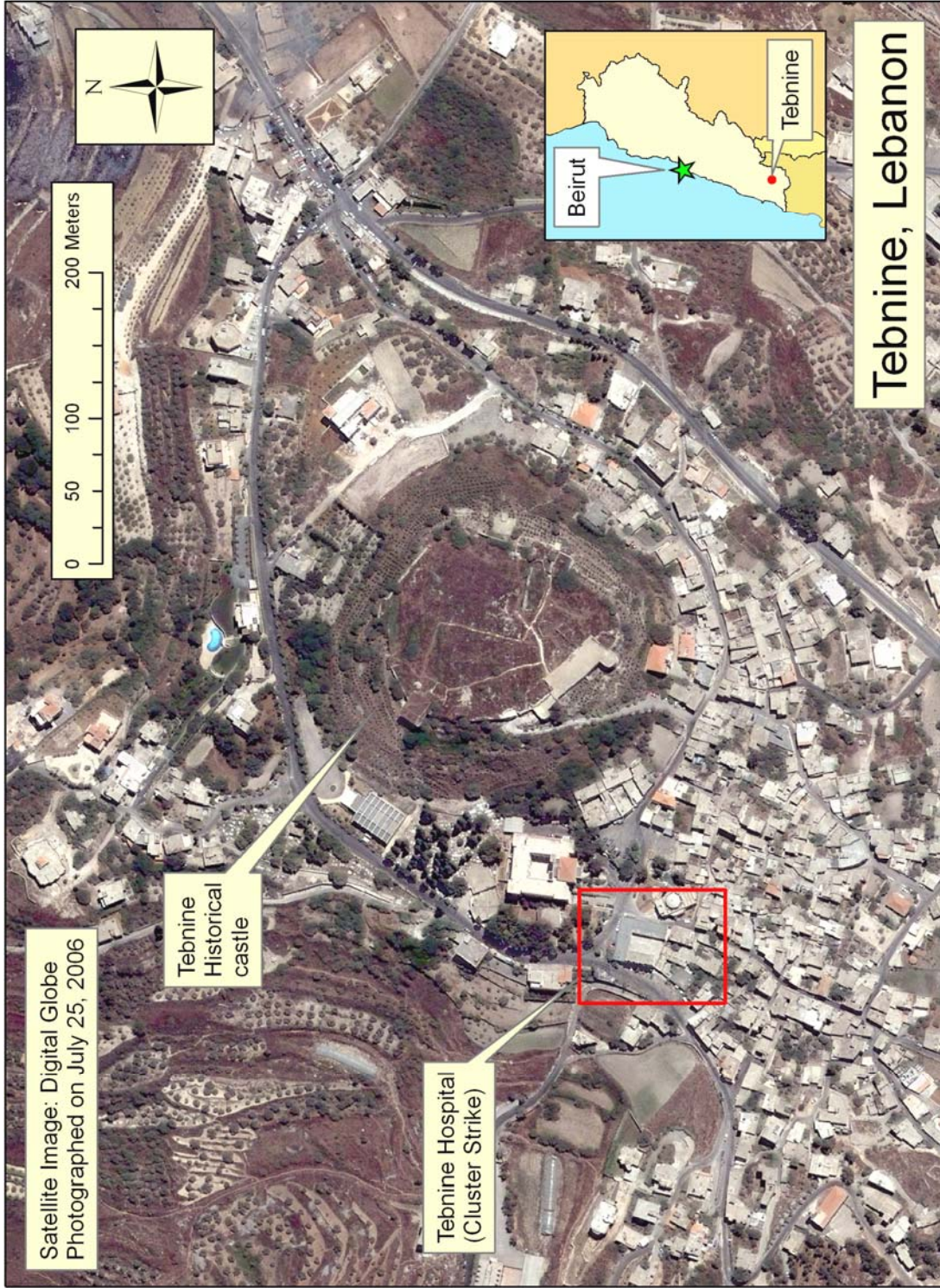
¹⁹⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קולונל (השם שמור), צבא לבנון, תבנין, 20 באוגוסט 2006.

¹⁹⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ד"ר אחמד חוסיין דבוק, בית החולים תבנין, 24 באוקטובר 2006.

¹⁹⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קולונל (השם שמור), צבא לבנון, תבנין, 20 באוגוסט 2006.

¹⁹⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 21 באוקטובר 2006.

¹⁹⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ד"ר אחמד חוסיין דבוק, בית החולים תבנין, 24 באוקטובר 2006.

Map Source Data: Human Rights Watch; Digital Globe. Location data based on HRW field research. GPS coordinates were not available.

התקפה זו על בית חולים ראוייה להתייחסות מיוחדת שכן בתי חולים, כולל בתי חולים צבאיים, הם מקומות מוגנים על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, ואסור לתקוף אותם, אלא אם הם משמשים למטרות צבאיות.¹⁹⁹ חוקרי ארגון Human Rights Watch לא מצאו מידע כלשהו המראה כי חיזבאללה נכח בבית החולים בעת ההתקפה או השתמש בו למטרות צבאיות.²⁰⁰ אחד האחים הוסיף: "כאן בבית החולים לא שמענו שום דבר [שום ירי] יוצא מתבנין."²⁰¹

בסמוך לבית החולים עובר כביש ראשי. ייתכן שלוחמי חיזבאללה השתמשו בדרך זו לנסוע מצפון לדרום. עם זאת, ישנו בסיס לפקפק בחוקיות השימוש בנשק זה, שהנו בעל השפעה אזורית, על כל מטרה שהיא הנמצאת בסמיכות לבית חולים. אם כיוונה ישראל את התקפתה אל לוחמי חיזבאללה שהשתמשו בכביש, על צה"ל להצדיק את בחירתו להשתמש בתחמושת מצרר כדי לפגוע בלוחמים בעת שהיו בסמיכות למקום מוגן, ולא במיקום אחר כלשהו לאורך הדרך.

אם ניתן להראות כי ישראל תקפה את בית החולים באורח חסר הבחנה או במכוון, ללא הצדקה צבאית ובכוונה פלילית, תיחשב תקיפה זו לפשע מלחמה. מן ההכרח שישאל תנהל חקירה ממצה של האירוע, תיתן פומבי לתוצאותיה, תזהה את האחראים להוראה על ההתקפה ולביצועה, ותחייב אותם לשאת באחריות על כל הפרה או פשע מלחמה שביצעו, אם הראיות תומכות במסקנות כאלה. יש לכלול חקירה של הפצצת המצרר של תבנין במנדט של ועדת החקירה הבינלאומית שארגון Human Rights Watch קורא למזכ"ל האו"ם להקים, כדי שתבחן את הדיווחים בדבר הפרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי בלבנון ובישראל.

יוחמור

יוחמור הוא כפר גדול, המונה 7,500 תושבים, הצמוד לנהר הליטאני ממזרח. ביומיים שקדמו להכרזה על הפסקת האש הפציץ צה"ל בכבדות את יוחמור בתחמושת מצרר. ב-17 באוגוסט 2006, כאשר הגיעו חוקרי ארגון Human Rights Watch לראשונה לעיר, עסקו צבא לבנון וצוותי פינוי המוקשים של האו"ם בהשמדת מפלי מצרר ברחבי הכפר. ב-26 באוקטובר 2006, לאחר חודשיים של עבודת פינוי, שבו חוקרי Human Rights Watch ליוחמור, ועדיין היו פצצות-משנה מפוזרות בגינות הכפר ובשדותיו. ניתן היה למצוא תחמושת-משנה בכל שטחי הכפר. "אנשים כאן לא יכולים לזוז", אמר בחודש אוקטובר קאסם מ' עליק, ראש מועצת יוחמור, לחוקרי ארגון Human Rights Watch.²⁰² "אתם יכולים לראות [תחמושת-משנה] בכל מקום. עמוק בתוך העיירה. בכל מקום, עד למטה לנהר."²⁰³

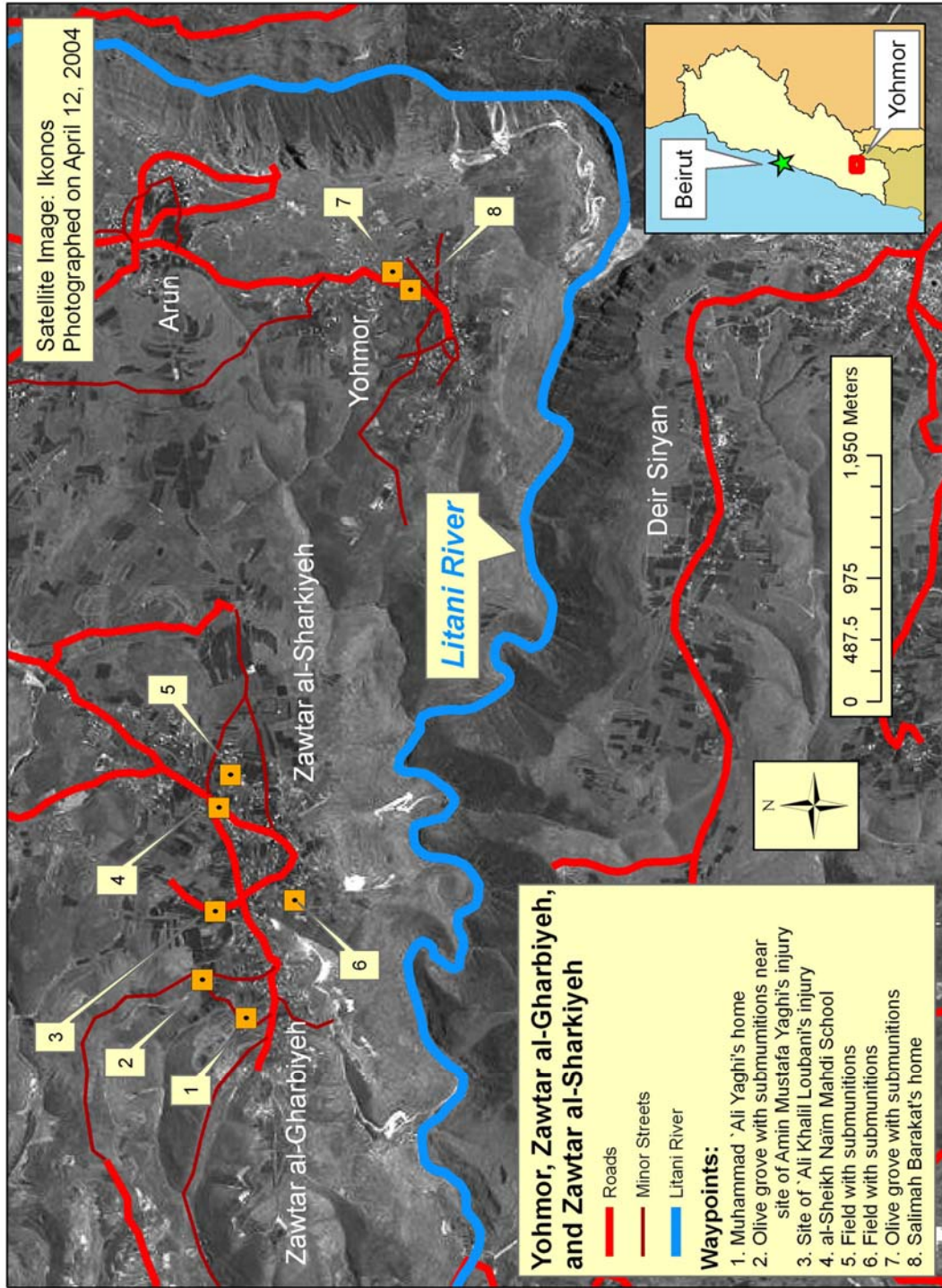
¹⁹⁹ ראו אמנת ג'נבה הרביעית, סעיף 18; הפרוטוקול הראשון, סעיף 12. הגנה זו בטלה כאשר מוסד רפואי משמש לביצוע "מעשים המזיקים לאויב". אמנת ג'נבה הרביעית, סעיף 19; הפרוטוקול הראשון, סעיף 13.

²⁰⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוסא (שם המשפחה שמור), אח, בית החולים תבנין, 20 באוגוסט 2006. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יוסף פוואז, מוכתאר, תבנין, 24 באוקטובר 2006.

²⁰¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוסא (שם המשפחה שמור), אח, בית החולים תבנין, 20 באוגוסט 2006.

²⁰² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קאסם מ' עליק, ראש עיריית יוחמור, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

²⁰³ שם.

Map Source Data: Human Rights Watch and GeoEye.

במלחמה כבש צה"ל את טייבה, עיירה סמוכה ליוחמור, מעברו השני של נהר הליטאני. חילופי אש תכופים התפתחו בין צה"ל לחיזבאללה, שהתמקם מצדו הצפוני של הליטאני. אזרחים דיווחו כי בשעות הלילה של היוםיים האחרונים למלחמה בוצעו במקום התקפות תחמושת מצרר.²⁰⁴ למרבה המזל כבר עזבו את הכפר לפני התקפות אחרונות אלה רוב בני 400 המשפחות שגרות בו, ורק 20 משפחות נותרו במקום עד לסוף המלחמה.²⁰⁵

למחרת כניסתה לתוקף של הפסקת האש שלחה קבוצת הייעוץ בענייני מוקשים (Advisory The Mines Group) חברי צוות לכפר כדי להזהיר את היושבים במכוניות עמוסות הנוסעים שזרמו בחזרה ליישוב מפני הסכנה הנשקפת מתחמושת-משנה שלא התפוצצה.²⁰⁶ נציג של קבוצת הייעוץ בענייני מוקשים כתב מאוחר יותר:

כשהצוות שלנו הגיע בפעם הראשונה לאזור ב-15 באוגוסט, יום לאחר הפסקת האש, היינו בהלם מדרגת הזיהום. יוחמור הייתה נגועה במיוחד והתחלנו מיד בפינוי. הקרקע הייתה מוצפת בתחמושת-משנה מקצה אחד של הכפר לקצה השני. היא הייתה על גגות כל הבתים, בגינות ומפוזרת על הכבישים והשבילים. חלק מהתחמושת הייתה אפילו בתוך בתים – היא נפלה דרך החלונות או דרך חורים שפגזים ומטוסים חוררו בגג.²⁰⁷

משפחות רבות ששבו לבתיהן מצאו כי מסוכן מדי לגור בהם; עם זאת, חלק מהן החליטו לעשות זאת למרות הסיכונים, תוך ניסיון להיזהר ככל האפשר. נציגי ארגון Human Rights Watch ראינו את האג'ה פטימה ג'וואד מרי, בת 64, זמן קצר לאחר ששבה ליוחמור. ביתה היה מצולק מפגיעת פצצות-משנה, שהותירו חור בגג. גינת הבית ומטע עצי הפרי היו מוצפים בתחמושת-משנה. אף שלא היה ביכולתה לקטוף פירות בשלים, שמחה מרי להיות בבית.²⁰⁸

נכון לחודש אוקטובר 2006, פצעו נפלי המצרר לפחות ארבעה תושבים בכפר יוחמור והרגו אחד. זמן קצר לאחר הפסקת האש יצאה שלימה ברכאת מביתה כדי לפנות את הסלעים ואת ההריסות שחסמו את דרך הגישה אליו.²⁰⁹ במהלך הפינוי פוצצה ברכאת בטעות נפל וטופלה במשך מספר ימים בבית החולים בשל פצעי רסיסים. פיצוץ של תחמושת מצרר הרג את יוסף איבראהים ח'ליל, בן 30, כאשר ניסה לסייע בפינוי תחמושת-משנה מהדרך למחרת תום המלחמה.²¹⁰ חברו, קאסם עליק זוכר כי "הוא פינה את השטח מסביב לו

²⁰⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם שלימה ברכאת, חקלאית, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

²⁰⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קאסם מ' עליק, ראש עיריית יוחמור, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

²⁰⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פרדריק גראס, מנהל שדה טכני בקבוצה המייעצת הבלתי ממשלתית בענייני מוקשים, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

²⁰⁷ שון סאטון, קבוצת הייעוץ בענייני מוקשים, "דו"ח מיוחד על לבנון: הכפר יוחמור – כלואים על-ידי פצצות", <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900SID/YA01-6TT9QW?OpenDocument> (כניסה לאתר ביום 20 בספטמבר 2006).

²⁰⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם האג'ה פטימה ג'וואד מרי, יוחמור, 17 באוגוסט, 2006.

²⁰⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם שלימה ברכאת, חקלאית, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

²¹⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קאסם מ' עליק, ראש עיריית יוחמור, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

[לנפל] כדי להוציא אותו מהקרקע והוא התפוצץ".²¹¹ אזרח נוסף נפגע ביוחמור כשאזרח אחר פינה בעצמו נפלים באמצעות דחפור.²¹² חוסיין עלי אחמד נפצע גם הוא כשניסה לפנות את ביתו בסוף חודש ספטמבר, וכעת הוא סובל משיתוק חלקי ואינו יכול לדבר.²¹³ שבועיים לאחר-מכן, ב-10 באוקטובר, פוצץ חוסיין עלי עליק תחמושת-משנה בעת שהלך סביב ביתו ביוחמור.²¹⁴

כמו רוב תושבי דרום לבנון מסתמכים גם תושבי הכפר יוחמור על חקלאות כמקור הפרנסה העיקרי. כ-60% מתושבי הכפר עוסקים בחקלאות, בהם 150 משפחות העוסקות בגידול טבק. הכרח כלכלי כפה על חלק מתושבי הכפר לשוב לעבודה בשדותיהם, על אף שכיחות תחמושת-המשנה ברחבי יוחמור החקלאית. בחודש אוקטובר 2006 ראו חוקרי ארגון Human Rights Watch חקלאי שמסק זיתים במטע שהיו מפוזרים בו כמה עשרות מקלות צבועים באדום, שסימנו פצצות-משנה שטרם פונו.

נכון לסוף אוקטובר 2006 סילקו צוותי פינוי המוקשים של הקבוצה המייעצת הבלתי ממשלתית בעניין מוקשים – האחראית למאמצי הפינוי באזור – את רוב תחמושת-המשנה שלא התפוצצה מהבתים, מדרכי הגישה, מהגגות ומהשבילים המובילים לבתים.²¹⁵ מפני המוקשים התקדמו לפינוי הגינות הסמוכות לבתים, אולם השדות נותרו בעדיפות השלישית והאחרונה באזור; פרדריק גראס, מנהל שדה טכני בקבוצה המייעצת הבלתי ממשלתית בעניין מוקשים הדגיש כי על הקבוצה להתמקד במקום שבו חיים האנשים.²¹⁶ במטרה לאתר תחמושת-משנה, שני צוותים של הקבוצה סרקו את יוחמור באמצעות גלאי מתכות, ושלושה צוותים סקרו אותו בעין. גראס העריך כי פינוי יוחמור יצריך לכל הפחות שנת עבודה של צוותי הקבוצה. בסוף המלחמה הייתה "תחמושת-משנה ממש בכל מקום", והקבוצה המייעצת הבלתי ממשלתית בעניין מוקשים העריכה כי שיעור הנפלים באזור עמד על 30%.²¹⁷

אנשי צבא לבנון אמרו כי מצאו שיירים של 15 רקטות MLRS מסוג M26, כשחלקן מלאות עדיין בתחמושת-משנה (כל רקטה מכילה 633 פצצות-משנה מסוג M77). חוקרי ארגון Human Rights Watch ראו לצדי הדרכים, בגינות, על גגות ובבתים בעיירה למעלה מ-100 פצצות מסוג M77 ו-M42. הסוג האחרון, מקורו בטילי ארטילריה בקוטר 155 מ"מ. מפני מוקשים של האו"ם הראו לחוקרינו תחמושת-משנה מסוג BLU-63 שמקורה בפצצות מצרר מסוג CBU-58B מתקופת מלחמת וייטנאם. החוקרים ראו גם מכלי פצצות מסוג CBU-58B ועליהם חותמת המציינת כי הוטענו בשנת 1973.

²¹¹ שם.

²¹² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פרדריק גראס, מנהל שדה טכני בקבוצה המייעצת הבלתי ממשלתית בעניין מוקשים, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

²¹³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קאסם מ' עליק, ראש עיריית יוחמור, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

²¹⁴ שם.

²¹⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פרדריק גראס, מנהל שדה טכני בקבוצה המייעצת הבלתי ממשלתית בעניין מוקשים, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

²¹⁶ שם.

²¹⁷ שם.

זוותר אל-ר'רבייה זוותר א-שרקיייה

ב-15 באוגוסט 2006, למחרת ההכרזה על הפסקת האש, קטפו מוחמד דרוויש וחברו עלי ח'ליל תורכיייה פירות מעץ שצמח מאחורי ביתו של חבר, בכפר זוותר אל-ר'רבייה. כשתורכיייה אחז בפרי, נפל פריט תחמושת-משנה מענף ופגע בו. דרוויש, שעמד במרחק של שלושה מטרים מחברו, נזכר: "היה פיצוץ גדול מאוד. אני לא יכול להגיד לכם מה קרה, אבל ראיתי שעלי נהרג".²¹⁸ זוותר אל-ר'רבייה (זוותר המערבית) וזוותר א-שרקיייה (זוותר המזרחית) היו בעבר כפר אחד, והתפצלו לשניים. שני הכפרים, השוכנים לחופו של נהר הליטאני מצפון, נפגעו קשה בהפצצות הישראליות, ובייחוד בהפצצות המצרר בשבוע האחרון לחימה. לא ידוע על נפגעים כלשהם במהלך ההתקפות, אך מבנים בכפרים אלה ניזוקו באורח קשה, ובהם גם בית הספר היסודי. על-פי מרכז האו"ם למוקשים, מאז הוכרזה הפסקת האש ועד ל-15 בינואר 2008 נפצעו בשני הכפרים 10 אזרחים, ואחד נהרג.²¹⁹

כ-90% עד 95% מתושבי שני הכפרים עזבו אותם במהלך המלחמה.²²⁰ עם זאת, תושבים מסוימים, כמו מוחמד עלי יארי, נותרו במקום במשך כל העימות והיו עדים למבול תחמושת המצרר. יארי אמר כי ישראל החלה ב-8 באוגוסט להטיל תחמושת מצרר על שדות שמחוץ לכפר, ובארבעת הימים האחרונים הטילה את התחמושת לתוך הכפר עצמו. "כל העיירה נהרסה בארבעת הימים האחרונים. אני הייתי עם אח שלי כשהם נפלו, בסביבות ה-8 באוגוסט, בשדות. הם התחילו באזורים שמסביב, ואז כאן בעיירה".²²¹ כיוון שביתו של יארי הוצף בתחמושת-משנה, הוא נאלץ למצוא מקלט בבית אחיו שבמורד הדרך למשך יתר המלחמה.

כשביקרו חוקרי ארגון Human Rights Watch בביתו של יארי, הם ספרו 18 חורים שנפערו מפגיעת תחמושת-משנה בתקרת הבית, כולל חורים שנפערו מעל מיטת בתו. בשל הסכנה המיידית שנשקפה למשפחתו מהנפלים, אסף יארי בעצמו תחמושת-משנה סביב ביתו. הוא אמר לחוקרי ארגון Human Rights Watch כי "היו 22 פצצות מסביב לבית בגינת הפפריקה. פיניתי אותן. לקחתי אותן לאיזה מקום, התכופתי מאחורי גדר וזרקתי אותן. הפיצוץ היה בקוטר של 20 מטרים בערך".²²² שיטת ה"פינוי" של יארי הייתה מסוכנת ביותר, לא רק לו עצמו, אלא גם לכל מי שנמצא בסביבה שהוא השמיד בה את התחמושת. נפלים שהושלכו, ושאוּלֵי לא התפוצצו, ימשיכו להוות מקור סכנה באזור.

²¹⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד דרוויש, זוותר אל-ר'רבייה, 23 באוקטובר 2006.

²¹⁹ רשימת הנפגעים של מרכז האו"ם למוקשים. נכון ל-2 בינואר 2008 דיווח מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה על 20 פצועים והרוג אחד משני הכפרים.

²²⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי עאקל שייתאני, זוותר א-שרקיייה, 23 באוקטובר 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד עלי מהדי סולימאן, מוכתאר, זוותר א-שרקיייה, 23 באוקטובר 2006.

²²¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch מוחמד עלי יארי, זוותר אל-ר'רבייה, 23 באוקטובר 2006.

²²² שם.

קירותיו המחוררים של בית הספר היסודי על שם שיח' נעים מהדי בכפר זוותר א-שרקיה הם דוגמה טיפוסית לבניין שנפגע מתחמושת מצרר. ב-23 באוקטובר 2006 אמר מוכתאר הכפר כי אנשי מקצוע העוסקים בפינוי מוקשים פינו בין 2,000 ל-3,000 פצצות-משנה מן הבניין. © 2006 בוני דוקרטי / Human Rights Watch

ביתו של יאר'י היה אחד המבנים שניזוקו מתחמושת המצרר. הנזק שנגרם לבית הספר היסודי על שם שיח' נעים מהדי בזוותר א-שרקיה מטריד במיוחד. חוקרי ארגון Human Rights Watch ראו נזקי רסיסים על-פני כל חזית הבניין ובורות קטנים במדרכה המקיפה את בית הספר, שתחמושת-משנה גרמה להם. אחמד עלי מהדי סולימאן, המוכתאר של זוותר א-שרקיה, אמר כי צבא לבנון והקבוצה המייעצת הבלתי ממשלתית בעניין מוקשים פינו את הנפלים מבית הספר לאחר הפסקת האש, והוציאו ממנו בין 2,000 ל-3,000 פצצות-משנה.²²³ לדברי תושבי המקום שארגון Human Rights Watch ראיין, חיזבאללה לא השתמש בבית הספר בשום שלב במלחמה, ולא הייתה נוכחות של כוחות חיזבאללה בתוך הכפר.

הסכנות הגלומות בתחמושת המצרר הוסיפו לרדוף את תושבי זוותר, וחודשים לאחר תום העימות המשיכו אנשים להיפצע. אחד הקרבנות הראשונים היה אמין מוסטפא יאר'י, בן 23, שנפצע מתחמושת מצרר שבוע בלבד לאחר שהוכרזה הפסקת האש. יאר'י ואחיו הלכו ברחוב בדרכם לביקור אצל בני דודם, עד שאחיו ראה על הדרך חפץ דומה לאבן. "אח שלי בעט בזה, כדי לראות מה זה", נזכר אמין. "אז זה התפוצץ. זה פגע ביד

²²³ ראיין שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד עלי מהדי סולימאן, מוכתאר, זוותר א-שרקיה, 23 באוקטובר 2006.

שלי, בזרוע, בצוואר ובצד – ואותו הדבר אצל אחי. במשך שבוע אחרי הפיצוץ לא יכולתי לשמוע".²²⁴ כשראינו חוקרי ארגון Human Rights Watch את אמין, חודשיים לאחר התקרית, עדיין היו רסיסים נעוצים בצווארו, בצד גופו וברגלו. גם בצווארו של אחיו היו נעוצות עדיין פיסות של תחמושת-משנה, בסמיכות כה רבה לעצב עד שלא ניתן היה להרחיקן בבטחה.

ב-4 באוקטובר 2006 נפצע גם מוחמד עבדאללה מהדי, מכונאי בן 18, מהתפוצצות תחמושת-משנה. כאשר הזיז מהדי מנוע של מכונית מאחורי מוסך, תחמושת-משנה שהייתה בתוך המנוע התפוצצה. מעסיקו של מהדי הבהיל אותו לבית החולים בנבטייה. מהדי אמר לחוקרי ארגון Human Rights Watch: "ביליתי ארבעה ימים בבית החולים. דיממתי ונתנו לי חמש מנות דם. עדיין יש לי גופים זרים [בתוכי]. אני אשאר ככה במשך ארבעה חודשים".²²⁵ רגלו השמאלית של מהדי נפגעה, והוא איבד מחצית מידו השמאלית. בן משפחה קונן על-כך שבשל התאונה סבל מהדי הן מאובדן עבודתו הן מהלם פסיכולוגי.²²⁶

מספר ימים לאחר פציעתו של מהדי, נפצע עלי ח'ליל לובאני, בן 64, מתחמושת מצרר בעת שהרים שברי בניין בבתים שנחרבו. לובאני, שלא יכול היה לנהוג במונית שלו במהלך העימות, ולא לעבוד בשדות הטבק שהוצפו בפצצות מצרר, קיבל עבודה במילוי בורות בכבישים, והשתכר 20 דולר אמריקאי ליום. לובאני אמר: "ב-7 באוקטובר, בשעה שמונה בבוקר, עבדתי. הבאתי כמה שברי בניין מבתים שניזוקו והלכתי למלא חורים בכביש על הגבול בין שני הכפרים [זוותר א-ר'רבייה וזוותר א-שרקיייה]. שברי הבניין במקום שעבדתי בו הכילו פצצות מצרר. לא ראיתי את זה עד שזה התפוצץ... לא ידעתי כלום על פצצות מצרר".²²⁷ כשראינו אותו חוקרי ארגון Human Rights Watch היה לובאני ספקן באשר ליכולתו לשוב לעבודתו כנהג. זאת על אף שרקמת בשר שנלקחה מזרועו הושתלה באצבעותיו כדי לשקמן.

כשביקרו חוקרי ארגון Human Rights Watch בזוותר חודשיים לאחר שהוכרזה הפסקת האש עדיין המשיכו תושבים במקום להיפגע. ב-13 באוקטובר, כשעלי מוחמד יארי, בן 4, שיחק מול ביתו, תחמושת-משנה שהייתה בגינת שכניו התפוצצה ופצעה אותו. "מישהו פוצץ כאן תחמושת-משנה", אמר מוחמד, אביו של עלי. "ראיתי את הבן שלי פצוע בכביש הגישה... אנחנו לא יודעים איך זה התפוצץ".²²⁸

נוסף על הנפגעים מקרב האזרחים, גבתה תחמושת המצרר גם מחיר כלכלי כבד מזוותר אל-ר'רבייה וזוותר א-שרקיייה. אנשי שני היישובים מתפרנסים במידה רבה מחקלאות ובייחוד מגידולי זיתים וטבק. 90% מן המשפחות בזוותר א-שרקיייה תלויות במישרין בחקלאות, ועשרת האחוזים הנותרים מפקים ממנה תועלת

²²⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אמין מוסטפא יארי, זוותר אל-ר'רבייה, 23 באוקטובר 2006.

²²⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד עבדאללה מהדי, מכונאי רכב, זוותר א-שרקיייה, 23 באוקטובר 2006.

²²⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קרוב משפחה של מוחמד עבדאללה מהדי (השם שמור), זוותר א-שרקיייה, 23 באוקטובר 2006.

²²⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי ח'ליל לובאני, זוותר א-שרקיייה, 23 באוקטובר 2006.

²²⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד יארי, זוותר אל-ר'רבייה, 23 באוקטובר 2006.

עלי מוחמד יארי, בן 4, שיחק מחוץ לביתו שבכפר זוותר אל-רבייה עד שתחמושת-משנה התפוצצה בגינת השכנים. כפי שהראה לאנשי Human Rights Watch ב-23 באוקטובר 2006, הוא סבל מפציעה קשה בזרועו. © 2006 בוני דוקרטי / Human Rights Watch

עקיפה.²²⁹ הכמות הגדולה של תחמושת מצרר בשדות הפכה את החקלאות לעיסוק מסוכן ביותר. אחד התושבים הכריז: "אתה לא יכול ללכת לאף אחד ממטעי הזיתים או שדות הטבק. יש פצצות על העצים ועל הקרקע".²³⁰ חקלאים נאלצו לבחור בין קצירת היבול תוך סיכון חייהם לבין הימנעות מיציאה לשדותיהם מטעמי בטיחות, שתשלול מהם את היכולת לפרנס את משפחותיהם.

בסתיו 2006 חששו תושבים רבים כי הגרוע מכל, בשדות, עוד לפניהם. "כשירד גשם, הפצצות נכנסו לתוך האדמה. זה מאוד מסוכן... ההרג יחמיר בקיץ הבא כש[חקלאים] יחזרו לשדות כדי לעבד אותם. הפצצות יהיו גלויות פחות לעין".²³¹

בעת ביקור חוקרי ארגון Human Rights Watch במקום כבר פונתה רוב תחמושת-המשנה מתוך העיירה, אך השדות המקיפים אותה היו מוצפים עדיין בנפלים. חוקרי ארגון Human Rights Watch ראו למעלה מעשר פצצות-משנה, מסומנות ולא מסומנות, כולל פריטי תחמושת מסוג BLU-63 ו-M42 בשני שדות בשולי הכפרים. החוקרים ראו גם כמה חלקים של תחמושת מצרר וחמישה מְכָלִי CBU-58B שתושבים אספו. על המכלים הופיעה השנה 1973 עם אחריות לשנה אחת, עובדה מטרידה המצביעה על הסיבה לשיעור הנפלים הגבוה במהלך העימות.

השפעותיו הסוציו-אקונומיות של הזיהום בתחמושת מצרר

מאות אלפי נפלי תחמושת-המשנה, ואולי אף מליון הנפלים, שפוזרו על-פי הערכות בדרום לבנון, שיבשו מאוד את כלכלת האזור, המבוססת במידה רבה על חקלאות. על-פי נתוני תוכנית האו"ם לפיתוח, זוהמו בתחמושת מצרר כ-20 קמ"ר של שטחים חקלאיים, המהווים למעלה ממחצית השטח שזוהם.²³² ארגון המזון והחקלאות של האו"ם דיווח כי תחמושת מצרר זיהמה לפחות 26% מהשטחים החקלאיים בדרום לבנון, נתון שמרכז האו"ם למוקשים תיאר כ"זהיר מאוד".²³³ תחמושת המצרר חסמה את הגישה לבתים, לגינות, לשדות ולפרדסים. כריס קלארק, מנהל תוכנית במרכז האו"ם למוקשים, אמר לארגון Human Rights Watch כי "זו לא הגזמה גדולה מדי לומר שהכול מושפע".²³⁴ על-פי הערכות, 70% אחוזים מהכנסות משקי הבית בדרום לבנון מקורן בחקלאות. לרוע המזל, תחמושת-המשנה שנתרה לאחר התקפות המצרר על דרום לבנון

²²⁹ "Lebanon: Cluster Bombs Threaten Farmers' Lives, Hamper Olive Harvest" ("לבנון: פצצות מצרר מאיימות על חייהם של חקלאים ומונעות את מסיק הזיתים"), רויטרס, 15 בנובמבר 2006.

²³⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי עאקל שייתאני, זוותר א-שרקיה, 23 באוקטובר 2006.

²³¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סלווה יארי, זוותר א-ר'רבייה, 23 באוקטובר 2006.

²³² תכנית האו"ם לפיתוח, "CBU Contamination by Land Use", נכון ל-29 בנובמבר 2006.

²³³ הודעת דואר אלקטרוני מאת יוליה גסינג, מנהלת תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 20 ביולי 2007.

²³⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 23 באוקטובר 2006.

השאירה את החקלאים ללא יכולת לקצור או לשתול יבולים.²³⁵ "הם זקוקים לעזרה", אמרה חבובה עאון, מתאמת מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה. "הם אינם יכולים לגשת יותר למקור המחיה שלהם".²³⁶

דרום לבנון תלויה מאוד ביבולי הזיתים וההדרים הנאספים מדי שנה, וביבול הטבק הנאסף מדי שנתיים. אך בסתיו 2006 זיהמו נפלים שלא התפוצצו שדות רבים והפכו אותם לבלתי ניתנים לשימוש, ומטעים רבים ננטשו. חקלאים לא יכלו להשקות את שדותיהם עד אשר פונו מנפלים, שכן השקיית השדות תגרום לנפלים לשקוע לתוך הקרקע ותקשה עוד יותר על איתורם. קהילות רבות איבדו כתוצאה מכך את יבולי הזיתים, ההדרים והטבק של שנת 2006. "פצצות המצרר בהחלט משפיעות על יבולי השנה הבאה", אמר אלן פוסטון ממשרד פינוי המוקשים הלאומי באוקטובר 2006. "כרגע, היקף ההשפעה אינו ידוע עדיין. הדבר תלוי במהירות בה פינוי המוקשים יוכל להתבצע".²³⁷ היות שרבים הגורמים שיש להביא בחשבון, קשה להעריך את ההשפעה המוניטארית והכלכלית של השימוש בתחמושת מצרר. אך החקלאים יחוו ללא ספק את השפעות המלחמה במשך זמן רב.

כפי שתואר לעיל, חקלאים מסוימים החליטו כי הקושי לאבד את יבול 2006 עולה במשקלו על הסכנה שבעבודה בינות לפצצות המשנה שלא התפוצצו. ראש עיריית יוחמור – ש-60% מן התושבים בה עוסקים בחקלאות – היה בין אלה שבחרו לעבוד במטעי הזיתים שלהם על-אף הסיכון להיתקל בפצצות מצרר שלא התפוצצו. "אני מפחד, אבל אני רוצה לעבוד. הפסדתי כסף", הוא אמר.²³⁸ עבור החקלאים הנמנעים מעבודה בשדותיהם בשל תחמושת המצרר, לעומת זאת, עלתה הבטיחות במחיר אובדן היבול של שנת 2006. תחמושת-המשנה שנותרה מאחור הקשתה במיוחד על מגדלי זיתים, המוסקים על-פי רוב את היבול השנתי שלהם בחודשי הסתיו. בחודש נובמבר 2006 העריכה תוכנית האו"ם לפיתוח כי נפלים זיהמו כ-4.7 מיליון מ"ר של מטעי זיתים.²³⁹ יבול הזיתים מתחלף בדרך כלל לסירוגין מדי שנה בין יבול טוב ויבול גרוע; היבול של שנת 2006 היה, על-פי הציפיות, יבול טוב. "אנחנו לא יכולים לעבוד. איבדנו את העונה", אמר עלי מוחמד מנסור, מוכתאר עיתרון, ש-90% מהאוכלוסייה עוסקים בה בחקלאות.²⁴⁰ "אנחנו רוצים להיות מסוגלים לעבוד בעונה החדשה. אנשים מפחדים לעבוד". מוכתאר מג'דל סלם אמר לארגון Human Rights Watch כי 50 מתושבי כפרו מסתמכים על חקלאות, אך בשל כמות התחמושת הגבוהה, "אנחנו לא יכולים לעבוד בשדות החקלאיים כי אנחנו מפחדים".²⁴¹ הוא העריך שתחלוף שנה בטרם תוכל הקהילה לחזור למטעי הזיתים.

²³⁵ משרד האו"ם לעניינים הומניטאריים, "Lebanon: Cluster Bomb Fact Sheet" ("לבנון: דף מידע בנושא פצצות מצרר"), 29 בספטמבר 2006.

²³⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חבובה עאון, מתאמת מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה, בירות, 19 באוקטובר 2006.

²³⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אלן פוסטון, ראש הייעוץ הטכני, משרד פינוי המוקשים הלאומי, תכנית הפיתוח של האו"ם, בירות, 29 בנובמבר 2006.

²³⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קאסם מ' עליק, ראש עיריית יוחמור, יוחמור, 26 באוקטובר 2006.

²³⁹ תכנית האו"ם לפיתוח, "CBU Contamination by Land Use", נכון ל-29 בנובמבר 2006.

²⁴⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי מוחמד מנסור, מוכתאר, עיתרון, 27 באוקטובר 2006.

²⁴¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד עלאא אלדון, מוכתאר, מג'דל סלם, 26 באוקטובר 2006.

מגדלי הטבק עומדים גם הם בפני חורבן, שכן נבצר מהם לקצור את יבול 2006 או לשתול את זה של 2007. הטבק נאסף מדי שנתיים – פעם אחת במהלך הקיץ, ופעם נוספת שישה חודשים לאחר-מכן. בשנת 2006 מנעה תחמושת-המשנה מהחקלאים להציל את הטבק שנותר לאחר המלחמה, אשר שיבשה את הקציר המתוכנן. ארגון Human Rights Watch שוחח עם מגדל טבק שהעריך כי הפסיד כארבע מיליון לירות לבנוניות, שהן כ-2,666 דולר ארה"ב, משום שלא יכול היה לקצור את יבולו.²⁴² עאטף והבה מעינאתא איבד את יבול הקיץ כשברח מהדרום במהלך המלחמה; כששב, היה השדה שלו רווי פצצות מצרר ולפיכך לא יכול היה לשתול עבור היבול של אביב 2007. תחת זאת, עבד כפועל יומי, והרוויח בין 10 ל-20 דולר ליום, בעוד שדותיו נותרו לא מעובדים.²⁴³

תחמושת מצרר שלא התפוצצה הוסיפה לפגוע בחקלאות לכל אורך שנת 2007, אף שעבודת הפינוי הגיעה לאזורים נוספים. אף על פי שהושגה התקדמות ניכרת בפינוי, נותר עוד רבות לעשות. מפני המוקשים ניסו לקבוע סדרי עדיפויות בפינוי שטחים חקלאיים על-פי תזמון טיפוח היבולים ועל-סמך מידע שהתקבל מהדרג העירוני והממשלתי.²⁴⁴ דליה פראן ממרכז האו"ם למוקשים הסבירה:

בנינו לוח זמנים [לפינוי] המחלק את עונות האיסוף השונות לכל אורך השנה... משמעות הדבר היא שאנחנו מכוונים את פעולות יחידת הפינוי בשטחים החקלאיים לפי עונת האיסוף, אבל אנחנו לא מסיימים... הכול בתוך מסגרת הזמן המוגבלת. אז אנחנו מעבירים את הצוותים לאזור אחר על סמך עונת איסוף אחרת.²⁴⁵

עם זאת, בשל היקף הבעיה, אין באפשרותם של מפני המוקשים לטפל באורח מיידי בכל השטחים החקלאיים. בשנת 2006 אמר אחמד קדרה, חקלאי מכפר שופא, לחוקרי Human Rights Watch כי אף אחד מהארגונים העוסקים בפינוי מוקשים לא הגיע לכפר שלו עד לחודש אוקטובר, אף שההפצצות הפכו את מטעי הזיתים שמחוץ לכפר לבלתי ניתנים לשימוש.²⁴⁶ סלאח ראמזו קראשת, חקלאי מקוליילה הסמוכה לצור, ביקש במשך שבועות מהממשלה לפנות את כ-200 פצצות-המשנה מאדמתו. "התחלנו לשים אבנים מסביב למצררים כדי לסמן את המיקום שלהם – בייחוד כי היינו צריכים להשקות את מטע הזיתים ופחדנו שההשקיה תקבור

²⁴² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עאטף והבה, חקלאי, עינתא, 27 באוקטובר 2006.

²⁴³ שם.

²⁴⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אלן פוסטון, ראש הייעוץ הטכני, משרד פינוי המוקשים הלאומי, תכנית הפיתוח של האו"ם, 29 בנובמבר 2006; הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 16 בינואר 2008.

²⁴⁵ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 16 בינואר 2008.

²⁴⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד קדרה, חקלאי, כפר שופא, 23 באוקטובר 2006.

את אותם או תזיז אותם".²⁴⁷ עד שנת 2007, נאלצו הארגונים שעסקו בפינוי מוקשים באזור לקבוע כי השדות נמצאים בעדיפות שנייה במבצעי הפינוי, אחרי הבתים והכבישים.²⁴⁸

²⁴⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סלאח ראמז קראשת, חקלאי, בית החולים חמוד, צידון, 22 בספטמבר 2006.

²⁴⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם פרדריק גראס, מנהל שדה טכני בקבוצה המייעצת הבלתי ממשלתית בעניין מוקשים, יוחמור, 26 באוקטובר 2006. ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קצין (שמו שמור), מחלקת סיוע לנפגעי מוקשים והעלאת מודעות לסכנה, משרד פינוי המוקשים הלאומי, בירות, 19 באוקטובר 2006.

פינוי תחמושת ומודעות לסכנה

בשל תפוצתה הנרחבת של תחמושת-משנה מנשק מצרר בדרום לבנון ולנוכח ההשלכות המזיקות של נפלים, פינוי מהיר של התחמושת הוא הכרחי. אף על פי שצוותי פינוי פעלו בזריזות רבה למילוי משימה זו, פינויים של מאות אלפי ואולי אף מיליון הנפלים, על-פי ההערכות לגבי פצצות-המשנה שלא התפוצצו, הוא עניין שמצריך זמן רב ועבודה מאומצת. לדברי גורם בצוותי הפינוי, "יש הרבה עבודה. חברה אחת, צבא אחד, לא יכולים לעשות את זה".²⁴⁹ ארגונים לא-ממשלתיים, ארגונים ממשלתיים, חברות פינוי מוקשים פרטיות, יוניפי"ל וצבא לבנון משתפים פעולה לצורך פינוי תחמושת שלא התפוצצה מהר ככל האפשר כדי שאזרחים יוכלו לשוב לשגרת חייהם. קבוצות אלה גם עבדו ביחד להכנת מסעות הסברה פומביים כדי להעלות את מודעות הציבור לתחמושת-משנה במטרה לצמצם את מספר הנפגעים שממשיך לעלות.

תולדות פינוי התחמושת בלבנון

בשל מספרם הגדול של מוקשי קרקע ותחמושת שלא התפוצצה מעימותים קודמים, כבר הייתה ללבנון תכנית נרחבת לפינוי מוקשים לפני מלחמת 2006. מראשית מלחמת האזרחים בשנת 1975 ועד לנסיגה הישראלית בשנת 2000, השתמשה ישראל בלבנון באופן נרחב במוקשים נגד-אדם, במוקשים נגד-רכב, בתחמושת מצרר ובסוגים אחרים של נשק, והשאירה מאחור שפע של שיירי תחמושת נפיצים. על סמך סקר ארצי בדבר ההשפעה של מוקשים שהושלם בשנת 2003 גובשה הערכה כי מוקשים ושיירי תחמושת נפיצים אחרים השפיעו על קרקע בשטח של 137 קמ"ר ב-22 מתוך 24 מחוזות, עם ריכוז גבוה של שיירים בסביבתו המיידית של הקו הכחול ששורטט בידי האו"ם לאורך הגבול עם ישראל.²⁵⁰

בשנות התשעים המאוחרות הקימה ממשלת לבנון את משרד פינוי המוקשים הלאומי, שהוא חלק מהכוחות החמושים הלבנוניים (צבא לבנון), במטרה לענות על הצורך בפינוי. בשנת 2002 הקים האו"ם את מרכז האו"ם למוקשים בדרום לבנון הנתון לפיקוחו של שירות פעולות המוקשים של האו"ם. אמנם, תושבי לבנון נהנו במשך כמה שנים מקיומה של תכנית מסודרת לפינוי מוקשים, אך העימות של שנת 2006 קטע את מאמצי הפינוי בעיצומם. נוסף על הכמות העצומה של שיירי תחמושת חדשים, העתיק העימות ממקומם שדות מוקשים קיימים, שיהיה צורך לסקור ולסמן אותם מחדש לקראת פינוי. לדברי חבובה עאון, מתאמת מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה, "עמדנו להפסיק בשלבים [...] לצערי, עכשיו אנחנו מתחילים הכול מחדש".²⁵¹

²⁴⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יוהאן דן האן, BACTEC, צור, 25 באוקטובר 2006.

²⁵⁰ ראו: International Campaign to Ban Landmines, Landmine Monitor Report 2006 (Ottawa: Mines Action Canada, 2006), pp. 988-989.

²⁵¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חבובה עאון, מתאמת, מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה, בירות, 20 באוקטובר 2006.

פינוי התחמושת בדרום לבנון

פינוי התחמושת החל מיד עם הפסקת האש, כאשר צבא לבנון לקח על עצמו תפקיד מפתח – לפנות את תחמושת-המשנה הגלויה לעין. מרכז האו"ם למוקשים והקבלנים שלו התגייסו גם הם במהרה להתמודד עם הבעיה. לאחר שבועיים בלבד של פעילות דיווח מרכז האו"ם למוקשים כי הקבלנים שלו איתרו והשמידו 2,171 נפלי תחמושת-משנה. מניין זה אינו כולל תחמושת-משנה שפינו צבא לבנון, יוניפי"ל, חיזבאללה ואזרחים לבנונים פרטיים.²⁵² נכון ל-15 בינואר 2008, הקבלנים של מרכז האו"ם למוקשים, הכוחות המזוינים הלבנוניים ויוניפי"ל פינו והשמידו כ-140,000 נפלי תחמושת-משנה.²⁵³

על אף הזיהום המדהים בהיקפו של שטח לבנון בנפלי תחמושת, ההירתמות הבינלאומית מעוררת תקווה מסוימת כי הפינוי יושלם בהקדם.²⁵⁴ בין החודשים אוגוסט ואוקטובר 2006 התמקד מרכז האו"ם למוקשים ב"פינוי תחמושת מתשתית חיונית, כמו בתים, בתי ספר וכבישים". מאז, הפנה המרכז את תשומת לבו ל"קרקעות חקלאיות ואדמות מרעה, כמו-גם ליישובים, כשהדבר התאפשר".²⁵⁵

באמצע חודש דצמבר 2007 דיווח מרכז האו"ם למוקשים כי פונתה התחמושת משטח מזוהם של כ-26.6 קמ"ר. המרכז לא מסר הערכה על המועד שהמלאכה תסתיים בו, אך דיווח כי:

התחמושת פונתה לחלוטין מ-25% מתוך הקרקע שזוהתה כמזוהמת, עד לעומק של 20 ס"מ, ומ-43% נוספים פונו כל הסיכונים שעל פני השטח, אך באזורים אלה יש לערוך פעולה נוספת לבחינת הצורך בפינוי בעומק של 20 ס"מ.²⁵⁶

מרכז האו"ם למוקשים צופה כי יפעיל 52 צוותי פינוי עד לסוף שנת 2008.²⁵⁷

²⁵² מניין הנפלים כולל 820 פריטי תחמושת-משנה מסוג M77 שנורו ברקטות MLRS, 715 פריטי תחמושת-משנה ארטילרית מסוג M42, 631 פריטי תחמושת-משנה ארטילרית מסוג M85, וחמש פצצות-משנה מסוג BLU-63 שהוטלו מן האוויר. נכון ל-13 בספטמבר, המניין הכולל עלה ל-5,045 פריטי תחמושת-משנה, בהם 2,121 פריטי תחמושת-משנה מסוג M77 שנורו ברקטות MLRS, 2,066 פריטי תחמושת-משנה ארטילרית מסוג M42, 691 פריטי תחמושת-משנה ארטילרית מסוג M85, ו-167 פצצות-משנה מסוג BLU-63 שהוטלו מן האוויר. בנוסף, הכוחות החמושים של לבנון פינו 8,626 פריטי תחמושת-משנה ויוניפי"ל פינה 3,269. מספר הפריטים הכולל שפונו עמד אפוא על 16,940.

²⁵³ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 16 בינואר 2008.

²⁵⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אלן פוסטון, ראש הייעוץ הטכני, משרד פינוי המוקשים הלאומי, תכנית הפיתוח של האו"ם, בירות, 20 באוקטובר 2006.

²⁵⁵ הודעת דואר אלקטרוני מאת יוליה גסינג, מנהלת תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 14 במאי 2007.

²⁵⁶ מרכז האו"ם למוקשים, "דו"ח לחודשים נובמבר-דצמבר 2007 של מרכז האו"ם לתאום הפעילות בנושא מוקשים בדרום לבנון", 17 בדצמבר 2007, <http://www.maccsl.org/reports/Monthly%20Reports/Monthly%202007/Monthly%20Report%20Nov%20-%20Dec%202007.pdf> (כניסה לאחר ביום 15 בינואר 2008), ע' 1, 6.

²⁵⁷ שם.

מרכז האו"ם לתאום הפעילות בנושא מוקשים בדרום לבנון

מרכז האו"ם למוקשים בדרום לבנון מתאם פינוי של תחמושת שלא התפוצצה באזור זה, בשיתוף עם משרד פינוי המוקשים הלאומי, שנקרא היום "מרכז הפעולות הלבנוני בענייני מוקשים". מרכז האו"ם למוקשים אינו מבצע את פעולות הפינוי בעצמו, אלא מתעל באמצעות חוזים את העבודה לארגונים לא-ממשלתיים, לחברות מסחריות ולקבוצות ממשלתיות. המרכז מקשר ומתאם מאמצי פינוי תחמושת עם צבא לבנון ועם יוניפי"ל.

מרכז האו"ם למוקשים חילק את השטח לשמונה אזורים והפקיד על כל אחד מהם צוות פינוי. עד ל-18 בינואר 2008 פינו צוותים הקשורים למרכז האו"ם למוקשים 46,082 נפלים מסוג M42 ו-M46, 57,271 נפלים מסוג M77, 28,136 נפלים מסוג BLU-63, 6,892 נפלים מסוג M85 ו-1,257 נפלים מסוג MZD-2.²⁵⁸

ארגוני פינוי מוקשים

(הייתה הארגון הלא-ממשלתי היחיד שעסק The Mines Advisory Group קבוצת הייעוץ בענייני מוקשים) בפיוני בשטח לבנון כשהתחיל העימות של שנת 2006, והיא חידשה את פעילותה לאחר הפסקת האש. לדברי אנדי גליסון, מנהל התכנית של קבוצת הייעוץ, "ביום הראשון, 15 באוגוסט, היינו הארגון הלא-ממשלתי נכון לחודש דצמבר 2007, הפעילה קבוצת הייעוץ בענייני מוקשים 22 צוותים.²⁶⁰ היחיד בשטח".²⁵⁹ התחיל לפעול בלבנון מעט לאחר סיום העימות, ועובד על סמך מזכר Norwegian People's Aid הארגון DanChurch Aid הבנה עם מרכז פינוי המוקשים הלאומי. לצוותי הפינוי הצטרפו גם הארגונים הלא-ממשלתיים Armor Group, והקרן השוויצרית לפעולה בנושא מוקשים. הגופים Aid, Handicap International הם חברות מסחריות שבסיסן בבריטניה העוסקות בלבנון בפיוני תחמושת מצרר, מוקשים וסוגים BACTEC-ו-אחרים של תחמושת שלא התפוצצה. קבוצות ממשלתיות שעובדות עם מרכז האו"ם למוקשים כוללות את עד ל-20 ביוני 2007 השמידו קבוצות אלה כוחות ההגנה של ניו-זילנד וסוכנות שירות ההצלה השבדית.²⁶¹ ביחד 37,055 פצצות-משנה. (אין בנמצא נתונים מעודכנים יותר בחלוקה לצוותי פינוי).²⁶²

²⁵⁸ הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 18 בינואר 2008.

²⁵⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אנדי גליסון, מנהל תכנית ומנהל מבצעים טכניים, קבוצת הייעוץ בענייני מוקשים, כפר לוז, 25 באוקטובר 2006.

²⁶⁰ מרכז האו"ם למוקשים, "דו"ח לחודשים נובמבר-דצמבר 2007 של מרכז האו"ם לתאום הפעילות בנושא מוקשים בדרום לבנון", 17 בדצמבר 2007, <http://www.maccsl.org/reports/Monthly%20Reports/Monthly%202007/Monthly%20Report%20Nov%20-%20Dec%202007.pdf> (כניסה לאתר ביום 31 בינואר 2007).

²⁶¹ שם.

²⁶² הודעת דואר אלקטרוני מאת יוליה גסינג, מנהלת תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 20 ביולי 2007.

מנוע רקטי מסוג M26 מתוצרת ארה"ב, שנורה במערכת שיגור רקטות רב-קנית (MLRS) נחת בתבנין, ונראה כאן ב-16 באוגוסט 2006. במהלך המלחמה ירתה ישראל לשטח לבנון מאות רקטות כאלה, הנושאות כל אחת 664 פצצות-משנה מסוג DPICM. © מארק גרלאסקו / Human Rights Watch

יוניפי"ל

מבצעי פינוי התחמושת של יוניפי"ל התמקדו בעבר ב"פינוי מוקשים טקטי", כלומר פינוי של תחמושת מאזורים שיוניפי"ל עצמו פועל בהם. כפי שאמר רישארד מורצ'ינסקי, קצין יוניפי"ל לעניינים אזרחיים, "המלחמה האחרונה שינתה את זה".²⁶³ הזיהום חסר התקדים בתחמושת דחק את יוניפי"ל להשתתף בפינוי הומניטארי, תוך התמקדות באזורים שאזרחים מושפעים בהם במישרין מנפלים. עד 20 ביוני 2007 סילק יוניפי"ל 23,590 נפלים.²⁶⁴

²⁶³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רישארד מורצ'ינסקי, קצין לעניינים אזרחיים, יוניפי"ל, נקורה, 27 באוקטובר 2006.

²⁶⁴ הודעת דואר אלקטרוני מאת יוליה גסינג, מנהלת תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 20 ביולי 2007.

יוניפי"ל מפעיל יותר מעשרים צוותי פינוי הכוללים גדודים מאיטליה, אינדונזיה, בלגיה, גאנה, דרום קוריאה, הודו, טורקיה, סין, ספרד וצרפת. מספר חברי הצוות בכל גדוד נע בין 5 ל-15.²⁶⁵

צבא לבנון

צבא דרום לבנון פרס תחילה צוותי מענה חירום כדי להסיר ולהשמיד תחמושת-משנה שלא התפוצצה ביישובים ובסביבותיהם, תוך התמקדות בהסרת תחמושת-משנה גלויה לעין באזורים צפופי אוכלוסין. לדברי גורם רשמי במשרד פינוי המוקשים הלאומי, "הבעיה כל-כך עצומה שאנחנו לא יכולים לנקות את הכול כפי שהאנשים בדרום היו רוצים. זה מעבר ליכולות שלנו".²⁶⁶ צוותי מרכז האו"ם למוקשים חוזרים לאזורים שצבא לבנון פינה בהם תחמושת כדי לבצע פינוי מלא.²⁶⁷

מיד עם הפסקת האש לקח על עצמו צבא לבנון את פעולות הפינוי הנרחבות ביותר, פינוי תחמושת מבתי מגורים ומרחובות ראשיים ופינוי נפלים סביב לכפרים.²⁶⁸ בסוף חודש אוקטובר 2006, עם הגברת פעילותם של צוותים אחרים לפינוי תחמושת, החל הצבא לבטל בשלבים פעולות גדולות.²⁶⁹ אף על פי כן יוסיף הצבא לפנות תחמושת-משנה שעדיין נמצאת באזורים מאוכלסים. לדברי המוכתאר של זווטר א-שרקיייה, כאשר נמצאים נפלים "מתקשרים אליהם [לצבא] והם באים ולוקחים את הפצצות".²⁷⁰ בסוף חודש אוקטובר 2006, כשהגיעו חוקרי Human Rights Watch לכפר חלתא כמה שעות לאחר שנהרג שם ילד מהתפוצצות נפל, צבא לבנון כבר היה שם ונענה לקריאת אנשי היישוב לפנות את התחמושת מן השטח. החוקרים בחנו את השמדתן של כ-15 פצצות-משנה במהלך השעה שבה שהו בחלתא. עד ל-20 ביוני 2007 פינה צבא לבנון 60,030 פצצות-משנה.²⁷¹

חיזבאללה

בימים הראשונים להפסקת האש דווח כי חיזבאללה מפנה נפלי תחמושת-משנה וסוגים אחרים של שיירי תחמושת נפצים באזורים מסוימים. נראה שפעולות אלה הוגבלו למקרי חירום באזורים אזרחיים. גורם רשמי

²⁶⁵ מרכז האו"ם למוקשים, "דו"ח לחודשים נובמבר-דצמבר 2007 של מרכז האו"ם לתאום הפעילות בנושא מוקשים בדרום לבנון", 17 בדצמבר 2007, <http://www.maccsl.org/reports/Monthly%20Reports/Monthly%202007/Monthly%20Report%20Nov%20-%20Dec%202007.pdf> (כניסה לאתר ביום 31 בינואר 2007).

²⁶⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קצין (שמו שמור), מחלקת סיוע לנפגעי מוקשים והעלאת מודעות לסכנה, משרד פינוי המוקשים הלאומי, בירות, 20 באוקטובר 2006.

²⁶⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 21 באוקטובר 2006.

²⁶⁸ שם.

²⁶⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 21 באוקטובר 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 21 באוקטובר 2006.

²⁷⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד עלי מהדי סולימאן, מוכתאר, זווטר א-שרקיייה, 23 באוקטובר 2006.

²⁷¹ הודעת דואר אלקטרוני מאת יוליה גסינג, מנהלת תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 20 ביולי 2007.

באו"ם העוסק בפינוי אמר ב-22 באוגוסט 2006 לעיתונאי כי: "חיזבאללה אסף כמות גדולה [של תחמושת-משנה] לתוך קופסאות והרחיק אותן מילדים. זאת לא השיטה המאושרת, אבל הסיכון הוא כזה שאם כלום לא נעשה, אנשים ימותו".²⁷² בתחילת חודש ספטמבר 2006 נמסר לארגון Human Rights Watch ממרכז האו"ם למוקשים כי חיזבאללה חדל לעסוק בפינוי. למרות זאת, בחודש אוקטובר 2006 מסרו גורמים בעיריות לאנשי Human Rights Watch כי חברים בחיזבאללה עדיין מפנים תחמושת-משנה על-פי בקשה, בדומה להיענות צבא לבנון לבקשות פינוי תחמושת.²⁷³

פינוי קהילתי

על אף אזהרות שהשמיעו ממשלת לבנון, האו"ם וארגונים לא-ממשלתיים העוסקים במיזמים להגברת מודעות לסכנה הטמונה בנפלים, לא מעט אזרחים לבנונים מן השורה פינו או אספו תחמושת-משנה שלא התפוצצה. זאת, בשל מה שראו כהכרח כלכלי, בשל רצון להגן על ילדים ועל אחרים, ובשל חוסר מודעות. חוקרי ארגון Human Rights Watch דיברו עם תושבים שביצעו בעצמם פינוי או הכירו אנשים שעשו זאת ביישובים חלתא, סוואנה, תבנין, יוחמור, זוותר אל-ר'רבייה וזוותר א-שרקיייה.²⁷⁴ צוותי פינוי מוקשים של BACTEC גילו בדיר קאנון, ליד צור, כאלף פצצות-משנה שתושבי הכפר אספו וארזו בקופסות עץ.²⁷⁵ אזרחים מן השורה שביצעו פעולות פינוי אספו, כל אחד, בין כמה פצצות-משנה לכמה מאות. אדם אחד שנהרג ביוחמור במהלך ביצוע פעולת פינוי עצמאית, אסף בעצמו, על-פי אחד הדיווחים, 400 יחידות מצרר.²⁷⁶

אזרחים השתמשו במגוון של שיטות לפינוי נפלים, כולל נגיעה בהם במקלות, זריקת אבנים עליהם, שריפתם, דריסתם בדחפורים וקבירתם באדמה. בסוואנה התגאה באוזניהם של אנשי Human Rights Watch גבר בן 65, ואמר כי אסף בידי נפלים ואחסן אותם בקופסות כדי להעבירם לידי צבא לבנון.²⁷⁷ מוחמד עלי יא'רי מהכפר זוותר אל-ר'רבייה אסף גם הוא בידי תחמושת-משנה, אך כדי להיפטר ממנה השליך אותה לשה פתוח.²⁷⁸ בחלק מהמקרים שרפו חקלאים את שדותיהם כדי להשמיד תחמושת-משנה, פעילות מסוכנת.

²⁷² אליסטייר ליון, "Israel Cluster-Bombed 170 Sites in Lebanon—UN" ("האו"ם: ישראל הטילה פצצות מצרר ב-170 אתרים בלבנון"), רויטרס, 22 באוגוסט 2006 (ציטוט של טאקימיטי גילברט, ראש אגף מבצעים במרכז האו"ם למוקשים).

²⁷³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד קאנפר, מוכתאר, עינאתא, 27 באוקטובר 2006.

²⁷⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד עלי יא'רי, זוותר אל-ר'רבייה, 23 באוקטובר 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קאסם מ' עליק, ראש עיריית יוחמור, יוחמור, 26 באוקטובר 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד מוזאמר, סגן ראש עיריית סוואנה, 26 באוקטובר 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יוסף פוואז, מוכתאר, תבנין, 24 באוקטובר 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם ר'אתס ליל ר'ריב, ראש עיריית ראשיא אל-פח'אר, 22 באוקטובר 2006.

²⁷⁵ סרין אסיר, "A Million Killers in Waiting" ("מיליון רוצחים בהמתנה"), אל-אהרם, <http://weekly.ahram.org.eg/2006/815/re8.htm> (כניסה לאתר ביום 9 באוקטובר 2006).

²⁷⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קאסן עאקל, סוואנה, 26 באוקטובר 2006.

²⁷⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד מוזאמר, סגן ראש עיריית סוואנה, 26 באוקטובר 2006.

²⁷⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם מוחמד עלי יא'רי, זוותר אל-ר'רבייה, 23 באוקטובר 2006.

תחמושת-המשנה עלולה להתפוצץ במפתיע במהלך השריפה ולאחריה. האש גם שורפת את הרצועות בחלקם העליון של סוגי תחמושת-משנה מסוימים, דבר שמקשה לזהותם על הקרקע.²⁷⁹

ישנן כמה סיבות לכך שפינוי קהילתי היה כל-כך מקובל. במובן מסוים, הכמות הגדולה של נפלים הפכה את הפינוי העצמאי להכרח. לדברי כריס קלארק ממרכז האו"ם למוקשים, "יש שם פשוט יותר מדי [תחמושת]. לתושבים אין ברירה אלא לקחת את העניינים לידיים".²⁸⁰ הדבר היה נכון במיוחד לאחר החתימה על הפסקת האש, כשאנשים חזרו לבתים וליישובים שהוצפו בתחמושת-משנה, בעוד הצבא וארגונים לא-ממשלתיים לא היו מסוגלים לבצע את הפינוי.

גם צורך כלכלי היה גורם משמעותי לפינוי עצמאי. אנשים רבים שבו לשדותיהם במטרה לפנות יחידות מצרר כדי שיוכלו לקצור את היבול. העניים הם אלה שזקוקים יותר מאחרים להכנסה כספית מיבול, ולכן הסבירות שיפנו נפלים בעצמם גדולה יותר. כפי שציינה חבובה עאון, "אלה שנהרגים באים משכבות חלשות".²⁸¹

שאדי סעיד עאון, החקלאי בן ה-26 מטאר דבה שנפצע כשהחליט לפנות בעצמו תחמושת מהשדה שלו, סיפר לארגון Human Rights Watch:

בעדיפות עליונה נמצאים הבתים, אבל לא יכולתי לחכות שהצבא יבוא ויפנה מהשדה. זה היה הורס אותי. המטע הוא מקור ההכנסה היחיד שלי. לכן הייתי צריך להתחיל לפנות בעצמי. אחי ואבי עדיין עובדים באיסוף של המצררים. אנחנו יודעים שזה מסוכן. אבל אנחנו צריכים לנקות את השדה לפני שיגיע הגשם כי אם יגיע הגשם, הוא יכסה את המצררים. בגלל זה אנחנו גם לא יכולים להשקות לפני שאנחנו מוציאים אותם.²⁸²

העוני גם דחק אנשים מסוימים לפנות תחמושת-משנה כדי להתפרנס. חוקרי Human Rights Watch שמעו דיווחים על אנשים שהשתכרו בין דולר לארבעה דולר עבור כל נפל שאספו, עבור ניקוי התחמושת מנכסיהם של אנשים שנזקקו לכך.²⁸³ קצין יוניפי"ל לעניינים אזרחיים שמע כי גם פליטים פלשתינאים, אוכלוסייה פגיעה מבחינה כלכלית שנדחקה בלבנון לשולי החברה, פינו תחמושת-משנה וקיבלו תשלום עבור כל קופסה

²⁷⁹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אנדי גליסון, מנהל תכנית ומנהל מבצעים טכניים, קבוצת הייעוץ בענייני מוקשים, כפר לוז, 25 באוקטובר 2006.

²⁸⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, 23 באוקטובר 2006.

²⁸¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חבובה עאון, מתאמת, מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה, בירות, 20 באוקטובר 2006.

²⁸² ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם שאדי סעיד עאון, חקלאי, בית החולים מחמוד, צידון, 22 בספטמבר 2006.

²⁸³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חבובה עאון, מתאמת, מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה, בירות, 20 באוקטובר 2006; ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד אסמאעיל קאדה, חקלאי, כפר שופא, 22 באוקטובר 2006; אנתוני שאדיד, "In Lebanon, a War's Lethal Harvest; Threat of Unexploded Bombs Paralyzes the South" ("קציר הדמים של המלחמה בלבנון; סכנת פצצות שלא התפוצצו משתקת את הדרום"), וושינגטון פוסט, 26 בספטמבר 2006.

שמילאו.²⁸⁴ חקלאים שנואשו ורצו להציל את שארית יבולם הפכו לעיתים קרובות לאותם מפני תחמושת עצמאיים.

כתבות בעיתונים שהעלו על נס אנשים פרטיים שעסקו בפינוי עצמאי של תחמושת רק החריפו את הבעיה.²⁸⁵ פרסומם ברבים של מאמצי פינוי אלה מזיק במיוחד בהינתן המאמצים המתמשכים להעלאת המודעות שנועדו להניא ילדים מעיסוק בפינוי, כלומר בדיוק מאותה פעילות שהמפנים הקהילתיים עוסקים בה.

הפינוי הקהילתי הציב בפני קבוצות מפני התחמושת אתגרים רבים. לדברי דן האן מחברת BACTEC, "פינוי עצמאי מקשה על העבודה שלנו. כשמסירים אותה [את התחמושת], אנחנו לא יודעים דבר על הפיזור, על הכיוון או על דפוס ההתקפה".²⁸⁶ יתר על כן, פינוי בידי אזרחים חושף את מפני המוקשים המקצועיים לסכנה, במיוחד שכנמסרות למפנים קופסות מלאות בנפלים חיים שאזרחים אספו. לדברי קצין במחלקת הסיוע לנפגעי מוקשים והעלאת מודעות לסכנה במשרד פינוי המוקשים הלאומי, "אין ספק שהשיטות [שאזרחים משתמשים בהן] להיפטר מהתחמושת יגרמו לבעיות בעתיד".²⁸⁷ העברה של תחמושת-משנה שלא התפוצצה לאזור אחר רק מעתיקה את הסכנה למקום אחר.

בסתיו 2006 ציינו קבוצות פינוי כי היקף פינוי התחמושת על-ידי אזרחים הצטמצם לעומת התקופה שמיד לאחר הפסקת האש. לדברי כריס קלארק, "אנשים מבינים שפינוי עצמאי הוא מעשה טיפשי ושנאנחנו מספקים מענה טוב יותר".²⁸⁸ אף על פי כן, אפילו בקיץ 2007 דיווח מרכז האו"ם למוקשים כי פינוי קהילתי עודנו בעיה המסכנת אזרחים ואנשי מקצוע העוסקים בפינוי ומסבכת את מאמצי הפינוי.²⁸⁹ עם זאת, בינואר 2008 דיווח מרכז האו"ם למוקשים כי פינוי קהילתי הוא עניין נדיר.²⁹⁰

היעדר סיוע ישראלי

אפשר שהאתגר הגדול ביותר לצוותי פינוי התחמושת היה סירובה של ישראל לספק מידע על התקפותיה בתחמושת מצרר. לדברי גורם רשמי במרכז האו"ם למוקשים, "המכשול העיקרי בפני פעולות פינוי התחמושת

²⁸⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רישארד מורצ'ינסקי, קצין לעניינים אזרחיים, יוניפי"ל, נקורה, 27 באוקטובר 2006.

²⁸⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חבובה עאון, מתאמת, מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה, בירות, 20 באוקטובר 2006.

²⁸⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם יוהאן דן האן, BACTEC, צור, 25 באוקטובר 2006.

²⁸⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קצין (שמו שמור), מחלקת סיוע לנפגעי מוקשים והעלאת מודעות לסכנה, משרד פינוי המוקשים הלאומי, בירות, 20 באוקטובר 2006.

²⁸⁸ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם כריס קלארק, מנהל תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 23 באוקטובר 2006.

²⁸⁹ הודעת דואר אלקטרוני מאת יוליה גסינג, מנהלת תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 20 ביולי 2007.

²⁹⁰ על-פי מרכז האו"ם למוקשים, "הודות לתכנית תגובה מהירה שיושמה מיד עם הפסקת האש, ולאחריה פינוי שיטתי על יסוד הצרכים ההומניטאריים של הקהילה המקומית, זו כבר אינה 'בעיה'. כמובן, אפשר שמתבצעות פעולות שאיננו יודעים עליהן, אבל אם זה המצב הרי שהן נדירות מאוד ובגדר היוצא מן הכלל". הודעת דואר אלקטרוני מאת דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 15 בינואר 2008.

הוא שאין לנו מידע מהימן מממשלת ישראל שיפנה אותנו למקומות שהם פגעו בהם במצרר ויכלול כמויות של תחמושת".²⁹¹ לדברי משרד החוץ הישראלי, "מיד עם הפסקת האש העביר צה"ל ליוניפי"ל מפות המורות על המקומות שכל הנראה יש בהם תחמושת שלא התפוצצה; זאת, במטרה לסייע למאמץ הבינלאומי לנקות אזורים אלה ולהימנע מפציעות בקרב האוכלוסייה".²⁹² פרקליטה מטעם צה"ל אמרה לארגון Human Rights Watch כי "צה"ל העביר את המידע הטוב ביותר שיכל לתת בכפוף למגבלות מבצעיות וצבאיות", וכי איננה מכירה תלונות בעניין זה ממשרד האו"ם למוקשים.²⁹³ אף על פי כן, מרכז האו"ם למוקשים הצהיר ברבים כי המפות שישראל סיפקה היו "לחלוטין חסרות ערך" לצורך פעולות פינוי, וביקש שוב ושוב מידע מדויק יותר, דוגמת נקודות ציון מדויקות של התקפות ומספרים וסוגים של כלי-נשק.²⁹⁴ הסבר לכך ניתן מגורם רשמי במרכז האו"ם למוקשים:

בכל פעם שיחידה ישראלית נסוגה, היא מעבירה לאו"ם מפות שמסומנים עליה עיגולים במקומות שיתכן שיש בהם ריכוז של תחמושת שלא התפוצצה. זהו זה. אין הבחנה בין מצרר לבין פצצות אחרות. באופן בסיסי, יש מפות שמפקדים מקומיים משרטטים כדי לתדרך את הכוחות שלהם עצמם. אין בהן תועלת. מה שאנחנו רוצים זה נתונים על ההתקפה עם תאריך מדויק, סוג התחמושת ומיקום – לא מפות.²⁹⁵

המידע יאפשר לצוותי פינוי התחמושת לכוון במדויק את מאמצי הפינוי שלהם למיקומים מדויקים של התקפות, לוודא כי מטפלים בכל המיקומים ולדעת לאיזה סוג של תחמושת-משנה לצפות. בחודש יוני 2007 נמסר ממרכז האו"ם למוקשים: "רק כשנקבל מזה"ל מידע מפורט על התקפות נוכל להיות בטוחים שזיהינו את כל המקומות שהותקפו בתחמושת מצרר".²⁹⁶

קצין צה"ל במילואים סיפר לעיתונאי: "המידע הזה קיים במחשבים שלנו. אני לא מבין למה לא מעבירים את זה להם [לאו"ם] וגומרים את העניין. מדובר בקובץ אי-מייל אחד גדול וזהו".²⁹⁷ מפקד ישראלי של מחלקת שיגור רקטות (MLRS) אמר לארגון Human Rights Watch כי לפני התקפות, הייתה יחידת הרקטות

²⁹¹ ממשלת לבנון, "Higher Relief Commission Daily Situation Report No. 78", 19 באוקטובר 2006 (ציטוט של דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים).

²⁹² משרד החוץ הישראלי, "Behind the Headlines: Legal and Operational Aspects of the Use of Cluster Bombs," (מאחורי הכותרות: היבטים חוקיים ומבצעיים של השימוש בפצצות מצרר), 5 בספטמבר 2006.

2006.

²⁹³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רב סרן דורית תובל, ראש המחלקה האסטרטגית, ענף דין אזרחי ובינלאומי, צה"ל, תל אביב, 2 ביולי 2007.

²⁹⁴ "UN Calls Israel's Use of Cluster Bombs in Lebanon 'Outrageous'" ("האו"ם מגדיר שימוש ישראל בפצצות מצרר בלבנון 'שערורייתי'"), הארץ, המהדורה האנגלית, 19 בספטמבר 2006.

²⁹⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם דליה פראן, קצינת תקשורת ופעילות שלאחר הפינוי, מרכז האו"ם למוקשים, צור, 19 באוגוסט 2006.

²⁹⁶ הודעת דואר אלקטרוני מאת יוליה גסינג, מנהלת תכנית, מרכז האו"ם למוקשים, לארגון Human Rights Watch, 20 ביולי 2007.

²⁹⁷ מירון רפפורט, "באישור הפיקוד והמטכ"ל", הארץ, 8 בדצמבר 2006.

מקבלת נקודות ציון בנות 16 ספרות עבור המטרה, ונקודות ציון אלה הוזנו למערכת המחשב של משגרי ה-MLRS וגם נכתבו ביד ביומן מבצעים שכל צוות ניהל. לדבריו, לאחר תום פעולות האיבה, עם שחרורן של יחידות המילואים משירות, אסף מהן המודיעין הצבאי של צה"ל את כל נתוני הירי.²⁹⁸

כצד לאמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים השתתפה ישראל במשא ומתן על הפרוטוקול החמישי העוסק בשיירי תחמושת ממלחמה, אשר נכנס לתוקף ב-12 בנובמבר 2006. ישראל טרם אישרה את הפרוטוקול, אך הביעה בו תמיכה. לפי סעיף 3 לפרוטוקול, גורמים האחראים לתחמושת שלא התפוצצה מחוץ לשטחם חייבים לסייע לפינויה.²⁹⁹ כדי למלא חובות הומניטאריות אלה על ישראל לעמוד בדרישות הפרוטוקול.

תכניות להעלאת מודעות לסכנה

הכמויות הגדולות של נפלי מצרר שלא התפוצצו באזורים מאוכלסים הפכו את התכניות להעלאת מודעות לסכנה לנחוצות ביותר. ארגונים לא-ממשלתיים, קרן האו"ם לילדים (יוניצ"ף), צבא לבנון ותושבים שיתפו פעולה כדי להעלות מודעות לסכנות שבתחמושת-משנה. קבוצות אלה השתמשו בשיטות מגוונות. מיד עם הפסקת האש, חילק צבא לבנון לתושבים במחסומים 100,000 מנשרים בהפקת יוניצ"ף המאפשרים זיהוי של תחמושת-משנה מנשק מצרר ושל פצצות-משנה. בדומה לכך, חילק יוניפי"ל בקבוקי מים של יוניצ"ף עם תמונות של תחמושת מצרר ותחמושת-משנה.³⁰⁰ לעיתים קרובות, כשביקשו חוקרי Human Rights Watch מעדיי ראייה לתאר את פריטי התחמושת שראו, הם הצביעו על התמונות שעל בקבוקי המים. בכמה אזורים בדרום לבנון ראו חוקרי Human Rights Watch כרזות של יוניצ"ף המזהירות אזרחים מפני סכנת תחמושת-משנה שנורתה מנשק מצרר. באחת הכרזות נכתב, "שלומך הוא מטרתנו", והוצגו תמונות של הסוגים השונים של תחמושת-משנה.

תכניות להגברת המודעות לסכנה פנו במיוחד לילדים. בתי ספר יישמו תכניות שנועדו לעזור לילדים לזהות תחמושת-משנה, ואילו ארגונים שונים חילקו ביישובים קטעי וידאו, תקליטורים, עלונים, שירים וספרים עם סיפורים, במטרה לחנך ילדים להישמר מפני נפלי התחמושת.³⁰¹ בספר "מאזן ולילה במחנה התגליות" מובא סיפורם של שני ילדים שתוך כדי משחק בשדה מוצאים תחמושת-משנה שנורתה מנשק מצרר. שיטה נוספת לחינוך ילדים בנושא זה הייתה שימוש במשחקים.

²⁹⁸ ראיונות שערך Human Rights Watch עם חיילי מילואים (שמותיהם שמורים), תל אביב וירושלים, אוקטובר 2006.

²⁹⁹ "לאחר הפסקת פעולות האיבה, כאשר גורמים שהשתמשו בתחמושת נפוצה אשר הפכה לשיירי תחמושת נפוצים בשל מלחמה אינם שולטים על השטח, יספקו גורמים אלה במידת האפשר, בין השאר, סיוע טכני, כספי, חומרי או במשאבי אנוש; זאת, באופן דו-צדדי או באמצעות צד שלישי המוסכם על שני הצדדים, ובכלל זה, בין השאר, באמצעות מערכת האומות המאוחדות או ארגונים אחרים הנוגעים בדבר; במטרה לאפשר את הסימון והפינוי, ההסרה, או ההשמדה של שיירי תחמושת ממין זה". האמנה בדבר איסורים או הגבלות על השימוש בסוגים מסוימים של נשק קונבנציונאלי שעלולה להיות סבירות גבוהה כי יגרמו לפגיעה מוגזמת או יהיו בעלי אופי בלתי-מבחין (CCW), פרוטוקול על שיירי תחמושת ממלחמה (פרוטוקול 5), U.N. Doc. CCW/MSP/2003/2 (27 בנובמבר 2003), נכנס לתוקף ב-12 בנובמבר 2006, סעיף 3.

³⁰⁰ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם קצין (שמו שמור), מחלקת סיוע לנפגעי מוקשים והעלאת מודעות לסכנה, משרד פנימי המוקשים הלאומי, בירות, 20 באוקטובר 2006.

³⁰¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד עלי מהדי סולימאן, 23 באוקטובר 2006.

ממשלת לבנון קבעה את התאריכים 4 בנובמבר 2006, 26 במאי 2007 ו-5 בנובמבר 2007 כימים לאומיים נגד פצצות מצרר, וערכה אירועים במרכז בירות כדי להעלות מודעות לגבי תחמושת-משנה שנורתה מנשק מצרר. באירועים השתתפו קבוצות שונות, כולל יוניצ"ף, צבא לבנון, Handicap International ו-Norwegian People's Aid. באירועים הוצגו תערוכות תמונות החושפות את הנזקים של תחמושת-משנה, הצגת תיאטרון בובות שהסבירה לילדים על הסכנות שבנפלי תחמושת, וכן שחזור של אזור נגוע בנפלים עם תצוגה של סוגים שונים של תחמושת שלא התפוצצה.³⁰²

מידת יעילותן של תכניות ממין זה להגברת מודעות הייתה מעורבת. כמה ראשי יישובים דיווחו לחוקרי Human Rights Watch על הצלחת התכנית.³⁰³ עם זאת, כפי שניכר ממספרם הגבוה של הנפגעים, אנשים רבים עדיין לא היו מודעים לסכנות הטמונות בנפלי מצרר אפילו בסוף אוקטובר 2006. לדברי רישארד מורצ'ינסקי, קצין יוניפי"ל לעניינים אזרחיים, "מידת המודעות עולה, אבל היא לא מספיקה. לכל-כך הרבה אנשים בכפרים אין מושג".³⁰⁴

³⁰² "יום פעולה עולמי לאיסור על פצצות מצרר", הודעה לעיתונות מטעם קואליציית פצצות המצרר, 5 בנובמבר 2007, <http://www.stopclustermunitions.org/news.asp?id=98> (כניסה לאתר ביום 15 בינואר 2008); "Dozens of Lebanese Protest Custer Bombs with Sit-in in Beirut" ("משמרת מחאה בבירות של עשרות לבנונים נגד פצצות מצרר"), הראלד טריביון הבינלאומי, 5 בנובמבר 2007, <http://www.iht.com/articles/ap/2007/11/05/africa/ME-GEN-Lebanon-Mines-Protest.php> (כניסה לאתר ביום 15 בינואר 2008); קואליציית תחמושת המצרר, "July Campaign Bulletin"; <http://www.stopclustermunitions.org/news.asp?id=78> (כניסה לאתר ביום 29 בדצמבר 2007); "שבת, 4 בנובמבר 2006: יום לאומי נגד תחמושת מצרר", קריטאס ליבאן, 2 בנובמבר 2006, <http://caritaslebanon.blogspot.com/2006/11/saturday-november-4th-2006-national.html> (29 בדצמבר 2007).

³⁰³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם אחמד עלי מהדי סולימאן, 23 באוקטובר 2006.

³⁰⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רישארד מורצ'ינסקי, קצין לעניינים אזרחיים, יוניפי"ל, נקורה, 27 באוקטובר 2006.

הצהרות ישראל על השימוש בתחמושת מצרר וממצאי חקירות

בהתבטאויותיה הפומביות הספורות בנוגע לשימוש שעשתה בתחמושת מצרר בלבנון הדגישה ישראל כי פעלה בהתאם למשפט ההומניטארי הבינלאומי. ועדת בדיקה "מבצעית" פנימית שהוקמה בחודש נובמבר 2006 מצאה כי השימוש בתחמושת מצרר, אף כי נעשה בהתאם למשפט ההומניטארי הבינלאומי, הפר נהלים פנימיים. חקירת המשך שממצאיה פורסמו בחודש דצמבר 2007 הגיעה למסקנה דומה; גם היא בחנה מקרים של "חריגה מפקודות", אך קבעה כי השימוש בתחמושת מצרר נעשה "באופן המתיישב עם חובותיה של ישראל לפי המשפט הבינלאומי".³⁰⁵

אולם, ממצאי חקירות שלא מטעם מדינת ישראל מעלים שאלות חמורות אודות השימוש שנעשה בתחמושת מצרר. המסקנה בשתי חקירות מטעם האו"ם הייתה כי השימוש בתחמושת מצרר היווה הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. בבדיקה שערכה ארצות הברית נקבע כי ייתכן שהשימוש בתחמושת זו הפר הסכמים חשאיים הנוגעים להעברת כלי הנשק.

הצהרותיה הפומביות של ישראל והחקירות שערכה

במהלך המלחמה דוברים רשמיים מטעם צה"ל וממשלת ישראל סיפקו לכלי התקשורת דיווחים שונים ביותר בנוגע לתחמושת מצרר. חלק מהדוברים הישראליים הכחישו כי צה"ל השתמש בתחמושת מצרר.³⁰⁶ אחרים דווקא הודו בכך, אך טענו כי הדבר נעשה הרחק מאזורים אזרחיים. בחודש יולי 2006 סיפר אלוף בני גנץ, שהיה מפקד זרוע היבשה, בראיון לניו-יורק טיימס, כי ישראל אמנם משתמשת בתחמושת מצרר, אך ציין: "אנחנו מנסים לצמצם את השימוש בה. אנחנו עושים את זה רק באזורים המיועדים לכך, שנסגרו אפילו בידי ארגון חיזבאללה בעצמו".³⁰⁷ דובר מטעם צה"ל שנשאל על השימוש של ישראל בתחמושת מצרר בלבנון אמר לארגון Human Rights Watch כי "אנו עושים שימוש בכל סוגי התחמושת המותרת על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, ואין באפשרותנו למסור פרטים נוספים שייפגעו בפעולותינו".³⁰⁸

³⁰⁵ אתר משרד החוץ הישראלי, "Opinion of the Military Advocate General Regarding Use of Cluster Munitions in Second Lebanon War" ("חוות דעת הפרקליט הצבאי הראשי ביחס לממצאי הקצין הכודק באשר לשימוש בחימוש מצרר במהלך מלחמת לבנון השנייה"), 24 בדצמבר 2007, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Rulings/Opinion+of+the-Military+Advocate+General+regarding+use+of+cluster+munitions+in+Second+Lebanon+War+24.htm> (כניסה לאתר ב-29 בדצמבר 2007).

³⁰⁶ כך למשל, שגריר ישראל ברוסיה טען כי ישראל לא השתמשה בתחמושת מצרר ודחה דיווחים על כך בטענה כי הם "תעמולה של חיזבאללה". "Israeli Ambassador to Moscow Dismisses Use of Cluster Munitions in Lebanon as 'Hezbollah Propaganda'", MosNews.Com, 26 ביולי 2006.

³⁰⁷ קרייג סמית' והלן קופר, "Cease-fire Talks Stall as Fighting Rages on" ("הקרבנות ממשיכים, הפסקת האש מתעכבת"), ניו-יורק טיימס, 26 ביולי 2006.

³⁰⁸ "לבנון: תחמושת מצרר ישראלית מהווה איום על שלומם של אזרחים", הודעה לעיתונות של ארגון Human Rights Watch, 17 באוגוסט 2006, <http://hrw.org/hebrew/docs/2006/08/17/leban014052.htm>.

ב-5 בספטמבר 2006 פרסם משרד החוץ הישראלי מסמך שנקרא "מאחורי הכותרות: היבטים חוקיים ומבצעיים של השימוש בפצצות מצרר". כך נפתח המסמך: "הן המשפט הבינלאומי והן הפרקטיקה המקובלת אינם אוסרים על השימוש במשפחת כלי הנשק הידועה בכינוי 'פצצות מצרר'. לכן, מוקד הדיון בכל הנוגע לשימוש ישראל בנשק כזה צריך להיות אופן השימוש ולא חוקיותן של הפצצות".³⁰⁹ בהמשך המסמך נכתב:

שיקולים של ציות לכללים הבינלאומיים היו מאפיינים חשובים ביותר של פעולות צבא ההגנה לישראל בלבנון, שנעשה בהן מאמץ עילאי לוודא כי הן מבוצעות בהתאמה מלאה למשפט הבינלאומי, הן בהיבט של שיטות הפעולה והן בהיבט של כלי הנשק. פעולות צה"ל מכוונות נגד מטרות צבאיות לגיטימיות בלבד (המחבלים עצמם, המקומות שהם מוציאים מהם התקפות על ישראל, מתקנים המשרתים את המחבלים ואובייקטים שתורמים במישרין למאמצי המלחמה של האויב). צה"ל לא מתקיף אזרחים במכוון ונוקט בצעדים כדי למזער כל נזק נלווה מקרי, על-ידי אזהרתם מראש על פעולות, גם על חשבון גורם ההפתעה.³¹⁰

בחודש נובמבר 2006 שב וקבע משרד החוץ בהצהרה נוספת, כי "חשוב להבהיר שהשימוש בתחמושת מצרר אינו אסור במשפט הבינלאומי... מדינות רבות משתמשות בנשק, וכמו בנוגע כל נשק, השימוש בתחמושת מצרר חייב להיעשות תוך ציות לכללי הלחימה".³¹¹

ההצהרה באה בעקבות ממצאי "תחקיר מבצעי" ראשוני שביצע צה"ל, שלפיהם יחידות צה"ל לא תמיד השתמשו בתחמושת מצרר בהתאם להוראות בצה"ל ולפקודותיו של הרמטכ"ל, רב-אלוף דן חלוץ.³¹² בזמנו דווח כי הוראות אלה התירו שימוש בתחמושת מצרר רק בשטחים פתוחים בלתי מיושבים (לפחות במשך העימות בלבנון).³¹³ הצבא הודה כי במקום להשתמש בתחמושת מצרר רק נגד מטרות ספציפיות, השתמש צה"ל ברקטות כדי לשגר את פצצות-המשנה אל אזור נרחב יותר.³¹⁴

על אף ביקורת מסוימת על פעולות צה"ל, הבדיקה אישרה ככלל את השימוש בתחמושת זו. בהודעת משרד החוץ מחודש נובמבר 2006 נכתב:

³⁰⁹ משרד החוץ הישראלי, "Behind the Headlines: Legal and Operational Aspects of the Use of Cluster Bombs" ("מאחורי הכותרות: היבטים חוקיים ומבצעיים של השימוש בפצצות מצרר"), 5 בספטמבר 2006.

³¹⁰ שם.

³¹¹ אתר משרד החוץ הישראלי, "IDF to Probe Use of Cluster Munitions in Lebanon war" ("צה"ל יבדוק שימוש בתחמושת מצרר במלחמת לבנון"), 21 בנובמבר 2006.

³¹² ניר חסון ומירון רפפורט, "IDF Admits Targeting Civilian Areas with Cluster Bombs" ("צה"ל מודה שהטיל פצצות מצרר על אזורים אזרחיים"), הארץ, המהדורה האנגלית, 12 בנובמבר 2006.

³¹³ ניר חסון ומירון רפפורט, "IDF Admits Targeting Civilian Areas with Cluster Bombs" ("צה"ל מודה שהטיל פצצות מצרר על אזורים אזרחיים"), הארץ, המהדורה האנגלית, 12 בנובמבר 2006; יעקב כץ, "Safer Israeli Cluster Bombs Not Used" ("פצצות מצרר בטוחות יותר נותרו ללא שימוש"), ג'רוזלם פוסט, 21 בנובמבר 2006; יעקב כץ, "N. Command Ordered Cluster Bombing" ("פיקוד צפון הורה להפציץ במצרר"), ג'רוזלם פוסט, 28 בנובמבר 2006.

³¹⁴ טים באטצ'ר, "Israel Admits Breaching Own Rules on Cluster Munitions" ("ישראל מודה בהריגה מפקודות הנוגעות לתחמושת מצרר"), הדיילי טלגרף, 21 בנובמבר 2006.

עוד יש לציין כי ממצאי הבדיקה המבצעית מראים כי לפני השימוש בתחמושת מצרר הזהיר צה"ל שוב ושוב את האוכלוסייה האזרחית וקרא לה לנטוש את האזורים המותקפים. עוד מראים הממצאים כי ירי תחמושת מצרר כוון רק על מטרת צבאיות לגיטימיות, שזוהו באתרים שרקטות קטיושה נורו מהם על מרכזי אוכלוסייה ישראלים.³¹⁵

רב-אלוף חלוץ אמר לגבי הפרת פקודותיו כי היה "מאוכזב אבל לא מופתע", ומסר בראיון לתחנת הרדיו הצבאית, גלי צה"ל, כי יש צורך לבדוק יותר לעומק כיצד "הועברו ויושמו" פקודות צבאיות שנגעו לשימוש בתחמושת מצרר.³¹⁶ הרמטכ"ל מינה את אלוף גרשון הכהן לפקח על בדיקה מקיפה. עם זאת, קצינים ביחידות הארטילריה והרקטות של צה"ל הביעו פליאה לנוכח החקירות, וחיילים טענו כי יחידות שירו תחמושת מצרר קיבלו אישור מנציגי פיקוד זרוע היבשה וכי כל שימוש בתחמושת מצרר נעשה בהתאם לפקודות שהם קיבלו.³¹⁷

ב-24 בדצמבר 2007 פרסם הפרקליט הצבאי הראשי, תת-אלוף אביחי מנדלבליט, הודעה ובה ממצאי הבדיקה השנייה. לפי ההודעה, "התקפות רקטות על ישראל בוצעו משטחים צפופי צמחייה, שחיזבאללה הקים בהם מערכים מבוצרים". רוב "תחמושת המצרר נורתה על אזורים פתוחים ובלתי-מיושבים, שכוחות חיזבאללה פעלו מהם ושאלף אזרח לא נכה בהם". כשצה"ל השתמש בתחמושת מצרר ב"אזורי מגורים/שכונות", הוא עשה זאת "כתגובת הגנה מיידית להתקפות רקטות של חיזבאללה מאתרי שיגור שמוקמו בתוך הכפרים". הפרקליט הצבאי הראשי רמז כי צה"ל בחר להשתמש בתחמושת מצרר בשל פיזור הרחב, ואמר כי "צה"ל היה מוכרח להשתמש בנשק שייתן מענה מייד לירי רקטות תוך אספקת כסוי מרבי באזור המותקף". הפרקליט הצבאי הראשי טען כי השימוש שעשה צה"ל בתחמושת מצרר תאם את המשפט ההומניטארי הבינלאומי, "גם כשהייתה חריגה מהפקודות" (שלא לירות על אזורים בנויים). "בהתאם לכך", הוא אמר, "החלטתי לא לנקוט בצעדים משפטיים בתגובה לחריגות".³¹⁸

בדיקת צה"ל לא הייתה בלתי-תלויה, והדו"חות או הראיות שמסקנותיה התבססו עליהם לא פורסמו ברבים. כך למשל, בהצהרות צה"ל יש התייחסות לכך שהייתה חריגה מפקודות שלא לכוון התקפות על אזורים

³¹⁵ אתר משרד החוץ הישראלי, "IDF to Probe Use of Cluster Munitions in Lebanon war" ("צה"ל יבדוק שימוש בתחמושת מצרר במלחמת לבנון"), 21 בנובמבר 2006.

³¹⁶ טים באטצ'ר, "Israel Admits Breaching Own Rules on Cluster Munitions" ("ישראל מודה בחריגה מפקודות הנוגעות לתחמושת מצרר"), הדיילי טלגרף, 21 בנובמבר 2006; גרג מיר, "Israeli General Orders Lebanon Inquiry" ("הרמטכ"ל הישראלי מורה על בדיקת המלחמה בלבנון"), ניו-יורק טיימס, 20 בנובמבר 2006.

³¹⁷ מירון רפפורט, "באישור הפיקוד והמטכ"ל", הארץ, 8 בדצמבר 2006; חנן גרינברג, "התותחנים: ירינו מצרר על-פי ההוראות", ynet, 21 בנובמבר 2006.

³¹⁸ אתר משרד החוץ הישראלי, "Opinion of the Military Advocate General Regarding Use of Cluster Munitions in Second Lebanon War" ("חוות דעת הפרקליט הצבאי הראשי ביחס לממצאי הקצין הבודק באשר לשימוש בחימוש מצרר במהלך מלחמת לבנון השנייה"), 24 בדצמבר 2007, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Rulings/Opinion+of+the+Military+Advocate+General+regarding+use+of+cluster+munitions+in+Second+Lebanon+War+24.htm> (כניסה לאתר ב-29 בדצמבר 2007). ראו בנוסף: אתר משרד החוץ הישראלי, "IDF to Probe Use of Cluster Munitions in Lebanon war" ("צה"ל יבדוק שימוש בתחמושת מצרר במלחמת לבנון"), 21 בנובמבר 2006, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2006/IDF%20to%20probe%20use%20of%20cluster%20munitions%20in%20Lebanon%20War%2021-Nov-2006> (כניסה לאתר ביום 3 בספטמבר 2007).

בנויים, אך אין פירוט של מקרי החריגה ושל ההצדקות לה בכל אחד מהם. תחת זאת, טען צה"ל בקיצור כי "כוחות צה"ל השתמשו במשאבים שעמדו לרשותם בניסיון להפחית את ירי הרקטות הנמרץ על אזרחים ישראלים". הצהרות הצבא אינן מספקות הסבר לפגיעה הנרחבת ביישובים בכל רחבי דרום לבנון. אין הן מספקות כל סיבה לשיעור הנפלים הגבוה כל-כך. הן אף אינן מכירות בנוק שייגרם לאזרחים בעתיד לנוכח שיעור הנפלים הגבוה, נזק שניתן לחזותו מראש.³¹⁹ בהתאם לכך, לא ניתן להעריך שמדובר בבדיקות רציניות ונעדרות משוא פנים. אף אחת מהבדיקות הפנימיות אינה בבחינת מילוי של חובת ישראל לערוך חקירות מהימנות, עצמאיות וחסרות פניות על מה שנראה כהפרה נרחבת של המשפט ההומניטארי הבינלאומי בידיה. על חקירות כאלה גם לבחון האם ישנה אחריות אישית של חלק מהמפקדים לפשעי מלחמה.

ארגון Human Rights Watch ביקש בהזדמנויות רבות מגורמים ישראליים רשמיים מידע כללי על מטרותיה של ישראל ועל ההיגיון שעמד מאחורי השימוש בתחמושת מצרר, וכן מידע נקודתי על מספרים וסוגים של תחמושת מצרר שהשתמשו בה בהתקפות, על מיקומן של התקפות ועל ההצדקות הצבאיות להתקפות אלה. ב-8 בינואר 2007 שלח ארגון Human Rights Watch מכתב לשר הביטחון בנוגע להתקפות אוויר וקרקע שונות ומגוונות, וביקש מידע מפורט על בחירת המטרות וכלי הנשק, על הליכי בחינת ההחלטות, על אמצעי זהירות שנקטו בידי צה"ל במטרה למנוע הרג אזרחים ועל הליכי הערכת נזקים שלאחר מעשה שנקטו בידי צה"ל.

במענה לארגון Human Rights Watch שהתקבל בחודש מאי 2007 טענה ישראל כי השימוש בתחמושת מצרר בדרום לבנון תאם את "העקרונות של סכסוך חמוש" והלם לפריסת משגרי הטילים של חיזבאללה ולהסוואתם "באזורים בנויים ובשטחים צפופי צמחייה". ההחלטה להשתמש בתחמושת מצרר "התקבלה רק לאחר שחלופות לכך נשקלו ונמצאו פחות מועילות, שכן לא היה בהן כדי לוודא במידה מספקת כי ישנה פגיעה מרבית באזורי שיגור הטילים". לטענת צה"ל, כל ירי של תחמושת מצרר כוון על מטרות צבאיות לגיטימיות, ומטעמים הומניטאריים "רובה כוון לשטחים פתוחים, תוך שמירה על מרחק בטוח מאזורים בנויים". כשירי כוון על מטרות צבאיות "בקרבתם של אזורים בנויים, הדבר נעשה תמיד לכיוונם של מיקומים מסוימים שטילים שוגרו מהם על ישראל ולאחר שנקטו צעדים משמעותיים להזהיר אזרחים ולקרוא להם לנטוש את האזור".³²⁰

בחודש יולי 2007 נפגשו אנשי ארגון Human Rights Watch עם עורכי דין מענף דין אזרחי ובינלאומי בפרקליטות הצבאית, שחזרו על העמדות שנזכרו לעיל. רב סרן דורית תובל אמרה כי השימוש בתחמושת מצרר היה חוקי וכי "צה"ל עשה את כל מה שצריך כדי להחיל את המשפט ההומניטארי הבינלאומי", ובמיוחד

³¹⁹ אתר משרד החוץ הישראלי, "IDF to Probe Use of Cluster Munitions in Lebanon war" ("צה"ל יבדוק שימוש בתחמושת מצרר במלחמת לבנון"), 21 בנובמבר 2006.

³²⁰ תגובת ישראל להאשמות בדבר כיוון התקפות על אתרים אזרחיים בלבנון במהלך "מלחמת לבנון השנייה", מסמך שצורף להודעת דואר אלקטרוני מגיל השכל, משרד החוץ הישראלי, לארגון Human Rights Watch, 8 במאי 2007, במענה לפניית ארגון Human Rights Watch לשר הביטחון עמיר פרץ, מכתב מיום 8 בינואר 2007.

את עקרון ההבחנה ואת עקרון המידתיות.³²¹ לדבריה, "הרוב המכריע של האוכלוסייה עזב את האזור ולא נמצא באזורים מיושבים כשהשתמשו בתחמושת מצרר. הרוב המכריע [של תחמושת המצרר] [...], השתמשו בו בשטחים צפופי צמחייה שחיזבאללה הסתיר בהם נשק וירה מהם".³²² כפי שהוסבר לעיל, תובל אמרה כי צה"ל תקף רק אזורים בנויים שרקטות נורו מהם, ו"שילם מחיר" על כך שלא השתמש יותר בתחמושת מצרר.³²³ עמיתה של תובל, סגן אלוף דיויד בנימין, ראש ענף דין אזרחי ובינלאומי, אמר כי לצה"ל לא היה נשק חלופי משום שתחמושת מצרר יעילה נגד מטרות נעות. "אתה לא יכול לפגוע ברקטה בראש... אנחנו לא יכולים לדעת את המיקום המדויק של המטרה. כשיכולנו, השתמשנו בתחמושת הרבה יותר מדויקת. מרגע שאנחנו לא יודעים איפה בדיוק נמצאת המטרה, מה עוד אנחנו יכולים לעשות?"³²⁴ בנימין דחה את בעיית הנפלים והגדירה כ"פתירה" אם האזרחים יורחקו מהאזור ופינוי התחמושת ייעשה ביעילות.³²⁵ "צר לנו על כל אובדן, אבל אחרי שנה וחצי השטח יהיה נקי". "האוכלוסייה דואגת לזה", הוסיפה תובל.³²⁶

חקירות האו"ם

התעניינות בינלאומית הביאה אחר העימות לידי כמה חקירות. קבוצה של ארבעה מדווחים מיוחדים (Special Rapporteurs) של האו"ם נסעה לישראל וללבנון, ובחודש אוקטובר 2006 הגישה דו"ח למועצת זכויות האדם של האו"ם. בדו"ח ביקרה הקבוצה את ישראל על השימוש שעשתה בתחמושת מצרר, וקבעה כי הוא "לא עלה בקנה אחד עם עקרונות ההבחנה והמידתיות".³²⁷ המדווחים המיוחדים מסרו כי על אף טענתה של ישראל כי פעלה בהתאם למשפט ההומניטארי הבינלאומי, "לאמיתו של דבר, פעולותיה לא עמדו בנדרש" במובנים רבים, ובכלל זה "השימוש הבלתי-זהיר, אולי אף בלתי-זהיר במכוון, בתחמושת מצרר".³²⁸ אנשי המשלחת עמדו על כך שבעוד ישראל טוענת כי תחמושת המצרר הייתה הנשק היעיל ביותר נגד אתרי השיגור של חיזבאללה, "נציגי צה"ל שנפגשו עם המשלחת לא סיפקו כל מידע שיאשר כי השימוש בפועל בנשק זה נעשה בהתאם להיגיון צבאי זה".³²⁹

המדווחים המיוחדים ציינו כי חלק מהדוברים הישראלים הרשמיים הכחישו כי רוב תחמושת המצרר נורתה ב-72 השעות האחרונות, ואילו אחרים אמרו כי השימוש בתחמושת מצרר גבר והלך בעשרת הימים

³²¹ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רב סרן דורית תובל, ראש המחלקה האסטרטגית, ענף דין אזרחי ובינלאומי, צה"ל, תל אביב, 2 ביולי 2007.

³²² שם.

³²³ שם.

³²⁴ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם סגן אלוף דיויד בנימין, ראש ענף דין בינלאומי, צה"ל, תל אביב, 2 ביולי 2007. שם.

³²⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רב סרן דורית תובל, ראש המחלקה האסטרטגית, ענף דין אזרחי ובינלאומי, צה"ל, תל אביב, 2 ביולי 2007.

³²⁷ מועצת זכויות האדם של האו"ם, "יישום החלטת העצרת הכללית 251/60 מיום 15 במרס 2006, מועצת זכויות האדם: משלחת ללבנון ולישראל", UN Doc. A/HRC/2/7, 2 באוקטובר 2006, ע' 13.

³²⁸ שם, ע' 10.

³²⁹ שם, ע' 13.

האחרונים.³³⁰ חברי המשלחת כתבו: "דווח באופן נרחב כי חלק הארי של הפצצות הללו הוטל במהלך 72 השעות האחרונות למערכה, בעת שהפסקת האש עמדה בפתח. אם תוכח טענה זו, הדבר יצביע על כוונה בלבוש את שיבת האזרחים ולמנוע אותה, כמו-גם על זלזול בלתי-זהיר בנפגעים הצפויים מקרב האזרחים, שאכן נפגעו בפועל."³³¹

הדווחים המיוחדים הגיעו למסקנה כי "השימוש בתחמושת מצרר לא עלה בקנה אחד עם עקרונות ההבחנה והמידתיות. [...] הוחלט אפוא לכסות אזור שאזרחים רבים חיים בו בפצצות קטנות ובלתי-יציבות. ברי כי השפעתן של פצצות אלה תהייה חסרת הבחנה וכמעט ודאי שהנזק שייגרם באופן מקרי לאזרחים לא יהיה מידתי."³³²

בדו"ח נכתב כי על הקהילה הבינלאומית "לפעול מיד להוספת תחמושת המצרר לרשימת כלי הנשק האסורים במשפט הבינלאומי."³³³

לאחר שמיעת המדווחים המיוחדים מינתה מועצת זכויות האדם של האו"ם ועדת חקירה מיוחדת, ונפרדת מן המשלחת הראשונה, לבחון הפרות אפשריות של משפט זכויות האדם ושל המשפט ההומניטארי הבינלאומי בידי ישראל ולבנות.³³⁴ בחודש נובמבר 2006 פרסמה ועדת החקירה דו"ח שבו תיארה את ההתקפות כחסרות הבחנה ובלתי-מידתיות. הוועדה קבעה כי השימוש בתחמושת מצרר היה "מוגזם" וכי "לא היה כל היגיון של צורך צבאי שהצדיק אותו".³³⁵ בדו"ח נכתב: "ישנן גם ראיות נרחבות לכך שנעשה שימוש בלתי-מבחין בפצצות מצרר ופצצות-משנה פוזרו על-פני יישובים רבים ועל שטחים חקלאיים נרחבים".³³⁶ בהמשך נכתב: מכלול השיקולים מביא את הוועדה להסיק כי נעשה במתכוון שימוש בנשק זה כדי להפוך אזורים רחבי ידיים של אדמה חקלאית פורייה לאזורים שהכניסה אליהם אסורה לאוכלוסייה האזרחית".³³⁷ עם זאת, אין הדו"ח מציג במפורש את הראיות למסקנתו בדבר נזק שנגרם "במתכוון". גם וועדה זו קראה ל"פעולה מיידית להכללתה של תחמושת המצרר ברשימת כלי הנשק האסורים במשפט הבינלאומי".³³⁸

³³⁰ שם, ע' 14.

³³¹ שם, ע' 25.

³³² שם, ע' 13.

³³³ שם, ע' 24-25.

³³⁴ בשנת 2006 קרא ארגון Human Rights Watch להקמת ועדת חקירה בלתי-תלויה וחסרת פניות שתבדוק הפרות שבוצעו בידי כל הצדדים במהלך העימות בין ישראל לחיזבאללה. "ישראל: על ועדת הבדיקה הממשלתית לחקור הפרות של חוקי המלחמה בלבנון", הודעה לעיתונות של ארגון Human Rights Watch, 22 בספטמבר 2006, <http://hrw.org/hebrew/docs/2006/09/22/isrlpa14251.htm>. עם זאת, מועצת זכויות האדם הגבילה את סמכות הפעולה של ועדת החקירה שמינתה לבחינת הפרות שבוצעו בידי כוחות ישראליים, ולא יפתה את כוחה לבחינת הפרות שבוצעו בידי חיזבאללה.

³³⁵ העצרת הכללית של האומות המאוחדות, "יישום החלטת העצרת הכללית 251/60 מיום 15 במארכ 2006, 'מועצת זכויות האדם, דו"ח ועדת החקירה על לבנון הפועלת בעקבות החלטת מועצת זכויות האדם S-2/1", 23 בנובמבר 2006, ע' 60 (ראו להלן: דו"ח ועדת החקירה", 23 בנובמבר 2006).

³³⁶ "דו"ח ועדת החקירה", 23 בנובמבר 2006, ע' 59.

³³⁷ שם, ע' 60.

³³⁸ שם, ע' 77.

חקירות מטעם ארצות הברית

מעט לאחר סוף העימות דווה כי משרד הפיקוח על הסחר הביטחוני של מחלקת המדינה של ארה"ב חקר שימוש ישראלי בתחמושת מצרר בלבנון במטרה לקבוע אם ישראל הפרה הסכמים מסווגים עם ארצות הברית. בהסכמים אלה, שנערכו עוד בשנות השבעים, נקבע באילו נסיבות ובאיזה אופן ישראל יכולה להשתמש בתחמושת מצרר שארה"ב סיפקה.³³⁹ בחודש ינואר 2007 קבעה מחלקת המדינה כי "ישנה אפשרות" שישראל הפרה את ההסכמים והגישה לקונגרס דו"ח בנושא.³⁴⁰

השימוש שישראל עושה בתחמושת מצרר, כמו בכל נשק אחר, כפוף להסכם עם ארה"ב לסיוע ביטחוני הדדי משנת 1952.³⁴¹ לאחר שארה"ב ייצאה לראשונה תחמושת מצרר לישראל בשנת 1976 חתמו המדינות על הסכם נוסף, מיוחד לנשק זה. בשנת 1978 השתמשה ישראל בתחמושת מצרר בלבנון, ועלו חששות לגבי אזרחים שנהרגו מכך. בעקבות זאת, בחודש אפריל אותה שנה אישרה ארה"ב מחדש את ההבנות. אמנם ההבנות סודיות, אך כמה מקורות דיווחו לאורך השנים כי בהסכמים ישנה דרישה כי תחמושת המצרר תופנה רק נגד צבאות ערב המאורגנים, בתנאים דומים לאלה של מלחמות 1967 ו-1973 בין ישראל למדינות ערב, רק נגד מטרות צבאיות המזוהות באופן ברור, ולא באזורים שידוע כי אזרחים נמצאים בהם או באזורים שדרך קבע גרים בהם אזרחים.³⁴²

בחודש יולי 1982, בעקבות התקפות של ישראל בתחמושת מצרר על מטרות אזרחיות בלבנון, השהה ממשלו של הנשיא רייגן את ייצוא תחמושת המצרר לישראל. ארצות הברית מצאה כי ישראל הפרה את הבנות 1978/1976 בכך שהשתמשה בתחמושת מצרר שארה"ב סיפקה נגד מטרות אזרחיות בלבנון, וכי ייתכן

³³⁹ דויד ס' קלאוד, "Inquiry Opened into Israeli Use of US Bombs" ("נפתחה חקירה על שימוש ישראל בפצצות של ארה"ב"), ניו-יורק טיימס, 25 באוגוסט 2006.

³⁴⁰ דויד ס' קלאוד וגרג מיר, "Israel May Have Violated Arms Pact, U.S. Says" ("ארה"ב: ייתכן שישראל הפרה חוזה נשק"), ניו-יורק טיימס, 28 בינואר 2007.

³⁴¹ בדו"ח שירות המחקר של הקונגרס משנת 2005 מצוטט החלק הבא מתוך ההסכם של שנת 1952: "ממשלת ישראל מבטיחה לממשל בארצות הברית כי ככל שתקבל ציוד, חומרים או שירותים מארצות הברית [...] הצורך להם והשימוש בהם יהיה באופן בלעדי לשמירה על ביטחון הפנים שלה, על ההגנה העצמית הלגיטימית שלה, או כדי לאפשר לה לפעול להגנת האזור שהיא חלק ממנו, או בהתאם לסיכורים ואמצעים לביטחון קיבוצי מטעם האומות המאוחדות, וכי היא לא תיקח על עצמה אף פעולה תוקפנית נגד מדינה אחרת". ריצ'ארד פ' גרימט, "US Defense Articles and Services Supplied to Foreign Recipients: Restrictions on Their Use", דו"ח שירות המחקר של הקונגרס, 14 במרס 2005.

³⁴² ראו למשל דויד ס' קלאוד, "Inquiry Opened into Israeli Use of US Bombs" ("נפתחה חקירה על שימוש ישראל בפצצות ארה"ב"), ניו-יורק טיימס, 25 באוגוסט 2006; Landmine Action, "Cluster Munitions in Lebanon," November 2005, pp. 7-12. <http://www.landmineaction.org/resources/resource.asp?resID=1009> (accessed September 3, 2007). לדברי אחד המקורות, בהסכמים הותר לישראל שימוש בנשק "רק לשם הגנה, נגד מטרות צבאיות מבוצרות, ורק אם היא הותקפה בידי שתי מדינות ערב" או יותר. לדברי מקור אחר, "מותר להשתמש בפצצות מצרר נגד הכוחות החמושים הרגילים של אחת או יותר ממדינות ערב" המנהלת מלחמה בישראל כפי שהיה בעימותים של השנים 1967 ו-1973. מקור שלישי טען כי השימוש בנשק זה נאסר למעט נגד "כוחות רגילים של מדינה ריבונית" וב"תנאים מיוחדים של זמן מלחמה", כאשר פירושו של ביטוי זה שרמת העימות דומה לזו שהייתה בשנים 1967 ו-1973 או גבוהה ממנה. ראו Landmine Action, "Cluster Munitions in Lebanon," November 2005, p. 9.

שהפרה גם את ההסכם לסיוע הדדי משנת 1952. בחודש נובמבר 1988 הסירה ארצות הברית את הקפאת הייצוא מבלי שהכריזה על כך.³⁴³

³⁴³ דויד ס' קלאוד, "Inquiry Opened into Israeli Use of US Bombs" ("נפתחה חקירה על שימוש ישראל בפצצות של ארה"ב"), ניו-יורק טיימס, 25 באוגוסט 2006; Landmine Action, "Cluster Munitions in Lebanon," November 2005, pp. 7-12.

שימוש ישראל בתחמושת מצרר והמשפט ההומניטארי הבינלאומי

בשנת 2006 השתמשה ישראל בדרום לבנון באמצעי לחימה שסביר היה להניח כי ייגרמו נזק ניכר לאזרחים – תחמושת מצרר בלתי-מהימנה ובלתי-מדויקת שנעשה בה שימוש נרחב ואינטנסיבי באזרחים מאוכלסים. צה"ל צבר בעבר ניסיון רב בכל הנוגע להשפעותיהם הקטלניות של נפלי המצרר על אוכלוסייה אזרחית בדרום לבנון, וידע כי סוף המלחמה עומד בפתח וכי הוא יותיר מאחוריו ירושה של נפלים שלא התפוצצו היוצרים למעשה שדות מוקשים. על אף כל אלה, לא נמנע צה"ל מביצוע ההתקפות ולא בחר באמצעים חלופיים שיזיקו פחות לאזרחים.

כפי שתואר בדו"ח זה, חוקרי ארגון Human Rights Watch מצאו תחמושת-משנה בתוך בתים, בבתי-ספר, בבתי-עסק ובמרכזים עירוניים – כולם מקומות שאזרחים מרבים לשהות בהם. במקרים רבים הותקפו במצרר אזרחים שלא נמצאו בהם ראיות כלשהן לנוכחותם של משגרי רקטות, לוחמים או אובייקטים צבאיים אחרים של חיזבאללה. כל האנשים שנפגעו לאחר ההכרזה על הפסקת האש היו, למיטב ידיעתנו, אזרחים או מפני מוקשים, וגישתם של אזרחים לשטחים חקלאיים ולרכושם נפגעה קשות. צה"ל יכול היה לחזות מראש את ההשלכות המאוחרות של התקפות המצרר, והיה עליו להביאן בחשבון בעת הערכת הסבירות שאזרחים ייפגעו מהתקפות מתוכננות – נפלי תחמושת המצרר שנותרו על הקרקע בדרום לבנון, שמספרם מוערך בעשרות אלפים ואפשר שהוא מגיע למיליון, אינם מבחינים בין חיילים לאזרחים כאשר הם מתפוצצים במפתיע. נראה כי גורמים אלה מבססים כי שימוש ישראל בתחמושת-משנה הפר את דרישות המשפט ההומניטארי הבינלאומי בכל הנוגע להבחנה בין אזרחים לבין מטרת צבאית.

במחקר של ארגון Human Rights Watch לא נתגלו ראיות לכך שהתקפות המצרר העניקו לישראל יתרון צבאי העולה על הנזק הניכר והמתמשך שגרמו. גם המידע המוגבל שצה"ל פרסם לא כולל ראיות כאלה. מיעוט הראיות לקיומם של אובייקטים צבאיים ספציפיים, הידע בדבר הסכנה שבתחמושת מצרר, תזמון ההתקפות הנרחבות ימים ספורים לפני הפסקת האש הצפויה וההיקף העצום של ההתקפות עצמן, מובילים כולם יחד למסקנה כי ההתקפות היו חסרות הבחנה ובלתי-מידתיות, ובוצעו תוך הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. בין אם בוצעו ההתקפות באורח חסר הבחנה ביודעין, ובין אם בוצעו תוך התעלמות חסרת זהירות מאופיין, הרי שחובה על ישראל לחקור את אחריותם הפלילית של אלה שהורו על ביצוען.

התקפות חסרות הבחנה

ברבים מהמקרים שבחן ארגון Human Rights Watch לא היה ביכולתם של האזרחים המעטים שנכחו בעת ההתקפות לזהות מטרה צבאית ספציפית, כגון נוכחות של לוחמי חיזבאללה, משגרי טילים או תחמושת בכפרים שהותקפו. לא מצאנו ראיות מוחשיות לקיומן של מטרת צבאיות כאלה. זאת ועוד, הכמות הבלתי-נתפסת של תחמושת-משנה שהמטיר צה"ל על דרום לבנון במהלך שלושת הימים שקדמו לכניסתה לתוקף של הפסקת האש שהצדדים ניהלו עליה משא ומתן, כמו-גם הצהרות של חיילים ישראלים שהעידו על אופיין חסר

ההבחנה של ההתקפות, מעוררים ספקות קשים באשר לשאלה אם ההתקפות כווננו אל מטרות ספציפיות או אל אתרים אסטרטגיים, או שמא לא היו אלא מאמץ להציף את האזור כולו בחומרי נפץ ונפלים.

זה"ל לא נענה לבקשת ארגון Human Rights Watch לפרט את המטרות הצבאיות שהתקפות ספציפיות כווננו אליהן, כולל התקפת המצרר על בלידה. תחת זאת שלח זה"ל תשובה המצביעה על "נזק לנתיבים מרכזיים" כמו-גם "כיסוי מרבי של אזורי שיגור הטילים" כיעדים ספציפיים של התקפות תחמושת המצרר שלו.³⁴⁴ עורכת הדין רב סרן דורית תובל מהפרקליטות הצבאית אמרה כי "ברוב הגדול של [תחמושת המצרר] לא נעשה שימוש נגד אזורים מאוכלסים או ליד אזורים מיושבים".³⁴⁵ תחמושת המצרר שהשתמשו בה באזורים בנויים כוונה "לעבר מקומות שנורו מהם רקטות לכיוון ישראל".³⁴⁶

אף שנתבי תחבורה ואזורי שיגור טילים (מבחינה טכנית רקטות) עשויים להיחשב יעדים צבאיים, הרי שהיקפן ועוצמתן של ההתקפות כשלעצמם די בהם כדי להטיל ספק בהיותו של הסבר כללי זה הולם, ובכך שאמנם היו לכל ההתקפות בתחמושת מצרר יעדים צבאיים מובחנים. גורמים ישראליים רשמיים נמנעו, על אף בקשות חוזרות ונשנות, מחשיפה מפורטת יותר של היעדים הספציפיים שההתקפות כווננו אליהם. בנושא זה, כתב המשפטן יורם דינשטיין: "ניתן לראות שטח אדמה מסוים, כשלעצמו, כיעד צבאי".³⁴⁷ עם זאת, סייג דינשטיין אמירה זאת, בציינו: "יש להודות כי אתרים כאלה אינם יכולים להתפרס על-פני שטח רחב מדי; חייב להיות מאפיין ייחודי ההופך פיסת אדמה ליעד צבאי (לדוגמה, מעבר חשוב בהרים; שביל בג'ונגל או באזור של ביצות; ראש גשר; או פיסת אדמה החולשת על הכניסה לנמל)".³⁴⁸ תפיסה זו עולה בקנה אחד עם הפרשנות המוסמכת של פיקטה לפרוטוקולים הנספחים לאמנות ג'נבה, המאשרת כי שלילת שטח מן האויב עשויה להיות יעד צבאי לגיטימי. עם זאת, פיקטה מסביר כי "מצב כזה יכול, כמובן, לחול רק על אזורים מוגבלים ולא על שטחי קרקע נרחבים. הוא חל בראש ובראשונה על מעברים צרים, ראשי גשרים או נקודות אסטרטגיות כגון גבעות או מעברים בהרים".³⁴⁹ שימוש ישראל בתחמושת מצרר על-פני שטחים נרחבים בדרום לבנון לא יוכל להיחשב כהולם על-פי אמת מידה זו.

³⁴⁴ תגובת ישראל להאשמות בדבר כיוון התקפות על אתרים אזרחיים בלבנון במהלך "מלחמת לבנון השנייה", מסמך שצורף להודעת דואר אלקטרוני מגיל השכל, משרד החוץ הישראלי, לארגון Human Rights Watch, 8 במאי 2007, במענה לפניית ארגון Human Rights Watch לשר הביטחון עמיר פרץ, מכתב מיום 8 בינואר 2007. גם החקירה מחודש דצמבר 2007 הצביעה על "כיסוי מרבי" של אתרי שיגור כסיבה לשימוש במצרר. אתר משרד החוץ הישראלי, "Opinion of the Military Advocate General Regarding Use of Cluster Munitions in Second Lebanon War" ("חוות דעת הפרקליט הצבאי הראשי ביחס לממצאי הקצין הבדוק באשר לשימוש בחימוש מצרר במהלך מלחמת לבנון השנייה"), 24 בדצמבר 2007, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Rulings/Opinion+of+the+Military+Advocate+General+regarding+use+of+cluster+munitions+in+Second+Lebanon+War+24.htm> (כניסה לאתר ביום 29 בדצמבר 2007).

³⁴⁵ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רב סרן דורית תובל, ראש המחלקה האסטרטגית, ענף דין אזרחי ובינלאומי, זה"ל, תל אביב, 2 ביולי 2007.

³⁴⁶ שם.

³⁴⁷ Yoram Dinstein, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), p. 92.

³⁴⁸ שם.

³⁴⁹ הצלב האדום הבינלאומי, פרשנות לפרוטוקולים הנספחים מה-8 ביוני 1977 לאמנות ג'נבה מה-12 באוגוסט 1949 (Geneva: Martinus Nijhoff Publishers, 1987), ע' 621.

דיני הסכסוך המזוין הבינלאומי אוסרים מפורשות גם על "התקפה על-ידי הפצצה בכל שיטה או אמצעי, המתייחסת למספר מטרות צבאיות נפרדות ומובחנות באופן ברור הממוקמות בעיר, עיירה, כפר או אזור אחר המכיל ריכוז דומה של אזרחים או אובייקטים אזרחיים, כאל מטרה צבאית יחידה".³⁵⁰ מה"הצפה" השיטתית של כפרים ואזורים מאוכלסים מסוימים בתחמושת מצרר בידי ישראל עולה כי ייתכן שהיבט זה של עקרון ההבחנה הופר גם הוא.

אפילו ירתה ישראל על מטרות צבאיות לגיטימיות, דבר שפרשנים רבים הטילו בספק, כולל שתי החקירות שביצע האו"ם, סביר ביותר שהשימוש שעשתה בתחמושת מצרר באזורים מאוכלסים הפר את המשפט ההומניטארי הבינלאומי. זאת, בהתחשב בכך שתחמושת מצרר היא נשק אזרחי בלתי-מדויק ובכך שהנפלים שלה אינם יכולים להבחין בין יעדים צבאיים לבין אזרחים. הכמות העצומה של תחמושת-משנה שהשתמשו בה, אופן השימוש והסוגים הישנים שנורו, גרמו למספר יוצא דופן של נפלים שהציפו שדות ועשרות יישובים שהאזרחים היו צפויים לשוב אליהם, עובדה שניתן היה לצפות מראש.

בעוד הפגיעה המיידית באזרחים מההתפוצצויות הייתה מוגבלת, הרי שההשפעות ארוכות-הטווח בכל הנוגע לפגיעות, מוות ואובדן מסוג אחר הן ניכרות. לפי פרשנות אקדמית מכובדת לאיסור על התקפות "העושות שימוש בשיטת או באמצעי לוחמה שלא ניתן לכוונם נגד מטרה צבאית מסוימת",³⁵¹ כלי נשק "עיוורים" כגון מוקשי קרקע עלולים להפר כלל זה בכל הנוגע להשפעתם עם חלוף הזמן, בהיעדר אמצעי זהירות כגון מנגנוני השמדה עצמית".³⁵² ניתן להרחיב הערה זו ולהחילה גם על תחמושת מצרר המותירה כמות ניכרת של נפלים דמויי מוקשי קרקע.

סימן ההיכר של התקפה חסרת הבחנה הוא כי "פגיעה באזרחים היא פשוט נושא שהתוקף אינו מתעניין בו".³⁵³ כפי שמציין דינשטיין, מנקודת המבט של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, "אין הבדל אמיתי בין התקפה מתוכננת מראש נגד אזרחים (או אובייקטים אזרחיים) לבין התעלמות חסרת זהירות מעקרון ההבחנה: שני הדברים אסורים באותה המידה".³⁵⁴ שיגור התקפות חסרות הבחנה ביודעין הוא פשע מלחמה על-פי המשפט הבינלאומי.³⁵⁵ על ישראל חלה החובה לחקור בשקיפות את ההחלטות לשגר התקפות נרחבות של תחמושת מצרר, הן כהפרות של חובתה של ישראל על-פי המשפט הבינלאומי, והן ביחס לאפשרות שחלה על

³⁵⁰ הפרוטוקול הראשון, סעיף 51(5)(א).

³⁵¹ זהו אחד התיאורים של התקפה חסרת הבחנה ובלתי-חוקית על-פי המשפט הבינלאומי המנהגי, כפי שהאיסור משתקף בפרוטוקול הראשון, סעיף 51(4)(ב).

³⁵² Michael Bothe, Karl Josef Partsch, Waldemar A. Solf, *New Rules for Victims of Armed Conflicts: Commentary on the Two 1977 Protocols Additional to the Geneva Conventions of 1949* ("כללים חדשים לקורבנות סכסוכים חמושים: פרשנות על שני הפרוטוקולים משנת 1977 הנספחים לאמנות ג'נבה משנת 1949") (The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1982), ע' 305.

³⁵³ יורם דינשטיין, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), p. 117 (citing H.M. Hanke, "The 1923 Hague Rules of Air Warfare," *International Review of the Red Cross*, vol. 33 (1993), p. 26).

³⁵⁴ שם.

³⁵⁵ הפרוטוקול הראשון, סעיף 85; חוקת רומא של בית המשפט הפלילי הבינלאומי (חוקת רומא), U.N. Doc. A/CONF.183/9, 17 ביולי 1998, נכנסה לתוקף ב-1 ביולי 2002, סעיף 8(ב)(4).

יחידים אחריות פלילית, ללא התחשבות בתפקידם ובדרגתם. כפי שנדון לעיל, נמנעה ישראל עד היום מקיום חובתה זו באורח בלתי-תלוי ומהימן.

התקפות בלתי מידתיות

בבואה להצדיק את החלטתה לפתוח בעימות המזוין בלבנון, אמרה ישראל כי הדרך הראויה למדידת מידתיותן של פעולותיה "אינה רק ביחס להתקפה חוצת הגבולות הראשונית של חיזבאללה, או אפילו ביחס ל-4,000 הטילים שנורו אל יישוביה הצפוניים של ישראל, אלא גם אל מול האיום של עשרות אלפי הטילים שצבר חיזבאללה ושאותם הוסיף לקבל מאיראן וסוריה".³⁵⁶ חשוב להכיר בכך שטיעון זה רלוונטי רק ביחס לרציונאל העומד מאחורי יציאתה של ישראל למלחמה (*jus ad bellum* – צדקת המלחמה) ואינו מצדיק, על-פי כל אמת מידה, את התקפות המצרר הנרחבות שלה ב-72 השעות האחרונות של המלחמה. את אלה יש לשקול בהתאם לעקרון המידתיות בניהול המלחמה (*jus in bello* – צדק במלחמה), על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי.

המשפט ההומניטארי הבינלאומי מגדיר מידתיות במונחים של "התקפות", ולא של התגובה הישראלית הכוללת לאיום שנשקף מהאויב.³⁵⁷ "התקפות" משמען "מעשי אלימות כנגד היריב, בין בהתקפה או בהגנה".³⁵⁸ את היתרון הצבאי שבכל התקפה נתונה יש להבין בהקשר של האסטרטגיה הרחבה יותר של המלחמה. אפילו מלומדים השופטים יתרון צבאי לאור ההתקפה כמכלול, ולא על-פי ההיבטים הספציפיים שלה, מכירים בכך ש"התקפה כמכלול" היא אירוע סופי, שאין לטעות בינו לבין המלחמה כולה".³⁵⁹ כאשר התקפה נתונה מייצרת באורח בלתי-מידתי נזק רב לאזרחים ותועלת צבאית מועטה, לא ניתן להצדיקה פשוט משום שאותו צד לוחמה סובר כי יש ערך למטרה של המערכה הצבאית בכללותה.

בקטע שצוטט לעיל, הצדיקה ישראל גם את המידתיות של החלטתה לצאת למלחמה בהסתמכותה על איום שנשקף לאוכלוסייתה ממצבורי הנשק הכוללים של חיזבאללה. אך גם במקרה זה יש לטיעון זה נגיעה מועטת בלבד למדידת המידתיות של התקפות מצרר, שיש לבחון אותה לא בהתאם להחלטה הכוללת להשתמש בכוח, אלא בהתאם ליתרון הצבאי הממשי והישיר שניתן לצפות לו. תחמושת מצרר היא נשק נגד אדם לשלילת שטח מן האויב, ואין היא מותאמת לנטרול מצבורי הרקטות של חיזבאללה. במונחים אלה, הערך הצבאי של התקפת מצרר הוא נמוך. זאת ועוד, על אף ההצהרות ההפוכות של צה"ל, מצאנו ראיות מועטות בלבד המלמדות על

³⁵⁶ תגובת ישראל להאשמות בדבר כיוון התקפות על אתרים אזרחיים בלבנון במהלך "מלחמת לבנון השנייה", מסמך שצורף להודעת דואר אלקטרוני מגיל השכל, משרד החוץ הישראלי, לארגון Human Rights Watch, 8 במאי 2007, במענה לפניית ארגון Human Rights Watch לשר הביטחון עמיר פרץ, מכתב מיום 8 בינואר 2007.

³⁵⁷ סוגיית המידתיות עולה גם בניתוח ההצדקה המשפטית למלחמה, שאינה נושא הניתוח שלנו במסמך זה.

³⁵⁸ הפרוטוקול הראשון, סעיף (1)49. ראו הצלב האדום הבינלאומי, פרשנות לפרוטוקולים הנספחים מה-8 ביוני 1977 לאמנות ג'נבה מה-12 באוגוסט 1949 (Geneva: Martinus Nijhoff Publishers, 1987), ע' 603. ("במילים אחרות, המונח 'התקפה' משמעו 'פעולת קרב'").

³⁵⁹ Yoram Dinstein, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), p. 87.

יתרון צבאי ממשי וישיר מהתקפות אלה ביחס לכל יעד צבאי אפשרי אחר, כגון תקיפת לוחמים, משגרי רקטות או אתרים אסטרטגיים.³⁶⁰

בבואנו לבחון את הנזק שעלול היה להיגרם לאזרחים ושניתן היה לחזותו מראש, סופו הצפוי והממשמש ובא של העימות המזוין היה צריך להיות שיקול מכריע נגד ההריוה הישראלית של אזורים אזרחיים במצבורים ישנים של תחמושת מצרר, ברגע האחרון. אף שישראל טוענת כי השימוש שעשתה בתחמושת מצרר הביא למעשה ל"שיבוש התקפות הטילים נגד מרכזי אוכלוסייה ישראלים",³⁶¹ הנזק לאזרחים היה ניכר, וכלל כמעט 200 נפגעים, את הזיהום הישיר של 38.7 קמ"ר שידוע עליו כיום, ושיבוש חייהם של אלפי אזרחים אחרים החיים ברחבי 1,400 קמ"ר שהושפעו מהתקפות המצרר מצפון ומדרום לנהר הליטאני. בהתחשב בכמות העצומה של תחמושת-משנה שנעשה בה שימוש, ובשיעורי הנפלים הידועים שלה, ניתן היה לחזות מראש כי נפלים יהפכו אזורים אזרחיים לשדות מוקשים בפועל – עדויות מחיילים (כמו-גם האיסור שהטיל צה"ל על-פי דיווחים על ירי תחמושת מצרר לתוך אזורים שהוא צפוי להיכנס אליהם מאוחר יותר) מלמדות כי הדבר היה ידוע לצה"ל. שיעור הנפלים עלה באופן חמור משום שישראל השתמשה בכלי נשק ישנים וכיוון שהיא ירתה חלק מתחמושת-המשנה במסלולים נמוכים ולטווח קצר.

אכן, ישראל הייתה מודעת היטב לנזק המתמשך שנגרם לאזרחים לבנוניים מנפלים שלא התפוצצו ונותרו בשטח מאז הפעמים הקודמות בהן השתמשה בתחמושת כזו בדרום לבנון, בשנים 1978 ו-1982. תחמושת-משנה שלא התפוצצה, שישראל ירתה לפני למעלה משני עשורים, המשיכה להשפיע על לבנון עד לתחילת העימות של שנת 2006, אם כי באופן מצומצם הרבה יותר מאשר בשנת 2006.

הסתמכות חסרת הצדקה על אזרחות

בבואה לחשב את הנזק הצפוי לאזרחים, היה על ישראל להביא בחשבון את נוכחותם. בחודש נובמבר 2006 הצהירה ישראל: "ראוי גם לציין כי ממצאי התחקיר המבצעי מראים כי לפני השימוש בתחמושת מצרר הזהיר צה"ל שוב ושוב את האוכלוסייה האזרחית כי עליה לעזוב אזורים שהתקפות כוונו אליהם".³⁶² פרקליטים מצה"ל שארגון Human Rights Watch נפגש עמם בחודש יולי 2007 אמרו גם כי "היה מאמץ גדול מאוד

³⁶⁰ אתר משרד החוץ הישראלי, "Opinion of the Military Advocate General Regarding Use of Cluster Munitions in Second Lebanon War" ("חוות דעת הפרקליט הצבאי הראשי ביחס לממצאי הקצין הבודק באשר לשימוש בחימוש מצרר במהלך מלחמת לבנון השנייה"), 24 בדצמבר 2007, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Rulings/Opinion+of+the+Military+Advocate+General+regarding+use+of+cluster+munitions+in+Second+Lebanon+War+24.htm> (כניסה לאתר ביום 29 בדצמבר 2007).

³⁶¹ אתר משרד החוץ הישראלי, "Preserving Humanitarian Principles While Combating Terrorism: Israel's Struggle with Hizbullah in the Lebanon War" ("שמירה על עקרונות הומניטאריים תוך כדי לחימה בטרור: מאבקה של ישראל עם חיזבאללה במלחמת לבנון"), זמין נכון ל-14 באוגוסט 2007, בכתובת: <http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism-+Obstacle+to+Peace/Terrorism+from+Lebanon-+Hizbullah/Preserving+Humanitarian+Principles+While+Combating+Terrorism+-+April+2007.htm>.

³⁶² אתר משרד החוץ הישראלי, "IDF to Probe Use of Cluster Munitions in Lebanon war" ("צה"ל יבדוק שימוש בתחמושת מצרר במלחמת לבנון"), 21 בנובמבר 2006.

להבטיח שהאוכלוסייה לא תהיה שם במהלך המלחמה",³⁶³ והודעת הפצ"ר מחודש דצמבר 2007 התייחסה ל"אזהרות רבות וחוזרות ונשנות שניתנו על-ידי צה"ל לאוכלוסייה האזרחית".³⁶⁴ ישראל פרסמה אזהרות כלליות המורות לאזרחים בדרום לבנון לעזוב באמצעות כרוזים בערבית ושידורי רדיו.

ישראל לא הייתה זכאית להניח כי לאחר שפרסמה אזהרות נשמעה להן האוכלוסייה האזרחית כאיש אחד ואף אזרח לא נותר בשטח, או כי כל התשתית האזרחית הפכה לפיכך למטרה צבאית אפשרית. אין במתן אזהרות כדי להתיר לצדדים לסכסוך להתעלם לאחר-מכן מהמשך נוכחותם של חלק מהאזרחים – יש לשקול את כל הנזק האפשרי לאזרחים הנותרים אל מול היתרון הצבאי הממשי והישיר שניתן לצפות לו מהתקפה, ולבטל את ההתקפה במקרה שהנזק לאזרחים אינו מידתי. שאם לא כן, היה זה מצדק מצד חיזבאללה "להזהיר" את האזרחים להימלט מצפון ישראל ואז לירות לתוכה, מבלי להתחשב בנפגעים אזרחיים – שיטת לוחמה בלתי חוקית בעליל.

נכון אמנם שעד סוף המלחמה, אז נורה חלק הארי של תחמושת המצרר, כבר נטשו רוב האזרחים את היישובים שההתקפות כוונו אליהם, או הסתתרו במקלטים בעת ההפצצות. אך באזורים רבים היו הדרכים מסוכנות מדי עבור אזרחים שרצו להימלט, ומחירי התחבורה מנעו מהם לעשות זאת. אזרחים רבים נותרו משום שהיו עניים או חולים מכדי לעזוב, או משום שרצו להישאר ולטפל בקרובי משפחה קשישים או חולים או ברכושם, בצאנם או בשדותיהם.³⁶⁵ אחד מתושבי זוטאר א-שרקיה אמר: "האדמה והכבוד שלי מנעו ממני לעזוב".³⁶⁶ אחרים נותרו כדי להעניק שירות אזרחי כרופאים, כאחיות וכנהגי אמבולנס. "שום עיירה לא הייתה ריקה במאה אחוז", אמרה חבובה עאון, מתאמת מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה.³⁶⁷

ישראל ידעה ללא ספק כי חלק מן האזרחים לא היו מסוגלים או מוכנים לעזוב, משום שהיו עניים או קשישים, מפני שחששו כי ייהרגו בדרכים, משום שלא עלה בידם להשיג אמצעי תחבורה או משום שהיו אחראים לרכוש משפחתי. אזרחים אלה נותרו אפוא חשופים לפגיעת התקפות בתחמושת מצרר. כך היה הדבר בעימות של שנת 1993 בין ישראל לחיזבאללה בדרום לבנון, ואכן במהלך העימות של שנת 2006 פורסמו בכלי

³⁶³ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם רב סרן דורית תובל, ראש המחלקה האסטרטגית, ענף דין אזרחי ובינלאומי, צה"ל, תל אביב, 2 ביולי 2007.

³⁶⁴ אתר משרד החוץ הישראלי, "Opinion of the Military Advocate General Regarding Use of Cluster Munitions in Second Lebanon War" ("חוות דעת הפרקליט הצבאי הראשי ביחס לממצאי הקצין הבודק באשר לשימוש בחימוש מצרר במהלך מלחמת לבנון השנייה"), 24 בדצמבר 2007, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Law/Legal+Issues+and+Rulings/Opinion+of+the-Military+Advocate+General+regarding+use+of+cluster+munitions+in+Second+Lebanon+War+24.htm> (כניסה לאתר ביום 29 בדצמבר 2007).

³⁶⁵ ארגון Human Rights Watch, "Lebanon-Fatal Strikes: Israel's Indiscriminate Attacks Against Civilians in Lebanon" ("התקפות קטלניות: התקפות חסרות הבחנה של ישראל על אזרחים בלבנון"), (E) 3, no. 18, vol. 18, אוגוסט 2006, <http://hrw.org/reports/2006/lebanon0806/>, ע' 42.

³⁶⁶ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם עלי עאקל שייתאני, זוטאר א-שרקיה, 23 באוקטובר 2006.

³⁶⁷ ראיון שערך ארגון Human Rights Watch עם חבובה עאון, מתאמת מרכז המשאבים בנושא מוקשי יבשה, בירות, 20 באוקטובר 2006.

התקשורת סיפורים רבים על אזרחים לבנונים שמתו בהתקפות ישראליות או שנותרו לכודים במקומם. במקרים מסוימים, נראה כי ישראל ידעה בדיוק כמה אנשים נותרו בכפר.³⁶⁸

התקפה על מקום מוגן

לבסוף, ההתקפה על בית החולים בתבנין הפרה את ההגנה המיוחדת המוענקת לבתי-חולים ולמתקנים רפואיים על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי. ארגון Human Rights Watch לא מצא ראיות כלשהן לכך שחיזבאללה השתמש בבית החולים למטרות צבאיות בעת ההתקפה, או לכך שבית החולים היה סמוך מאוד ליעד צבאי תקף. אם לא יימצאו ראיות כאלה, קיימת הנחה מוקדמת חזקה כי ישראל תקפה את האתר ביוזעין או מתוך התעלמות חסרת זהירות מנוכחותו של בית החולים. אם זה אכן המקרה, מוטלת על ישראל האחריות לחקור את התקרית בחשד לפשע מלחמה.³⁶⁹

³⁶⁸ למשל, ב-24 ביולי, העריך הרמטכ"ל רב-אלוף דן חלוץ כי בבינת ג'ביל נותרו 500 אזרחים על אף אזהרות צה"ל שקראו להם לעזוב. חנן גרינברג, "Halutz: In the Next Speech Nasrallah Will Consider his Words Very Well", Ynet News, 24 ביולי 2006, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3280528,00.html> (כניסה לאתר ביום 6 בנובמבר 2006). בעברית: "הרמטכ"ל: בנאום הבא נסראללה ישקול את מלותיו היטב", Ynet, 24 ביולי 2006, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3280449,00.html> (כניסה לאתר ביום 14 בפברואר 2007).

³⁶⁹ הפרוטוקול הראשון, סעיף 85(2); חוקת רומא, סעיף 8(ב)(9).

מאמצים עולמיים לטפל בעניין תחמושת המצרר

המודעות הבינלאומית לצורך לטפל בתחמושת המצרר גדלה והולכת במהירות. זאת, לאחר שנים של פעילות ציבורית בנושא מטעם ארגון Human Rights Watch, קואליציית תחמושת המצרר (שארגון Human Rights Watch שותף לניהולה), ארגונים לא-ממשלתיים אחרים, הצלב האדום הבינלאומי וממשלות שונות. ראוי במיוחד לציין כי בחודש פברואר 2007 הושק באוסלו שבנורבגיה תהליך שנועד לגבש אמנה בינלאומית חדשה שתאסור על תחמושת מצרר הגורמת לאזרחים נזק בלתי מתקבל על הדעת. 46 מדינות הסכימו באוסלו להשלים את הכנתה של האמנה עד שנת 2008, והכינו מפת דרכים הכוללת פגישות שבהן יפתחו את האמנה ויקיימו עליה משא ומתן. כעת, 94 מדינות כבר שותפות לתהליך.

השימוש של ישראל בתחמושת מצרר בלבנון נתנה רוח גבית לתהליך שצבר תאוצה בין כה וכה. בחודש אוקטובר 2006 אמר שר החוץ של נורבגיה: "המקרה של לבנון מראה בבירור כי יש צורך אמתי לחזק את המשפט ההומניטארי בתחום זה. לפי תפיסת הממשלה, לא ניתן לקבל את הסבל האנושי שהשימוש בתחמושת מצרר מסב. לכן, נורבגיה תעמוד בראש – לצד מדינות אחרות שתפיסתן דומה וגורמים הומניטאריים בינלאומיים – בניסיון לכונן איסור בינלאומי על תחמושת מצרר".³⁷⁰

התנופה נגד תחמושת מצרר התעצמה במהלך הוועידה השלישית לבחינת האמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים (CCW), שהתכנסה בג'נבה בין ה-7 ל-17 בנובמבר 2006. ביום הראשון לוועידה פרסם מזכ"ל האום דאז קופי אנאן הצהרה שבה קרא ל"הקפאה" של השימוש בתחמושת מצרר באזורים מאוכלסים ולהשמדתה של תחמושת מצרר "בלתי-מדויקת ובלתי-מהימנה".³⁷¹ הצלב האדום הבינלאומי קרא למדינות לא רק "להפסיק לאלתר את השימוש בתחמושת מצרר בלתי-מדויקת ובלתי-מהימנה", אלא גם להשמיד את מצבורי הנשק מסוג זה שהן מחזיקות. הצלב האדום גם הצביע על כוונתו לכנס פגישת מומחים בתחילת שנת 2007 במטרה לזהות את היסודות שיהיו נחוצים לאמנה בדבר תחמושת מצרר (הפגישה התקיימה במונטרה מאוחר יותר, בחודש אפריל).³⁷²

עד סיומה של הוועידה, הביעו כמעט שלושים מדינות תמיכה בהצעה לפתוח במשא ומתן בין החברות באמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים על "כלי חוקי מחייב שייתן מענה לבעיות ההומניטאריות הכרוכות בתחמושת המצרר".³⁷³ עם זאת, כמה מדינות אחרות דחו את ההצעה, בהן ארה"ב, בריטניה, סין ורוסיה, והעדיפו מנדט

³⁷⁰ משרד החוץ הנורבגי, "מענה לשאלתה של אולף אקסלסן (מפלגת הלייבור) בנוגע למלחמה בלבנון והשימוש בתחמושת מצרר, שאילתא בכתב מס' 61 (2006-2007)", 24 באוקטובר 2006 (תרגום מנורבגית לאנגלית), http://www.odin.dep.no/ud/english/news/speeches/minister_a/032171-090682/dok-bu.html (כניסה לאתר ביום 3 באוקטובר 2007).

³⁷¹ מזכ"ל האו"ם, "הודעה לוועידה השלישית לבחינת האמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים", ג'נבה, 7 בנובמבר 2006.

³⁷² הצלב האדום הבינלאומי, "Statement of Dr. Philip Spoerri to the Third Review Conference of the CCW", ג'נבה, 7 בנובמבר 2006. הפגישה התקיימה במונטרה, שווייץ, בין ה-18 ל-20 באפריל 2007, בהשתתפות 32 ממשלות, כמו-גם ארגון Human Rights Watch, מספר קטן של ארגונים לא-ממשלתיים אחרים וסוכנויות או"ם.

³⁷³ "הצעה למנדט למשא ומתן על כלי חוקי מחייב שייתן מענה לבעיות ההומניטאריות הכרוכות בתחמושת מצרר", אשר הגישו אוסטריה, אירלנד, הכס הקדוש, מקסיקו, ניו-זילנד ושבדיה, CCW/CONF.III/WP.1, 6 באוקטובר 2006. ההצעה גם זכתה לתמיכתן

חלש יותר להמשיך את השיחות על שיירי תחמושת נפיצים ממלחמה, תוך התמקדות בתחמושת מצרר. ביום האחרון לוועידה פרסמו המדינות המתנגדות לתחמושת מצרר הצהרה, וקראו בה לכונן הסכם שיאסור על השימוש בתחמושת מצרר "בתוך ריכוזי אזרחים", יאסור על השימוש בתחמושת מצרר ש"יוצרת סכנות הומניטאריות רציניות, למשל משום שהיא בלתי-אמינה ו/או בלתי-מדויקת", וידרוש השמדת מצבורים של תחמושת מצרר.³⁷⁴ נורבגיה הודיעה אז כי תפתח בתהליך משא ומתן עצמאי, מחוץ למסגרת האמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים, על אמנה שתאסור על תחמושת מצרר שגורמת נזק הומניטארי בלתי מתקבל על הדעת.

ב-23 בפברואר 2007 הסכימו באוסלו 46 מדינות להשלים עד 2008 את הכנתו של הסכם שיאסור על תחמושת מצרר שגורמת לאזרחים נזק בלתי מתקבל על הדעת.³⁷⁵ ההסכם "יאסור על השימוש, על הייצור, על ההעברה ועל החזקת מצבורים של תחמושת מצרר הגורמת לאזרחים נזק בלתי מתקבל על הדעת" ויכלול הוראות הנוגעות לפינוי, לסיוע לקורבנות, להעלאת מודעות בנוגע לסכנות ולהשמדת מלאי.³⁷⁶ 48 מדינות נוספות הצטרפו לתהליך בפגישות המשך שנערכו בלימה שבפרו בין ה-23 ל-25 במאי 2007 ובווינה שבאוסטריה בין ה-5 ל-7 בדצמבר. המדינות דנו על טיוטה לאמנה והגיעו להסכמה נרחבת על מסגרת האמנה ועל יסודות מרכזיים בה. המדינות עדיין דנות על ההגדרה של מצרר ועל סוגי התחמושת שהיא כוללת.³⁷⁷ ארגון Human Rights Watch וקואליציית תחמושת המצרר הדגישו כי על נקודת הפתיחה להיות שכל סוגי תחמושת המצרר גורמים לאזרחים נזק בלתי מתקבל על הדעת, ושעל נטל ההוכחה ליפול על ממשלות שתצטרכנה להוכיח לגבי כל סוג נשק כי אין להחיל עליו את האיסור. ישראל לא השתתפה בתהליך זה, ואילו לבנון הייתה פעילה ותומכת ביותר.

פגישות שמטרתן להמשיך בפיתוח האמנה ובמשא ומתן עליה נקבעו לוולינגטון שבניו-זילנד (22-28 בפברואר 2008), ולדבלין שבאירלנד (19-30 במאי 2008), וטקס חתימה מתוכנן להתקיים באוסלו מאוחר

הרשמית של איטליה, ארגנטינה, בוסניה והרצגובינה, גואטמלה, גרמניה, דנמרק, הונגריה, לוקסמבורג, ליטא, ליכטנשטיין, מלטה, סלובניה, סלובקיה, סרביה, פורטוגל, פרו, צ'ילה, קוסטה ריקה, הרפובליקה הצ'כית ושווייץ.

³⁷⁴ "הצהרה על תחמושת מצרר", אשר הגישו אוסטריה, אירלנד, בוסניה והרצגובינה, בלגיה, גרמניה, דנמרק, הונגריה, הכס הקדוש, לוקסמבורג, ליטא, ליכטנשטיין, מלטה, מקסיקו, נורבגיה, ניו-זילנד, סלובניה, סלובקיה, סרביה, פורטוגל, פרו, קוסטה ריקה, קרואטיה, הרפובליקה הצ'כית, שבדיה ושווייץ, CCW/CONF.III/WP.18, 17 בנובמבר 2006.

³⁷⁵ ועידת אוסלו על תחמושת מצרר, "הצהרה", 22-23 בפברואר 2007, [http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Oslo%20Declaration%20\(final\)%2023%20February%202007.pdf](http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Oslo%20Declaration%20(final)%2023%20February%202007.pdf) (כניסה לאתר ביום 2 במארס 2007). 94 התומכות הנוכחיות הן: אוגנדה, אוסטריה, אוסטרליה, אורוגוואי, איטליה, אינדונזיה, איסלנד, אירלנד, אל סלבדור, אלבניה, אלג'יריה, אנגולה, אסטוניה, אפגניסטן, אקוודור, ארגנטינה, בולגריה, בוליביה, בוסניה והרצגובינה, בורונדי, בלגיה, בנגלדש, בריטניה, גאנה, גואטמלה, גינאה, גינאה ביסאו, גינאה המשוונית, גרמניה, דנמרק, דרום אפריקה, הולנד, הונגריה, הונדורס, ונצואלה, זמביה, טג'יקיסטן, טנזניה, יוון, יפן, ירדן, הכס הקדוש, לאוס, לבנון, לוקסמבורג, לטביה, ליבריה, ליטא, ליכטנשטיין, לסוטו, מאוריטניה, מאלזיה, מוזמביק, מונטנגרו, מלאווי, מלטה, מצרים, מקדוניה, מקסיקו, נורבגיה, ניגריה, ניו-זילנד, ניקראגוואה, סודאן, סיירה לאון, סיישל, סלובניה, סלובקיה, סנגל, סנט וינסנט והגרנדינים, ספרד, סרביה, פולין, פורטוגל, פינלנד, פנמה, פרגוואי, פרו, צ'אד, צ'ילה, צרפת, קוסטה ריקה, קמבודיה, קנדה, קניה, קרואטיה, הרפובליקה הדומיניקאנית, הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו, הרפובליקה הצ'כית, שבדיה, שווייץ, תאילנד, תורכיה ותימן.

³⁷⁶ ועידת אוסלו בנושא תחמושת מצרר, "הצהרה", 22-23 בפברואר 2007, [http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Oslo%20Declaration%20\(final\)%2023%20February%202007.pdf](http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Oslo%20Declaration%20(final)%2023%20February%202007.pdf) (כניסה לאתר ביום 2 במארס 2007).

³⁷⁷ ניתן לקרוא הגדרה שהציעו ארגון Human Rights Watch וקואליציית תחמושת המצרר בכתובת www.stopclustermunitions.org.

יותר השנה. לדברי שר החוץ הנורבגי יונאס גאר סטורה, "קבענו לעצמנו לוח זמנים לסיים את העבודה עד 2008. זה שאפתני אבל חיוני בשל הדחיפות שבבעיה ההומניטארית הזאת".³⁷⁸

בינתיים, בחודש נובמבר 2007, מדינות שהן צד לאמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים דחו הצעה של האיחוד האירופי לשאת ולתת על פרוטוקול חדש שיאסור תחמושת מצרר שגורמת לאזרחים נזק בלתי מתקבל על הדעת, ותחת זאת רק הסכימו למנדט חלש ומעורפל לנהל "משא ומתן על הצעה לתת בדחיפות מענה לנזקים ההומניטאריים של תחמושת המצרר תוך איזון בין שיקולים צבאיים והומניטאריים". כתב המנדט אינו מציין כי על המשא ומתן להוביל למנגנון חוקי חדש, בעל אופי מחייב, ואין הוא כולל איסור מכל סוג שהוא. בנוסף, אין בו לוח זמנים. קבוצת המדינות שהן צד לאמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים מסרבת זה חמש שנים לדון בנושא זה; הקבוצה נוקטת בגישת קונצנזוס, שהמכנה המשותף הנמוך ביותר שלה גובר; בנוסף, מדינות כמו ארה"ב, סין ורוסיה מתנגדות באופן מוצהר לכל איסור שהוא. בהינתן גורמים אלה, הסיכוי שגוף זה יניב תוצאה משמעותית על תחמושת מצרר הינו קטן עד אפסי.³⁷⁹

מדינות רבות פועלות גם ברמה המקומית לטיפול בנושא תחמושת המצרר. בחודש פברואר 2006 הייתה בלגיה למדינה הראשונה שאימצה איסור מקיף על תחמושת מצרר,³⁸⁰ ובחודש דצמבר 2007, במהלך הפגישה של תהליך אוסלו, הלכה אוסטרליה בעקבותיה. נורבגיה הכריזה על השהיית השימוש בתחמושת זו בחודש יוני 2006, והונגריה בחודש מאי 2007. בחודש אוגוסט 2006 הודיעה גרמניה שהיא לא תצטייד בתחמושת מצרר נוספת, תחדל להשתמש בשני סוגי תחמושת המצרר שבמצבוריה אשר שיעור הנפלים שלהם גבוה מ-1%, ותבחן אם ניתן להחליף את כל תחמושת המצרר שברשותה בנשק חלופי. ב-28 בספטמבר 2006 אישר הפרלמנט הגרמני החלטה להכניס את השינויים האלה לתוקף.

גם במדינות אחרות נמצאות יוזמות פרלמנטריות לאסור או להגביל תחמושת מצרר בתהליך. בחודש אוקטובר 2004 אימץ הפרלמנט האירופי החלטה הקוראת להשהייה מיידית של השימוש, הייצור וההעברה של תחמושת מצרר עד אשר יסתיים משא ומתן על הסכם בינלאומי שיווסת אותם או יאסור עליהם. ב-12 באוקטובר, כמה שבועות מאוחר יותר, אישר הפרלמנט של לוקסמבורג הצעה הקוראת לממשלה להצטרף ליוזמות בינלאומיות לאסור על תחמושת מצרר ולפתח חוק חדש שיאסור על תחמושת מצרר. יוזמות פרלמנטריות אחרות להגביל או לאסור על תחמושת מצרר נמצאות בתהליך באיטליה, ארה"ב, בריטניה, הולנד, צרפת, שבדיה ושווייץ.

בשנים האחרונות החליטו מדינות רבות להוציא משימוש או להשמיד תחמושת מצרר בעלת שיעור נפלים גבוה, ומדינות מסוימות קראו לאסור על השימוש בתחמושת כזו באזורים מאוכלסים. ארגנטינה, ארה"ב,

³⁷⁸ משרד החוץ הנורבגי, "תחמושת המצרר תיאסר לשימוש עד סוף 2008", הודעה לעיתונות, 23 בפברואר 2007, <http://www.regjeringen.no/en/ministries/ud/Press-Contacts/News/2007/Cluster-munitions-to-be-banned-by-2008.html?id=454942> (כניסה לאתר ביום 2 במרץ 2007).

³⁷⁹ "האמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים: רק תהליך אוסלו יכול להוביל לאיסור על פצצות מצרר", הודעה לעיתונות מטעם ארגון Human Rights Watch, 13 בנובמבר 2007, 2007, <http://hrw.org/english/docs/2007/11/13/global17320.htm>; סטיב גוס (Human Rights Watch), "תהליך אוסלו: להפסיק את פצצות המצרר", פרשנות, OpenDemocracy, 19 בנובמבר 2007, http://www.opendemocracy.net/article/globalisation/institutions_government/cluster_bomb_disarmament.

³⁸⁰ החוק עבר בפרלמנט הבלגי בחודש פברואר, ונכנס לתוקף ב-9 ביוני 2006.

גרמניה, דנמרק, נורבגיה, שווייץ ומדינות אחרות הודיעו כי לא יצטיידו בעתיד בתחמושת מצרר בעלת שיעור נפל גדול מ-1%; דרום אפריקה ופולין הצהירו כי יגבשו שיעורי מהימנות מינימאליים. מדינות אף החליטו להוציא משימוש או להשמיד תחמושת מצרר עם שיעור נפל גבוה, בהן אוסטריה (Rockeye), בלגיה (755-755), בריטניה (M483 DPICM), גרמניה (BL-755, DM-602, DM-612), דנמרק (Rockeye), הולנד (BL-755, M26 MLRS, M483A1), נורבגיה (Rockeye), פורטוגל (BL-755), צרפת (BLG-66), קנדה (Rockeye) ושווייץ (BL-755). עם זאת, כפי שתואר בדו"ח זה, אפילו שיעור הנפל של תחמושת המצרר המתחכמת ביותר בדרום לבנון הובילה את Human Rights Watch למסקנה כי השגת תקן נפלים של פחות מ-1% אינה אפשרית בעת זו.

סיכום

שימוש ישראל בשנת 2006 בתחמושת מצרר בלבנון התאפיין בהתקפות נרחבות בעצימות רבה על-פני אזורים אזרחיים ושטחים אחרים. התקפות אלה הותירו אחריהן נפלים רבים ביותר הגורמים בקרב אזרחים למקרי מוות ופציעה צפויים מראש. גורמים אלה מוליכים אותנו למסקנה שהתקפותיה של ישראל היו חסרות הבחנה ובלתי-מידתיות, ועל כן בלתי-חוקיות על-פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי. נראה עוד כי צה"ל שיגר התקפה אחת, או בחוסר זהירות או במכוון, על בית החולים תבנין, מקום מוגן על-פי המשפט הבינלאומי. על ישראל חלה החובה לחקור נאמנה הפרות אלה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי בחשד לפשעי מלחמה.

שימוש זה בתחמושת מצרר מדגיש את הנזקים ההומניטאריים החמורים של נשק בלתי-מדויק ובלתי-אמין זה. חלק הארי של קורבנות נפלי התחמושת המתפוצצים בלבנון היו אזרחים, ותחמושת המצרר מוטטה את החקלאות במדינה, וגזלה את מקור פרנסתן של משפחות רבות. נפלים חבויים עוד יוסיפו לסכן תושבי כפרים ולגרום למוות ולפציעה עד אשר יטוהר השטח לחלוטין. עבור תושבים בלבנון, המלחמה לא הסתיימה עם החתימה על הסכם הפסקת האש.

על הטרגדיה שפקדה את לבנון לשמש זרז לכינונם הן של אמצעים ברמה הלאומית והן של אמנה בינלאומית חדשה על תחמושת מצרר. על מדינות לבחון לאלתר השהייה של השימוש, הייצור וההעברה של תחמושת מצרר. מיד לאחר מכן, ובמטרה להגן על אזרחים סביב העולם, על מדינות להצטרף למאמץ החדש לפיתוח מנגנון חוקי מחייב שיאסור על תחמושת מצרר שגורמת נזק הומניטארי בלתי מתקבל על הדעת.

נספח א': תגובת ישראל למכתב מארגון Human Rights Watch

המסמך ששלח משרד החוץ הישראלי לארגון Human Rights Watch ב-8 במאי 2007, הריהו מובאה שהועתקה מילה במילה ממסמך שהמשרד פרסם באתר האינטרנט שלו ב-1 באפריל 2007 תחת הכותרת "שמירה על עקרונות הומניטאריים תוך לחימה בטרור: מאבקה של ישראל עם חיזבאללה במלחמת לבנון". החל ב-14 באוגוסט 2007 ניתן לקרוא את המסמך (באנגלית) בכתובת <http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism-+Obstacle+to+Peace/Terrorism+from+Lebanon-+Hizbullah/Preserving+Humanitarian+Principles+While+Combating+Terrorism-+April+2007.htm>. המסמך אינו נותן מענה ישיר למידע שארגון Human Rights Watch ביקש. עד לרגע זה לא קיבלנו כל מידע נוסף מן הרשויות הישראליות המשיב במישרין לבקשת המידע שלנו.

תגובת ישראל להאשמות בדבר כיוון התקפות על אזרחים בלבנון במהלך "מלחמת לבנון השנייה" ³⁸¹

חרף מודעותה לסכנה הגדולה שנשקפה מהיערכות חיזבאללה ומביצוריו בדרום לבנון בשנים שקדמו להתקפתו על ישראל ב-12 ביולי 2006, שהתחילה את העימות האחרון, ביקשה ישראל לשמור על איפוק ולהשתמש באמצעים דיפלומטיים במטרה לבדוק את פעולות חיזבאללה שכוונו נגדה. ישראל קראה שוב ושוב, באו"ם ובמסגרות אחרות, לעצירת פעולותיו של חיזבאללה ולממשלת לבנון לקחת אחריות ולקבל על עצמה את חובתה לכונן שליטה על דרום לבנון.

אפילו לאחר התקפת חיזבאללה ב-12 ביולי ביקשה ישראל להימנע מהסלמת העימות. ממשלת ישראל הציבה אולטימטום בן 72 שעות לסוריה ולחיזבאללה להפסיק את פעילות חיזבאללה לאורך הגבול בין ישראל ללבנון ולשחרר את שני חיילי צה"ל החטופים וכך למנוע את העימות. האולטימטום פג ללא מענה והתקפות הטילים על ישראל גברו.

קווים מנחים שעמדו בבסיס פעילות צה"ל

בתגובה לאיומים שנשקפו מהתקפות הטרור של חיזבאללה ואף כי חיזבאללה לא עשה כל מאמץ לעמוד בעקרונות המשפט ההומניטארי, צה"ל ראה עצמו מחויב לעמוד בעקרונות המקובלים של דיני הסכסוך החמוש

³⁸¹ מסמך שנשלח בהודעת דואר אלקטרוני מגיל השכל, משרד החוץ הישראלי, לארגון Human Rights Watch, 5 במאי 2007, במענה לבקשת המידע מאת ארגון Human Rights Watch לשר הביטחון עמיר פרץ מה-8 בינואר 2007.

ואמנם, פקודות צה"ל, הדוקטרינה של צה"ל וההדרכה בו מבהירות כי חיילים מחויבים לפעול בהתאם למשפט הבינלאומי ולמשפט המנהגי הבינלאומי, כולל אמנות ג'נבה. למשל, פקודת מטכ"ל מס' 33.0133 מחייבת כל חייל/ת צה"ל לנהוג בהתאם לאמנות ג'נבה. ראו גם פרסום חינוכי של צה"ל מהזמן האחרון על דיני העימות החמוש, תחת הכותרת "דיני המלחמה בשדה הקרב", המבהיר גם הוא את חובתם של כוחות צה"ל לציית לחוקי המשפט הבינלאומי ולכלליו.

בניסיון ליישם עקרונות אלה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, עולות כמה שאלות מפתח בנוגע לכל פעולה מבצעית שנדונה, כולל: (1) האם המטרה בעצמה יעד צבאי לגיטימי? וגם (2) גם אם המטרה בעצמה אמנם לגיטימית, האם סביר שייגרמו פגיעה ונזק בלתי-מידתיים לאוכלוסייה האזרחית ולקניין אזרחי?

יעדים צבאיים לגיטימיים

ההגדרה המוסכמת של "יעד צבאי" היא זו שנוסחה בסעיף 52(2) לפרוטוקול הראשון הנספח לאמנות ג'נבה, שעל-פיו:

בכל הנוגע לאובייקטים, מטרות צבאיות מוגבלות לאותם אובייקטים אשר מטבעם, מיקומם, מטרותם או השימוש בהם תורמים תרומה אפקטיבית לפעולה צבאית ושהריסתם, תפיסתם או נטרולם, באופן מוחלט או חלקי, בנסיבות המתקיימות באותו הזמן, מקנים יתרון צבאי מובהק.

בנוגע למטרות צבאיות, כתוב במסמך "דיני המלחמה בשדה הקרב" של צה"ל: "מטרה צבאית הנתונה להתקפה היא מטרה שמטבעה, מיקומה, מטרותה או השימוש בה תורמת תרומה אפקטיבית למבצע הצבאי של הצד השני, ושנטרולה ייתן יתרון צבאי מובהק לצד התוקף". בהמשך מוסבר כי ישנם אובייקטים מסוימים שככלל חסינים מפני התקפה, דוגמת מתקנים רפואיים וצוותים רפואיים, אתרי דת ונכסי תרבות, צרכי היסוד של האוכלוסייה האזרחית (כמו מוצרי מזון, אזורי חקלאות, מתקני סניטציה וכיו"ב), אתרים שיגרמו לסיכון סביבתי אם יותקפו, וצוותי הגנה אזרחית.

יודגש כי אם מיקום מסוים הוא יעד צבאי לגיטימי, אין הוא מפסיק להיות כזה כי אזרחים נמצאים בקרבתו. יתר על כן, לפי סעיף 28 לאמנת ג'נבה הרביעית:

מציאותו של מוגן לא תשמש עילה לחיסון נקודות או שטחים מסוימים בפני פעולות צבאיות.

ברי שהצבה מכוונת של מטרות צבאיות בלב אזורים אזרחיים היא הפרה רצינית של המשפט ההומניטארי, ואלה שבוחרים למקם מטרות כאלה באזורים אלה חייבים לשאת באחריות על הפגיעה באזרחים שהחלטה הזאת מסכנת. כפי שמעיר המומחה למשפט הבינלאומי יורם דינשטיין:

אם נפגעו אזרחים מניסיון למגן לוחמים או יעד צבאי, האחריות נופלת בסופו של דבר על הצד ללחימה שחשף אזרחים לסכנה.

אולם, עמדת צה"ל היא שהאדישות המזלזלת של המסתתרים מאחורי אזרחים אינה פוטרת את המדינה המבקשת להגיב להתקפות כאלה מהאחריות להימנע או לפחות למזער פגיעה באזרחים וברכושם במהלך הפעילות המבצעית שלו. הדבר מעלה במיוחד את עניין המידתיות.

מידתיות

דרישה חוקית נוספת היא כי על הנזק הפוטנציאלי לאזרחים ולאובייקטים אזרחיים, כפי שצופים אותו בכל התקפה, להיות מידתי ליתרון הצבאי הצפוי.

מייג'ור ג'נרל איי-פי-וי רוג'רס, מנהל לשעבר של השירותים המשפטיים של צבא בריטניה, הסביר את ההיגיון מאחורי העיקרון הזה:

אף על פי שאין הם יעדים צבאיים, אזרחים ואובייקטים אזרחיים נתונים לסכנות הכלליות של מלחמה במובן זה שהתקפות על אנשי צבא ועל יעדים צבאיים יכולות לגרום נזק אקראי. ייתכן שלא ניתן להגביל את רדיוס הפגיעה ליעד המותקף בלבד... אנשי הכוחות המזוינים אינם נושאים באחריות לנזק אקראי מסוג זה, כל עוד הוא מידתי לרווח הצבאי הצפוי מן ההתקפה.

אמנם העיקרון ברור, אך בפועל שקילת היתרון הצבאי הצפוי אל מול נזק נלווה אפשרי יכולה להיות מורכבת ביותר, במיוחד בעיצומו של סכסוך מזוין. הוועדה שהוקמה לבדוק את הפצצות נאט"ו ביוגוסלביה ציינה, בדו"ח שהגישה לתובע בטריבונל הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה לשעבר, את הקשיים השונים שמתעוררים כשיעדים צבאיים ממוקמים באזורים צפופי אוכלוסיין:

התשובות לשאלות אלה אינן פשוטות. ייתכן שיהיה צורך לפתור אותן כל מקרה לגופו, וייתכן שהתשובות תיבדלנה זו מזו על-פי הרקע והערכים של מקבל ההחלטות. אין זה סביר שעורך דין לזכויות האדם ומפקד קרב מנוסה ייחסו את אותם ערכים יחסיים ליתרון צבאי ולפגיעה באנשים שאינם לוחמים... הצעתנו היא שהקביעה על סמך ערכים יחסיים חייבת להיות זו של "המפקד הצבאי הסביר".

מבחן המידתיות המיושם במקרה של סכסוך חמוש (jus in bellum) [הטעות במקור] רחב יותר מזה אשר מיושם לפי עקרונות ההגנה העצמית מחוץ להקשר של מלחמה ממש (jus ad bellum). אך יש לציין כי המדיניות המיושמת בפועל בידי צה"ל עומדת גם במבחן המידתיות המחמיר יותר. ביחס לתקן ההגנה העצמית, יש לזכור כי המשפט הבינלאומי קובע כי יש למדוד את המידתיות של תגובה להתקפה, לא אל מול ההתקפה המסוימת המבוצעת בידי מדינה, אלא אל מול מה שצריך כדי להסיר את האיום הכולל. כפי שכתבה רוזלין היגנס, כיום נשיאת בית המשפט הבינלאומי לצדק, המידתיות:

אינה יכולה להיות ביחס לשום פגיעה קודמת ספציפית – עליה להיות ביחס למטרה הלגיטימית הכוללת של סיום התוקפנות.

בהתאם לכך, הזכות להגנה עצמית כוללת לא רק מעשים המיושמים כדי למנוע איום מיידי, אלא גם מעשים שנועדו למנוע התקפות המשך. במקרה של ישראל, פירושו של דבר שבחינת תגובתה הייתה צריכה להיעשות, לא רק ביחס להתקפה הראשונית של חיזבאללה מעבר לגבול, או אפילו ביחס ל-4,000 הטילים שנורו על יישובים בצפון ישראל, אלא גם ביחס לאיום של עשרות אלפי הטילים שחיזבאללה צבר והמשיך לקבל מאיראן ומסוריה.

מתיאוריה לפרקטיקה – פעולות ישראל בלבנון

ישראל אימצה את עקרונות המשפט ההומניטארי הבינלאומי שנסקרו לעיל בקווים כלליים, וצה"ל עיגן אותם בפקודותיו, בדוקטרינה שלו ובהדרכה. בעניין בחירת המטרות, למשל, המסמך "דיני המלחמה בשדה הקרב" של צה"ל מדגיש לא רק שיש להבחין בין יעדים צבאיים לאזרחיים, אלא גם ש"במקרים שיש לגביהם ספק אם אובייקט אזרחי הפך ליעד צבאי... חובה להניח כי אין הוא יעד צבאי אלא אם הוכח אחרת".

בדומה לכך, בנוגע לשאלת המידתיות, עמדת צה"ל ברורה:

אף כאשר לא ניתן לבודד את האזרחים מתקיפה ואין מנוס מהתקפה, המפקד נדרש להימנע מהתקפה הצפויה לגרום לאוכלוסייה האזרחית נזק בלתי-מידתי לרווח הצבאי הצפוי.

בפועל, הדבר דורש מצה"ל ומהמפקד בשטח לאמוד הן את הרווח הצבאי הצפוי והן את הסיכוי לנזק נלווה לאזרחים לבנונים. בנוגע לרווח הצבאי הצפוי, יש לציין כי היתרון הנוגע לכך אינו היתרון של אותה התקפה מסוימת אלא של המבצע הצבאי בכללותו. כפי שמצוין בספר ההדרכה של צבא גרמניה:

המונח "יתרון צבאי" מתייחס ליתרון שניתן לצפות לו מהתקפה כמכלול ולא רק מהתקפה מבודדת או מחלקים מסוימים של התקפה.

את האפשרות לפציעה נלווית של אזרחים חובה לשקול לאור שיקולים אלה. חיזבאללה מיקם בכוונה משגרי טילים ומצבורי נשק בלב אזורים אזרחיים, פעמים רבות בתוך בנייני מגורים ומתחת להם, ופירושו של דבר שסיכון זה היה גבוה באורח טראגי.

אולם, מטרה צבאית אינה חדלה להיות מטרה לגיטימית אם אזרחים נמצאים באזור. זהו החוק, כפי שצוין לעיל, וכפי שהוא משתקף באופן שבו נוהגות מדינות. לכן, למשל, ספר ההדרכה של כוח ההגנה האוסטרלי מציין:

נוכחותם של לא-לוחמים בתוך יעד צבאי או סביב לו לא משנה את טבעו כיעד צבאי. לא-לוחמים בקרבת יעד צבאי חייבים לחלוק בסכנה שהיעד הצבאי נחשף אליה.

מבלי לפגוע באמור לעיל, יצוין כי גם כשאזרחים נמצאו בקרבת יעדים צבאיים עשתה ישראל מאמצים משמעותיים למנוע, ובכל מקרה לצמצם, פגיעה באזרחים. כל מבצע נבחן לגופו כדי לוודא שהוא ענה על דרישות המשפט הבינלאומי, כולל מבחן המידתיות. לעיתים קרובות, פירושו של דבר היה דחייה של פעולות צבא מוצעות כאשר הסבירות לנזק נלווה לאזרחים וקניינם נחשב לגבוה מדי. במקרים אחרים, פירושו של דבר היה שמבצעים הוצאו אל הפועל בצורה שתקטין את הסבירות לנזק אקראי, כאשר ההשפעה הייתה על תזמון ההתקפה או על היבטים מבצעיים שלה. לבסוף, בכל מקום שבו זה היה אפשרי מבלי לסכן את הפעולה, פרסמה ישראל הודעה מוקדמת לתושבים המקומיים באמצעים מגוונים, כולל פיזור כרוזים, שידור הודעות רדיו ויצירת קשר עם מנהיגים מקומיים, והודעות אלה קראו לתושבים להתרחק מאזורים שחיזבאללה פועל בהם וממקומות שהנשק שלהם מאוחסן בו.

פעולות נגד תשתית ששימשה לתמיכה בפעילות טרור

העיקרון המנחה שצה"ל אימץ היה לפגוע רק בתשתית שתורמת תרומה משמעותית ליכולות המבצעיות של מחבלי חיזבאללה. פירושו של דבר היה לרוב כי ההתקפות של ישראל הוגבלו לתשתית התחבורה. מרבית התשתית מסוגים אחרים (רפואה, תרבות, מסילות רכבת, מנהרות, נמלים, בנקאות, ייצור, חקלאות, תיירות, ביוב, כלכלה, חשמל, ניקוז, מים וכד') נותרה כמעט ללא פגע.

כל התקפות צה"ל בלבנון כוונו נגד יעדים צבאיים לגיטימיים, ובפרט בנוגע לתשתית, ובכלל זה:

גשרים וכבישים – פעילות קבוצות טרור בלבנון הייתה תלויה בנתיבי תחבורה ראשיים שנשק ותחמושת, כמו-גם משגרי טילים ותגבורת טרור, הועברו בהם. הנזק לכבישי מפתח נועד למנוע או לפגוע בתכנון התקפות בידי מחבלים ובהכנתן. כן נועדו התקפות אלה למנוע הברחה של החיילים הישראליים החטופים אל מחוץ למדינה.

לפי המשפט הבינלאומי יש הכרה נרחבת שקווי תחבורה שיכולים לשמש מטרות צבאיות הם מטרה צבאית לגיטימית. בפרשנותו לפרוטוקולים הנספחים לאמנות ג'נבה, הצלב האדום הבינלאומי כולל ברשימות היעדים הצבאיים הנחשבים בעלי "חשיבות צבאית כללית מוכרת":

"קווי תקשורת ואמצעי תקשורת (מסילות רכבת, כבישים, גשרים, מנהרות ותעלות) שלהם חשיבות צבאית יסודית".

החוכרת של חיל האוויר של ארה"ב מציעה מבחן מעשי שימושי לאומדן חשיבותם הצבאית של צירי תעבורה, שלפיו יש לשאול "אם הם תורמים תרומה אפקטיבית לפעולה צבאית של היריב כך שתפיסתם, הריסתם או הוצאתם מכלל שימוש מעניקות יתרון צבאי ברור בנסיבות השולטות באותה עת".

על אף ההצדקות המבצעיות להתקיף כבישים מרכזיים בלבנון, השקיע צה"ל מאמצים רבים לוודא כי די כבישים נותרים פתוחים במטרה לאפשר לאזרחים לעזוב את אזורי הקרבות ולאפשר אספקה של מצרכים הומניטאריים. כן נעשו מאמצים לוודא כי הנזק שנגרם לכלי רכב פרטיים מזערי.

מסלולי המראה בנמל התעופה הבינלאומי של בירות – לתפיסתו של צה"ל, הפיכתם של מסלולי המראה לבלתי-שמישים הייתה אחד הכלים החשובים ביותר למניעת הגעתם של תגבור ואספקת נשק וציוד צבאי לארגוני הטרור. הדבר היה גם תגובה לדיווחים כי מחבלי חיזבאללה מתכוונים להטיס את החטופים הישראליים אל מחוץ ללבנון.

ישנה הכרה רחבה בכך שנמלי תעופה הם מטרות צבאיות לגיטימיות. למשל, לפי המדריך הקנדי לחוקי הסכסוך המזוין, "ככלל, מוסכם שנמלים ושדות תעופה הם יעדים צבאיים". רשימת הצלב האדום הבינלאומי של היעדים הצבאיים הזוכים להכרה כללית כוללת: "שדות תעופה, פְּבָשִׁים לשיגור רקטות, ומתקני ימאות".

יש לציין בנוסף לכך כי בפעולתו המבצעית בנמל התעופה של בירות נזהר צה"ל שלא לגרום נזק למתקנים המרכזיים של הנמל, כולל המכ"ם ומגדלי הפיקוח, ואפשר בכך לנמל התעופה להמשיך לפקח על טיסות בינלאומיות במרחב האווירי שלו.

תחנת הטלוויזיה אל-מנאר – כתחנת הטלוויזיה של חיזבאללה, שימשה אל-מנאר להעביר מסרים למחבלים ולהסית למעשי טרור. רשימת הצלב האדום הבינלאומי של היעדים הצבאיים שזוכים להכרה כללית כוללת "מתקני שידור ותחנות טלוויזיה". בדומה לכך, הוועדה שהוקמה לבדוק את הפצצות נאט"ו ביוגוסלביה ציינה בקשר להתקפות נאט"ו על תחנות רדיו וטלוויזיה בבלגרד: "אם משתמשים באמצעי התקשורת להסית לפשעים אז מדובר במטרה לגיטימית... ככל שההתקפה אמנם נועדה לפגוע במערך התקשורת הרי שהיא הייתה קבילה מבחינה חוקית".

עתודות דלק – פעילות טרור תלויה בין השאר באספקה סדירה של דלק, שבלעדיה אין המחבלים יכולים לפעול. לכן הותקפו כמה מאגרי דלק שהשימוש העיקרי בהם היה לפעולות הטרור. ממידע מודיעיני שהגיע לידי ישראל, נראה כי לצעד זה הייתה השפעה משמעותית בהפחתת היכולות של ארגוני הטרור.

דובר רבות על הלגיטימיות של כיוון התקפות על מתקני נשק ואנרגיה. למשל, לפי המדריך הקנדי לחוקי הסכסוך המזוין, "אזורי אחסון דלק" הריהם "מוכרים ככלל כיעדים צבאיים". רשימת היעדים הצבאיים של הצלב האדום הבינלאומי כוללת "מתקנים המספקים אנרגיה בעיקר להגנה לאומית, דוגמת פחם וסוגי דלק אחרים, או אנרגיה אטומית, ומפעלים המפיקים גז או חשמל בעיקר לצריכה צבאית". (29)

אחת הטענות שהושמעו נגד ישראל נוגעת לדליפת הדלק שאירעה מול חופי לבנון במהלך המלחמה. מבלי לטעון דבר אודות התקפות העובדתית של טענות כאלה, יודגש כי ישראל וידאה כי גישה ימית ואווירית פתוחה בפני כל עזרה שהוצעה בנוגע לשפיכת הדלק, אף בעיצומו של מצור ימי ואווירי שהיה צורך להטילו מטעמים מבצעים וביטחוניים.

מעבר למקרים ספציפיים כאלה, של תשתית ששימשה את ארגון הטרור חיזבאללה, ישראל דאגה לנסות להימנע מפגיעה במבנים ושירותים אזרחיים. התוצאות זכו להתייחסותו של עיתונאי הווינגטון פוסט ויליאם מ' ארקין שביקר בלבנון במהלך העימות. לגבי ההרס בבירות הוא כתב:

עם זאת, מרחק נסיעה קצרה בלבד מן השכונה בדרום לבנון אתה שוב בשדרות סואנות; עוד כמה שכונות וישנן חנויות של מוצרי מותרות ובתי מלון של חמישה כוכבים. מעבר לשכונות של חיזבאללה העיר רגילה. החשמל זורם בדיוק כמו לפני הלחימה. הלבנונים המתקדמים דבוקים למכשירי הטלפון הנייד שלהם. אפילו נמל תעופה בינלאומי שהופצץ נפתח מחדש. ייתכן שראייה מדויקת של מה שקרה ושל המשמעות של דרום בירות תצייר תמונה שונה. לישראל יש אמצעים לגרום להרס גדול יותר, אבל מהותית, אין פירושו של דבר שהיא אכזרית יותר. לו היו לחיזבאללה רקטות גדולות יותר או רקטות מדויקות יותר, הוא היה עושה לא רק אותו הדבר, אלא ללא ספק יותר מכך.

סוגי נשק שנעשה בהם שימוש

במהלך העימות בלבנון השתמשה ישראל במגוון סוגי נשק ותחמושת בניסיונה להתמודד עם איום הטרור. כל הנשק ואופן השימוש בו בצה"ל עלו בקנה אחד עם המשפט ההומניטארי הבינלאומי. בין סוגי הנשק שנעשה בהם שימוש היה תחמושת מצרר (CBU). נשק זה אינו אסור במשפט הבינלאומי – לא במשפט הבינלאומי המנהגי ולא באמנה בדבר כלי נשק קונבנציונאליים, שישאל היא צד לה. תחמושת זו נמצאת ברשותן של כמה עשרות מדינות ורבות מהן השתמשו בה.

ברי, שהשימוש בתחמושת מצרר חייב להיעשות בהתאם לעקרונות העימות המזוין, כמו כל נשק. במהלך העימות השתמשה ישראל בתחמושת מסוג CBU כחלק מתגובתה לאיום הייחודי שנשקף מחיזבאללה. בפרט,

טבעו של המבצע הצבאי, היקפן הנרחב של התקפות הטילים – כולל התקפות בתחמושת CBU – על מרכזי אוכלוסייה ישראליים, והעובדה שמשגרי טילים הוסו במכוון ובמקצועיות באזורים בנויים ובאזורים צפופי צמחייה, היו כולם גורמים בהחלטה להשתמש בסוג זה של נשק. ההחלטה להשתמש בתחמושת מסוג CBU כדי לנטרל את התקפות הטילים התקבלה רק לאחר שנבחנו אפשרויות אחרות ונמצא כי הן פחות יעילות בוודא של כיסוי מרבי של אזורי שיגור הטילים. בפועל, הוכחה בבירור היעילות המבצעית של תחמושת מסוג CBU, שהביאה לשיבוש התקפות הטילים על מרכזי אוכלוסייה ישראליים.

על אף הצורך הדחוף למנוע את הירי המתמשך של טילים לשטח ישראל בידי חיזבאללה, הכירה ישראל בצורך לנקוט צעדים להימנעות מפגיעה באזרחים, ובכל מקרה למזעורה. בין הצעדים שישאל נקטה היה הדפסה של מיליוני כרוזים, כתובים בשפה הערבית, שפוזרו מעל אזורים מאוכלסים, והסבירו כי בשל פעילות חיזבאללה על התושבים לפנות אזורים אלה כדי להימנע מפגיעה. הודעות אלה גם שודרו במערכות הגברה ובמשדרי רדיו בתחנת אל-משרק המשדרת בערבית מתוך שטח ישראל. נוסף לכך, גורמים ישראליים רשמיים יצרו קשר עם ראשי העיריות ועם מנהיגים מקומיים של כמה כפרים כדי לוודא כי התושבים מפונים.

כל האש בתחמושת מסוג CBU כוונה אל יעדים צבאיים לגיטימיים, ומסיבות הומניטאריות כוונה מרבית האש בתחמושת CBU לשטחים פתוחים, תוך שמירה על מרחק ביטחון מאזורים בנויים. באותם מקרים שירי CBU כוון בהם על יעדים צבאיים שנמצאו בקרבת אזורים בנויים, הירי תמיד כוון על מיקומים מסוימים שטילים שוגרו מהם על ישראל, ולאחר צעדים משמעותיים שננקטו להזהיר אזרחים ולקרוא להם לעזוב את האזור. יתר על כן, לאחר סיום פעולות האיבה העבירה ישראל ליוניפי"ל מפות של האזורים שעל-פי החשד יש בהם תחמושת שלא התפוצצה, כולל תחמושת מ-CBU, כדי לסייע לתהליך פינוי התחמושת.

עניינים הומניטאריים

במהלך העימות צצו עניינים הומניטאריים אקוטיים רבים. על אף העימות שהיה בעיצומו, ביקשה ישראל למצוא דרכים מעשיות ויעילות לפתור בעיות אלה ולהקל על הסבל.

מאמצים אלה כללו צעדים שנועדו לאפשר גישה של סיוע הומניטארי לאזרחים בתוך לבנון. בצפון תל אביב הוקם חדר מבצעים במטרה לתאם מאמצים בינלאומיים לספק סיוע ללבנון. בראש מתקן זה עמדו בכירים בצה"ל והוא אויש בנציגים של משרד החוץ הישראלי, של האו"ם ושל הצלב האדום הבינלאומי.

בה בעת הקימה ישראל "מסדרון הומניטארי" שנועד לאפשר משלוח של סיוע ללבנון חרף מעשי האיבה שהתנהלו. גישה ימית ללבנון נפתחה דרך נמל בירות, ודרך המשתרעת מבירות צפונה, לאורך החוף אל הגבול בין לבנון לסוריה, יועדה לגישה יבשתית. במשך תקופת מעשי האיבה תיאמה ישראל נושאים הומניטאריים עם הקהילה הבינלאומית, ואף הרחיבה את המסדרון כך שיכלול נקודות כניסה נוספות, והקימה 'מפקדה הומניטארית' מיוחדת לנהל את מאמצי התיאום. בנוסף לכך, ישראל דאגה להתיר נחיתה של מטוס בנמל התעופה הבינלאומי של בירות שיפרוק מצרכים הומניטאריים לתושבי דרום לבנון.

נושא נוסף בעל אופי הומניטארי היה פינויים של בעלי אזרחות זרה מלבנון. מהיום הראשון למלחמה סייע צה"ל לתאם את פינויים של לפחות 70,000 בעלי אזרחות זרה מלבנון. למיטב ידיעתנו הושג מאמץ זה ללא כל אובדן חיים. סך של 213 אוניות נוסעים, 123 שיירות קרקעיות ו-196 מסוקים הורשו לעגון או לנסוע דרך לבנון כדי לפנות את הגולים ואת התיירים. השיירות יכלו לנוע בכבישים מאושרים, שתואמו עם כוחות צה"ל.

בנוסף, בתי חולים ישראליים הציעו טיפול רפואי בחינם לכל לבנוני שנפצע במלחמה. במילותיו של פרופסור זאב רוטשטיין, מנהל המרכז הרפואי שיבא בתל השומר:

אין להאשים אותנו על המלחמה הזאת. איננו שואלים את מי יש להאשים. יש לנו לב יהודי פתוח. מטרתנו להציל חיים ולהפחית סבל. איננו שונאים כמו המחבלים... יש לנו דיור למשפחות לבנוניות ומזון ללא תשלום... ניקח את כל מי שזקוק לנו, כולל מבוגרים... כל העלויות משולמות בידי תורמים... אם יובא לכאן ילד, לא נשאל אם אביו הוא מחבל.

הצעה זו שודרה בידי נציגי בית החולים בקפריסין, משום שהרבה לבנונים ברחו לשם, וכן שודרה בתחנות רדיו באזור, בשפה הערבית.

סיכום

הפעולות הצבאיות של ישראל בלבנון התקיימו בהקשר ברור של א-סימטריה בנוגע להחלת עקרונות המשפט ההומניטארי הבינלאומי: חיזבאללה התקיף אזרחים ישראלים בכוונה תחילה, תוך הפרה ברורה של עקרונות אלה, וניסה למגן עצמו באזרחים ובמבנים אזרחיים כדי לאחסן את כלי הנשק שלו, להסתיר את לוחמיו ולירות טילים לשטח ישראל. ישראל, לעומת זאת, ראתה עצמה ככולה לעקרונות המשפט ההומניטארי, אף כאשר ניצבה מול יריב שזלזל בהם במכוון.

אגב כך, עשתה ישראל מאמצים רבים לוודא כי פעולותיה מכוונות על מטרות צבאיות לגיטימיות וכי בביצוע פעולותיה, הנזק האקראי לאזרחים מוזער, הן באמצעות פסילת פעולות שנצפה כי יגרמו נזק בלתי-מידתי והן באמצעות מתן הודעה מראש כאשר הדבר התאפשר. בחינה של הנוהג הבינלאומי מצביעה על כך שהצעדים שישאל נקטה כדי לתת מענה לשיקולים הומניטאריים היו דומים לאלה שנקטו דמוקרטיית מערביות רבות שניצבו בפני איומים דומים או פחותים, ולעיתים קרובות היו קפדניים יותר מהם.

סבל האזרחים היה מציאות טראגית בשני הצדדים לעימות. ישראל עשתה מאמצים גדולים להפחית מחיר זה, הן באמצעות הגנה על אזרחים ישראלים, והן בניסיון לצמצם את הסבל האזרחי בצד הלבנוני. בנוסף, ניהלה ישראל לאחר העימות חקירות ובדיקות רבות במטרה להפיק לקחים מהעימות ולאפשר שיפורים בעתיד. עם זאת, המאמצים של ישראל בנושא זה אינם צריכים להפחית מהאחריות האולטימטיבית של מי שהשתמש בקור רוח ובמכוון באזרחי לבנון כמגנים אנושיים לסבל שנבע באופן בלתי-נמנע ממעשיו.

תודות

דו"ח זה נכתב בידי בוני דוקרטי, חוקרת בחטיבת אמצעי הלחימה של ארגון Human Rights Watch, מארק גרלאסקו, מומחה צבאי בכיר בארגון Human Rights Watch, וסטיב גוס, מנהל חטיבת אמצעי הלחימה. סייעו בהכנת הדו"ח מארק חזנאי, חוקר בכיר בחטיבת אמצעי הלחימה, ותומס בקר וסטייסי הומס-שולץ, סטודנטים בקליניקת זכויות האדם הבינלאומית בתכנית לזכויות האדם שבבית הספר למשפטים באוניברסיטת הרווארד. את עבודת השטח ביצעו בוני דוקרטי, מארק גרלאסקו, מארק חזנאי, נאדים חורי, חוקר בחטיבת המזה"ת וצפון אפריקה בארגון Human Rights Watch, לואי מאיר, חוקרת בחטיבת המזה"ת וצפון אפריקה, וכן תומס בקר וסטייסי הומס-שולץ.

שרה לאה וויטסון, מנהלת חטיבת המזה"ת וצפון אפריקה, ערכה את הדו"ח. דינה פוקמפנר, יועצת משפטית ראשית בארגון Human Rights Watch, סיפקה ייעוץ משפטי. אנדרו מוסון, סגן מנהל תכניות, ערך את הגירסה הסופית. רייצ'ל גוד, מתאמת בחטיבת אמצעי הלחימה, סייעה במחקר ובהפקה.

שירלי ערן ואופיר פוירשטיין תרגמו את הדו"ח לשפה העברית.

ארגון Human Rights Watch מבקש להודות למייקל מקקינזי מתכנית ההגנה על משאבי טבע, על שסיפק את המפות ואת תצלומי הלוויין, ולחברת Digital Globe על תצלומי הלוויין.

כן מבקש ארגון Human Rights Watch להודות לכל האנשים שסייעו לנו בלבנון בהכנת דו"ח זה, כולל קורבנות, עדי ראייה, אנשי פינוי מוקשים, נציגי ארגונים לא ממשלתיים ונציגי הממשלה.

לבסוף, ארגון Human Rights Watch מבקש להביע את הערכתו לקרן ג'ון ד' וקתרין ת' מקארטור, על הסיוע הכספי.